

O istorie a portului popular bucovinean

Autor Ion Dragusanul

Cuprins

„Satul românesc este, în esență, preistoric”
„Îmbrăcămintea Dacilor era mai toată roșie”?
De la „uriașii” Hyperborei la Daci
Urmașii lui Moș Timp
Foamea de dacism și mărturiile românilor
„Cu un port aproape întocmai al străbunilor săi”
De la Țara de Sus a Moldovei, la Bucovina
„Norodul este foarte plecat spre eres”
Vestimentația etnicilor din Bucovina
Emanciparea Bucovinei și inventarea costumului popular studentesc
Bibliografie
Cuprins

„Satul românesc este, în esență, preistoric”

„Satul românesc este, în esență, preistoric”, adică „o zonă conservatoare, cum o dovedesc elementele de cultură arhaică care au supraviețuit aici până la începutul secolului XX”, în ciuda statutului de „răspântie, în care se întretaie influențe diverse”, o răspântie în care s-a supraviețuit doar „cu jăraticul ținut sub spuză”. Iar principalele elemente de cultură arhaică sunt legile, care „se cântau, ca să nu se uite” și din care ne-au rămas doar vestigiile lingvistice („Leru-i Ler”, „Florile d’Albei”, „Heiole” etc.), dar care au supraviețuit, din vremea lui Zalmoxe, până pe la anul 1800, sub numele de „Valaskim”, adică „drept valah”, precum și veșmintele preistorice, atât cele născocite de legendarul Pelasg (opinci, cojoc, căciulă), cât și de mâinile pricepute ale „zeiței” casnice, femeia (șesături din in, cânepă, lână sau bumbac).

Portul popular al românilor, despre care se vorbește doar din perspectiva fragmentului nostru de istorie (cele aproape două secole recente), care s-a desprins și se desprinde încă prin întretăiere de preistorie, nu reprezintă o moștenire dacică, ci una mult mai îndepărtată și mai profundă, cea încredințată de Histia, odată cu legea, populațiilor de sub Ursa Mare, care, într-o primă tentativă de intrare în istorie, au împrumutat numele acelei tentative, dacismul. Tocmai de aceea, nu e nimic surprinzător să întâlnești, în opera unui poet elin din secolul șapte înainte de Hristos, descrierea amănunțită a costumului și a modului de confecționare a pieselor veșmântului respectiv, pe

care bătrânii satelor din Obcinile Bucovinei încă-l mai poartă de sărbătorile mersului la biserică. Asta nu înseamnă vreo influență a culturii eline în spațiul nostru carpat, deși, de-a lungul mileniilor, „satul românesc și-a însușit multe din motivele ce constituiesc patrimoniul marii culturi bizantine, care este istorie în sensul deplin al cuvântului; dar cultura aceasta istorică a fost asimilată stilului preistoric al satelor” românești, în condițiile în care cultura aceea nu conserva, de fapt, elemente de preistorie, adică moșteniri pelasge, pentru că, așa cum s-a convenit la nivel european, „omul pelasg este omul preistoric”, cel din „faza aurolară a omenirii”, din „generația de aur” a necunoscătorilor de timp, care descifrau fenomenele naturale pe cer, acolo unde Constelația Dragonului vestea înghețul nordic, șarpele-îngheț, care-l va izgoni pe culegătorul de fructe din Edenul începuturilor civilizației umane, acolo unde Capricornul murea și învia lumină (mai târziu, timp, dar și „renovatio” periodică și universală), iar Soarele și Luna trăiau o cosmică poveste de dragoste, imposibil de a se desăvârși vreodată.

Portul popular al valahilor este o moștenire multimilenară a pelasgilor. În Bucovina, înlocuirea numelui de valah cu cel de român, din inițiativa pe atunci benefică a Școlii Ardelene, a fost greu acceptată, memoria subconștientă a legendarului Pelasg (Flaccus) supraviețuind prin Valaskim (dreptul valah), prin numele poporului, Valahove, prin numele multor bucovineni, Flacea sau, mai târziu, Flocea, prin datină, tradiții, obiceiuri și prin elementele portului de zi cu zi, un port apărat și de lege, până prin anul 1550, când alterarea lui, prin împrumuturi de la străini, era „pedepsit cu moartea”.

Portul nostru popular consacră, doar în Munții Carpați, „rezistența, continuarea preistoriei”, precum și „contemporaneitatea preistoriei cu istoria”, la un popor în general lipsit de memorie conștientă și la care „originea, virtutea și gloria strămoșilor nu se bucură de nici o prețuire; ei prețuiesc doar situația prezentă”, condamându-se, astfel, la uitare, în viitorul apropiat la fel de insensibil și de devorator.

Fără îndoială că portul popular bucovinean face parte din portul național românesc (mă cam îndoiesc asupra faptului că noi vom ajunge, vreodată, și națiune, când avem, vocația ancestrală a dezbinării în gloate), dar are și un plus față de portul românilor din celelalte provincii, poate că și datorită existenței, până recent, a unei enclave de preistorie, Ocolul Câmpulungului Moldovenesc, ținut în care diversele contemporaneități nu au avut acces, libertatea obștească perpetuând un model obștesc ancestral. Tocmai de asta am și regionalizat această poveste, preferând aria de contaminare folclorică a obștii pelasge din inima Obcinilor Bucovinei.

„Îmbrăcăminte de Dacii era mai toată roșie”?

În prima legendă, „Dacii”, din volumul „Tradiții Poporane Române din Bucovina” (București, 1895, pag. 3), Simion Florea Marian vehiculează o afirmație anonimă, pe cât de surprinzătoare, pe atât de neluată în seamă, inclusiv de către marele folclorist bucovinean: „Îmbrăcăminte de Dacii era mai toată roșie, adică: comănac roșu, suman roșu și cioareci sau berneveci roșii”.

Desigur că Marian nu ratează ocazia de a specula pe seama cioarecilor roșii ai huțanilor, care, ca „guțani” sau „guțuli” (cu „g” pronunțat „h” de ucraini) pot fi străvechii aliați ai goșilor, carpii, porecliți „guțani” datorită acelei alianțe. Dar, admitând ipoteza că și carpii ar fi purtat îmbrăcăminte vopsită în roșu, nu putem concluziona că toți dacii ar fi purtat „comănac roșu, suman roșu și cioareci sau berneveci roșii” (eu înclin să cred că numai războinicii), iar dacă, totuși, au purtat și s-ar putea demonstra această străveche opțiune coloristică, am avea, în aparență, o problemă, pentru că puzderia de teze triumfaliste ale românismului (retezat) multimilenar s-ar clătina, scârțâind din căpriorii „îngâmfării și înălțării peste ceea ce suntem”, cum zicea A.D. Xenopol, în „Cuvântarea festivă” de la Putna, din anul 1871, pe care toți o citează, dar puțini o și citesc.

În esență, tezele multimilenarismului românesc, prin care ni se retează istoria, multimilenarism probat prin continuitatea portului, cică demonstrată de imaginile de pe Columna lui Traian (care, așa cum deja s-a dovedit, era și pictată, costumele dacilor fiind... roșii), sună cam așa:

„Este știut că țărani noștri mai poartă și azi, în multe zone ale țării, aceeași îmbrăcăminte ca dacii de pe columna lui Traian (ițari, cămașă lucrată cu flori pe poale și mâneci, cojocele lucrate cu flori, căciulă – pe care romanii nu le aveau) și că femeile dace erau net superioare celor romane ca stil și artă în toalete” .

Desigur că pe columnă, ca și la țărani români de până pe la jumătatea secolului al XIX-lea, cămașa NU era „lucrată cu flori pe poale și mâneci”, tot așa cum nici cojocele NU erau „lucrate cu flori” (iar dacii de pe Columnă nu le aveau), dar tezismul milenar îmbrânțește chiar și parvenitismul prezentului în străvechime.

„De asemenea, însuși cuvântul îmbrăcăminte este de origine dacică. Până în prezent nu s-a găsit nici un monument în care să fie reprezentat un dac în toga romană. În fapt, coloniștii erau obligați să adopte portul dac pentru a nu „crăpa” iarna de frig, așa cum ne demonstrează monumentul sculptural de la Casei (Jud. Cluj) al lui Iulius Crescens îmbrăcat într-un cojoc ca și cel de la Apulon”.

„Ca element de permanență a elementelor de port de-a lungul mileniilor, în afara cloșului și decolteului, avem originala căciulă dacică pe care o mai poartă încă țărani noștri, ca moștenire din timpurile imemorabile ale pelasgilor dunăreni și carpatici și ale lui „Mithras genitor luminis” reprezentat ca un tânăr îmbrăcat în costum tradițional dac: cămașa lungă, cingătoare peste mijloc, mantie ce-i ajunge până mai jos de genunchi și căciula tradițională dacă pe cap. E o costumație identică cu cea a dacilor sculptați pe columna lui Traian. Imaginea taurului este simbolul unei bogății a dacilor străvechi: creșterea vitelor și agricultura. Aceeași reprezentare o întâlnim, ca element de tradiție, la Corbea din colecția Teodorescu”.

Căciula dacică are, într-adevăr, o semnificație străveche și un rost străvechi, acela de a marca, prin felul teșiturii, ierarhiile militare (regii purtau căciula teșită în față, prinții o teșeau în lateral-dreapta, căpeteniile militare în lateral-stânga, călăreții o teșeau pe spate, glotașii o purtau ținută, iar

necombatanții, înfundată).

„Îmbrăcămintea geto-dacilor era destul de simplă. Bărbații purtau pantaloni (cioareci) de două feluri: mai largi sau mai strâmți pe picior, în genul țărilor. Cămașa, despăcată în părți, o purtau pe deasupra cioarecilor, încingându-se cu un brâu lat, probabil de piele sau, eventual, din pânză groasă. O haină cu mâneci și cu crețuri, o mantie scurtă, fără mâneci, având uneori franjuri, sau o șubă cu blana pe dinăuntru, nu prea lungă, constituiau veșmintele de deasupra. Mantia, prinsă cu o agrafă, avea o glugă cu care dacii își acopereau capul pe vreme rea. Femeile purtau o cămașă încrețită cu mâneci scurte și o fustă. Columna Traiană ni le înfățișează purtând uneori o manta lungă, bogat drapată. O basma, probabil colorată, le acoperea părul”. „Basmaua” era, în fapt, așa cum se vedea, un voal, din pânză albă, „de mâna ei țesută”, indiferent de statutul femeii, datoare, chiar și „zeiță” fiind, să-și lucreze îmbrăcămintea cu mâna ei.

„Și nobilii, și oamenii de rând, bărbați și femei, purtau în picioare călțuni de pâslă sau opinci de piele, dar nu încape îndoială că vara cei de la țară umblau adesea desculți. În săpături s-au găsit „mâțe” (crampoane) de fier care se prindeau de talpa încălțăminte pentru a ușura mersul pe gheață și zăpadă. Bineînțeles, atunci când mergeau călare, dacii aveau la încălțăminte pînteni de fier” .

Opinca, această „bucată de piele legată pe picior”, cum aveau să o numească, peste vreun mileniu și jumătate, călătorii străini prin țările române, reprezintă, probabil, ultimul vestigiu vestimentar din vremea lui Pelasg („omul pământului negru”), legendar protopărinte al neamurilor europene, cel care și-a învățat semenii să facă colibe și să coasă pieile de animale, realizând, astfel, primele veșminte.

Columna lui Traian, ca și Arcul lui Constantin, ca și statuetele de „nobili” daci, păstrate la Vatican, la Napoli, la Florența sau la Paris, reprezintă, într-o anumită măsură, mărturii, care permit exaltări naționaliste și mai multimilenare, cu înrădăcinare în epoca tulbură a civilizațiilor hyperboreică și pelasgă. Pe de altă parte, descoperirile arheologice, care confirmă, în habitatul românesc, existența unei civilizații și mai vechi, pe care o numim Cucuteniană, îmbogățesc iconografia speculativă, care ignoră faptul că elementele de cult, precum și cele funerare nu definesc o realitate istorică, ci una imaginativă, care ține, în egală măsură, și de artă, și de metafizic, arta fiind desăvârșirea lăuntricului, iar metafizicul sugerând aspirații spre veșnicie sau, în religia naturală a protopărinților, tentații ale armonizării cu universul.

Fără îndoială că în spațiul românesc există o memorie subconștientă, păstrată de simbolistica datinilor, tradițiilor, obiceiurilor și a elementelor de artă decorativă, despre care Janos Kriza scria (în „Trandafir sălbatic”, Cluj, 1863) că ar „păstra, prin vremuri, transfigurări legendare, în care există, de asemenea, o serie de elemente de valoare mitică și ritualuri care, uneori, chiar în neolitic își au rădăcinile”.

Și Mircea Eliade înțelesese că ritualurile folclorice românești „se afundă... în universul de valori spirituale care preexistă apariției marilor civilizații din Orientul Apropiat și din spațiul mediteranean” (De la Zalmoxis, la

Gingis Han, pg. 7), în condițiile în care cultura hyperboreană „era probabil moștenirea directă a culturii paleoliticului superior franco-cantabric (op.cit., pg. 157), dar și Eliade, asemenea celor mai mulți dintre filosofilor culturii, nu riscă afirmații speculative, pentru că, într-adevăr, „nu trebuie să ignorăm faptul că totul aparține unui neam de oameni care au locuit în mijlocul Europei, uitat de mult de istorici” (Alexandre Bernard, Arheologie celtică și galeză), dar nici faptul că „în toată Europa, dar mai ales în regiunile de sud-est, etnii, religii și culturi diferite s-au învăluit, confruntat și influențat mutual de cel puțin trei milenii înaintea marilor invazii. Dacia a fost prin excelență țara întâlnirilor. Din preistorie și până în zorii epocii moderne influențele orientale și europene n-au încetat. Pe de altă parte, în formarea poporului și a civilizației geto-dacice, elementele iraniene(scitice), dar mai ales celtice au jucat un rol important; în urma acestor influențe și simbioze substratul traco-cimerian a primit înfățișarea culturală specifică, care îl distinge de culturile tracilor balcanici” (Eliade, op.cit., pp. 166, 167).

Nicolae Iorga definește acea civilizație drept una de tip agrar, care intră în conflict cu tendința de conturare a unor „hegemonii pastorale asupra celor așezați, dar fără încercarea și putința de a-i stăpâni, și o mândrie a ciobanilor față de vecinul său” (Materiale pentru o istoriologie umană, Editura Academiei RSR, 1968, pg. 53). Iar conflictul acesta, simbolizat și de mitul lui Cain și Abel, nu lipsește nici din mitologia greacă, în care „zeii din Olimp atacă pe titani ca pe niște stricători de ogoare, care, învinși, sunt puși supt pază ca să nu mai poată face rău” (op. cit., pg. 337).

După Hesiod, titanii „locuit-au / Nemărginite ținuturi, la a pământului margine... / Și pe Gorgane, cu casa peste Oceanos departe, / Lângă hotarele nopții”, deci în munții nordici de dincolo de Dunăre, dar notorietățile vremii lui Hesiod (secolul VII, î.H.) au alte repere decât cele inițiale, iar invazia nordicilor ionieni (zeii) asupra civilizațiilor nenumite din Europa Centrală (Titanii și Giganții) era, deja, uitată, ea fiind redescoperită abia peste vreo două milenii și jumătate, când ivirea de noi mărturii arheologice confirmă un conflict inițial între o civilizație polară, care migrează spre sud, și una stabilă, de agricultori, numită boreală. Dacă între civilizația boreală și cea pe care noi o numim precucuteniană sau cucuteniană există o identitate încă nu putem ști, deși casele cu până la trei etaje ale cucutenienilor le puteau aduce acestora, din partea păstorilor și vânătorilor ionieni, care locuiau în corturi, numele de uriași, de titani și giganți.

Cultura cucuteniană, care a durat opt secole, este caracterizată de sate mari, ale unor obști care practicau agricultura, sate fără bordeie, cu case în 2-3 nivele, cu o ceramică specifică spațiului carpato-dunărean, vopsită în alb, roșu și negru, culori care valorifică spirala, cercul, tangenta la cerc, triunghiul, romb. Cucutenienii aveau un sistem de credințe, în centrul cărora se afla Marea Zeiță a Pământului, și un instrumentar ritualic, format din statuete, altărase cu semnul ceresc (crucea, dar și zvästică, simbolizând, după direcționarea capetelor teșite, Soarele sau Luna), stâlpi totemici, reprezentări simbolice. Dar această cultură de „răspântie”, cum ar zice Eliade, continuă una și mai veche, suficient de temeinică pentru a putea sugera un început real al civilizației umane. La Sucidava-Celei, de pildă, a fost descoperit un vestigiu al acelei civilizații, datat în anul 4200 î.H., în care se aflau o țesătură (printre puținele care au supraviețuit trecerii timpului), semințe de in, trei greutate

pentru războiul de țesut, 6 fusaiole, o groapă de grâu carbonizat și două pietre de râșniță.

Arta țesutului a început, așa cum au convenit arheologii, prin mileniul V, înainte de Hristos, iar vestigiul de la Celei confirmă, printre altele, că în spațiul carpato-dunărean se torceau fufioare și se țeseau pânzeturi, ceea ce înseamnă că se și realiza o îmbrăcăminte, alta decât cea născocită de Pelasg.

Legendarul Pelasg, cel care, conform lui Pausaniae, i-ar fi învățat pe oameni să facă colibe, să coase pieile de oaie și să nu se mai hrănească cu frunze verzi, cu buruieni și rădăcini, ar fi „strămoșul hyperboreilor și al Titanilor” (după speculația gramaticului Apollodor, care îl citează pe poetul Asius (sec. VII, î. H.), fiind citat, la rândul său, de Pausaniae), pentru că „Țara cea neagră a născut pe Pelasg, cel asemenea zeilor, pe munții cei cu culmile înalte, ca să fie începătorul genului omenesc”. Asta ar însemna că Pelasg s-ar fi născut în munții Ardealului („țara cea neagră”), ulterior civilizației cucuteniene, deși colibele, îmbrăcăminte din piei de oaie și hrănitul cu frunze și rădăcini țin de începuturile omenirii. Mult mai probabil este ca legendarul inițiator să fi aparținut civilizației polare, cea care intră în conflict cu agrara civilizație boreală, iar urmașii săi, stabiliți în „țara cea neagră” (Ardeal), apoi răspândiți în întreg spațiul european, să însemne o civilizație târzie, pe care Homer, Hesiod și Herodot au cunoscut-o, prin intermediul reminescentelor.

Civilizația cucuteniană a lăsat în urmă un adevărat patrimoniu iconografic, dedicat Zeiței Mame, dar iconografia de cult nu definește realități, inclusiv în domeniul vestimentar. Pe teritoriul românesc, cea mai veche reprezentare a Zeiței Mame pare să fie cea descoperită la Circea (Dolj), datând din Neolitic. Zeiță Mamă sau poate doar un Stâlp al Pământului (stâlpii țărănești, de-a lungul mileniilor, inclusiv cei hotarnici, cam așa sunt ciopliți și sugerează paza, veghea eternă a străbunilor de tip lari), reprezentarea descoperită la Circea conține grafii ciudate, poate că doar copierea „scrierii de pe cer”, cum o numeau vechii chaldeenii, deci un fel de rune, prin care Dumnezeu și-ar face cunoscute dorințele, descifrate ca atare de toate populațiile străvechi, care relaționau cu semnele imensului pergament de deasupra pământului, descoperind grafii cosmice chiar și pentru fenomenele naturale (Înghetul, de pildă, simbolizat de Constelația Dragonului, cea care arată Nordul, desenată, de regulă, în chip de spirală). Dispunerea de spirale, de linii paralele, de semicercuri, de puncte și de contururi pe reprezentarea descoperită la Circea, în județul Dolj, ascunde, fără îndoială, anumite mesaje, unele reluate poate că și de scrierea celtică de mai târziu (liniile paralele, punctele), dar și de simbolistica altor scrieri sau de transmițerile de mesaje, cel mai adesea mimetic, prin ornamente de amulete, de ceramică, de vestimentație, de locuințe, de arme. Fără îndoială că este posibil ca elementele menționate să fi făcut parte și din ornamentația vestimentației neolitice, ipoteza fiind susținută și de redescoperirea aceluiași simboluri în tradițiile artistice ale populațiilor europene, inclusiv în tradițiile românești ale împodobirii costumului popular, ale încondeierii de ouă, ale ornamentației ceramicii și a stâlpilor de lemn și de piatră. Numai că, în reprezentările târzii, toate datorate clasicului „așa am apucat” sau ale lui „așa s-a moștenit din moși-strămoși”, lipsesc mesajul, relaționarea, tentația armonizării, toate conștientizate și cu funcții metafizice. În fond, arta este o expresie și nu o legătură, rolul unificator revenind, prin însuși numele, religiei. Și nu pune nimeni la îndoială că, tot așa cum „un obicei agrar din zilele noastre (poate) să fie mai arhaic decât, de

exemplu, cultul lui Zalmoxis” (Eliade, op.cit, pg. 7), tot așa și elementele decorative ale artei țărănești europene, și nu doar ale celei românești, descind din străvechimea precreștină. „Se știe că anumite scenarii mitico-rituale, existente încă la țăranii din Europa centrală și sud-orientală la începutul secolului al XX-lea păstrau fragmente mitologice și ritualuri dispărute, în Grecia antică, înainte de Homer” (Eliade, op.cit., pg. 7), „fragmente mitologice fiind”, desigur, și desenele care sublimează, până în ziua de astăzi, și costumul popular românesc.

Toți autorii vechi (Herodot o face aproape violent) infirmă ipoteza existenței unui panteon la populațiile vechi: „nu numai că nu obișnuiesc să înalțe statui, temple și altare, ci, dimpotrivă, socot că cei ce le ridică sunt curat nebuni, și aceasta, cred eu, pentru că ei nu și-au închipuit pe zei ca fiind înzestrați cu fire omenească, așa cum o fac elenii... Ei obișnuiesc să aducă jertfe... suindu-se pe cele mai înalte piscuri de munte... Aduc jertfe soarelui, lunii, pământului, focului și vânturilor. Din vremuri străvechi, acestor singure divinități aduc jertfă” (Istoriei, Cartea I, CXXXI); „Înainte vreme, pelasgii aduceau tot felul de jertfe, înălțând rugi zeilor, fără însă să-i dea vreunui dintre ei porecle și nume, pentru că nu auziseră încă de ele. Îi numeau doar zei, pentru că divinitățile, după ce au orânduit toate lucrurile din lume, le-au luat pe toate sub oblăduirea lor, prin bună împărțeală” (Istoriei, Cartea II, LII) . Dacă ținem cont de afirmațiile lui Herodot și descifrăm în vechile simboluri elemente cosmice și fenomene, atunci poate că ar trebui să descifrăm în „zeița” de la Circea o învelire în cosmicitate, dacă nu cumva chiar o sortire cosmică a ființei omenești (ceea ce se va descifra, desigur, în religiile de mai târziu) sau, cum zicea Eliade, „o solidaritate mistică între om și natură, care nu mai este accesibilă conștiinței moderne” (pg. 259), dar care marchează, sub „teroarea istoriei” (pg. 262), „drama cristologică” a civilizației umane. Sugerez ideea învelirii în cosmicitate pentru că reprezentările de mai târziu ale fertilității fie că reduc numărul simbolurilor, fie că le abandonează cu totul, semn al nevoii de relaționare printr-o personificare și nu, ca până atunci, printr-o „fermecătoare fraternitate a omului cu întreaga creație” (Jules Michelet, în Eliade, op.cit., pg. 238).

Reprezentările îndeobște cunoscute încântă prin realizarea artistică, capodopera fiind, fără îndoială, celebra „Hora de la Frumușica”, prima operă a civilizației omenești care valorifică, într-o deplină armonie, plinurile și golurile, sub pretextul realizării unui vas ceremonial, folosit, fără îndoială, în ritualurile dedicate Cerului de Zi, Diaus (cum îl numeau perșii) sau Zeus (cum îl numeau grecii), deși protopărinții l-au numit Moș Timp (Saturn, la romani, care, așa cum se va vedea, aveau să trăiască, vreme de secole, nostalgia vremii și „pildei străbunilor”, pentru că „fericit trăia romanul sub domnia lui Saturn”, cum scria Albius Tibullus). Iar „Hora de la Frumușica” (Foto 14) reliefează curgerea timpului, prin cele șase Hore, care aparțin unui tainic și insolit calendar solar, dedicat, poate, celor șase planete cunoscute, pe atunci, pe bolta cerească, respectiv Mercur, Venus, Marte, Jupiter, Saturn și Uranus. A șaptea planetă cunoscută, Pământul, poate fi interpretată ca reazăm, ca temelie pentru celelalte șase. Curgerea timpului este însoțită, mereu și mereu, de „recuperarea ritualică a timpului original” (Eliade, op.cit, pg. 27), prin manifestare vie (săvârșire de ritualuri) sau prin corporalitate durabilă (cazul inventarului religios precreștin).

Zeia Mamă este specifică spațiului european de la nord de Dunăre, fiind întâlnită, în diverse epoci, la toate populațiile nord-dunărene, în realizări artistice asemănătoare.

În Basarabia, de pildă, a fost descoperită o astfel de statueta (Foto 15), datând din anul 3600 î. H., care sugerează elementele unei vestimentații, deși aparentele fâșii de pânză, care înfășoară corpul femeii nu reprezintă decât simboluri totemice, interesant, deși poate că prea îndrăzneț, interpretate de istoricul Andrei Vartic. Simbolurile liniare aparțin, totuși, unui obiect de cult, deci nu puteau fi inserate la întâmplare sau în baza unei imaginații artistice, cum se întâmplă la ceramica funcțională, dar nici mărturii iconografice în ce privește vestimentația feminină nu pot fi considerate.

Aceeași simbolistică a liniilor se întâlnește și la statuetele descoperite la Dumești, deși perechea de idoli, femeie-bărbat, pare să sugereze și un anumit croi al vestimentației, în cazul bărbatului putându-se desluși și sugestia unei baiere (de arc? de traistă?). Numai că și aceste statuete sunt obiecte de cult, iar fiecare linie desemna ceva, comunica în sistemul de conveniențe ale notorietăților acelor vremuri. Fiecare epocă avea, în fond, un ansamblu de simboluri, de cunoștințe, de închipuiri, de convenții, care reprezintă notorietatea acelei epoci, iar o epocă ulterioară, definită de alte notorietăți și, din păcate, din ce în ce mai golită de notorietățile anterioare, va interpreta simbolurile vechi în baza propriei sale simbolistici, alterând mesajul sau creând un nou mesaj.

O altă reprezentare, cea de la Tripolye (4000 î. H.), deși sugerează aceeași zeitățe, nu are nici o simbolistică vizibil afișată, artistul antic preferând, ca și în cazul „Horei de la Frumușica”, o exprimare artistică întru glorificarea trupului, în cadrul unei religii nedualiste, în care nu existau creator și creat, ci doar natura, drept templu al tuturor, la fel de eterni și de muritori, dar dornici să cunoască lumea și manifestările ei divine. O religie în care nu existau nici creație, nici apocalipsă, nici păcat originar, iar asceza era înlocuită de contemplație, prin contemplare ajungându-se la identificarea cu Marele Tot (simbol al unei desăvârșite unități, cum stabile Heidegger), o religie în care, așa cum spunea Hipocrate, „totul este divin și uman, în același timp”, esența religiei naturale, numită impropriu păgânism, fiind sugerată, ulterior, de Juvenal, în „Satire” (X, 356), prin celebrul dicton „Mens sana in corpore sano”. O religie care supraviețuiește și astăzi, în ciuda aparențelor, în formulele regionalizate ale vechii religii unice, pentru că, așa cum spunea primul „om modern al civilizației umane” (Lev Tolstoi), Augustinus, „ceea ce în prezent se numește religia creștină a existat la cei vechi și nu era absentă la începuturile neamului omenesc, până la apariția lui Hristos întrupat, după care religia adevărată, care era deja prezentă, a primit numele de religie creștină”.

Idolii cei vechi, cum este și această superbă statueta de la Tripolye, nu reprezentau o zeitățe, deci, indirect, nici măcar nu erau idoli în adevăratul sens al cuvântului, adică nu desemnau și nu întrupau o persoană exterioară, cu care să poți intra în relație, ci un ceva lăuntric, o proiecție a lăuntrului în exterior („triumful asupra propriului destin”, cum sintetizează Mircea Eliade, în pagina 261 a cărții amintite, destinul popoarelor fiind determinat, conform spusei lui Lucian Blaga, de mitologia lor), iar de aici vine caracterul pur artistic al unei statuete ritualice de acest fel, care amintește mai curând de nedumerirea retorică a lui Taliesin, poetul galez din Evul Mediu: „Cine m-a semănat ca să mă poată culege?”.

Sugestia umanului în reprezentările de statuete precreștine (nu în idoli, care purtau și nume, și o biografie favorabilă transferului de solidaritate cosmică), este confirmată și parcă subliniată în spațiul ceh, Venus de la Dolni Vestonice (Foto 18), o statueta care o precede cu milenii pe zeița Venus și care este, în fond, un simbol tranșant al fecundității, deci al unui fenomen și cosmic, și uman, în același timp.

Civilizația străveche, caracterizată de o simbolistică aproape indescifrabilă pentru conștiința leneșă, dar trufașă a omului modern, a rămas suficient de necunoscută („în ciuda unui efort considerabil, tradițiile populare sunt încă insuficient cunoscute”, spunea Mircea Eliade), deși simbolistica ei supraviețuiește, la nivelul subconștientului, în datinile popoarelor care mai au astfel de vestigii. În mod firesc, refacerea drumului ar trebui să se facă, pas cu pas, dinspre noi (frunzele sau chiar inflorescența și fructul), înspre crengi, trunchi, și-abia după aceea înspre rădăcini și sămânță, adică înspre civilizația cucuteniană și, abia la urmă, înspre cele două civilizații primordiale, polară și boreală.

Și totuși, parte din simbolistica străveche avea să supraviețuiască prin cei care, pentru că trăiau dincolo de Keltoi, răspândiți în largul continentului, aveau să fie numiți de greci, unul dintre puținele popoare mărturisitoare, Keltoi, adică Celți, deși numele acesta cuprindea o puzderie de populații, cele mai importante fiind Celții, Galii, Dacii, Sciții și Sarmatii. Iar în vecinătatea lor și, adesea, în interferență cu ei, exista o altă populație de origine polară, Etruscii.

Simbolul Constelației Dragonului, al „șarpelui” (inclusiv cel biblic), deci al înghețului nordic, este reprezentat explicit, poate că mai explicit decât în simbolistica ceramicii celtice, în două desene de pe același vas cucutenian (Foto 19). Primul desen, cel de la buza vasului, este reluat, simbolic și esențializat, în desenul central, cel asemănător literei W, dar care, ulterior, va căpăta forma spiralei. Crucea, numită de milenariștii excesivi, „dacică”, este, iarăși, prezentă pe vase cucuteniene, dar în detaliul imaginii se poate descifra simbolul celor patru focuri, dispuse în puncte cardinale, pe un vârf de munte, în cadrul ritualului ancestral al Nedeilor. Crucea simbolizează „roata cerului” (Ur Anu, în sumeriană, Uranus, în greacă), ritualul constând în aprinderea celor patru focuri și parcurgerea drumului de la un foc la altul, de către oameni cu câte o făclie aprinsă în mână, în sensul rotirii soarelui. Ritualul se desfășura noaptea, poate și din convingerea, divulgată de Cronica Akasha, că răul este legat de existența Lunii și că forțele solare, puse în mișcare, mumifică forțele lunare (Rudolf Steiner, Timpul lemurian, înainte și după ieșirea lunii din pământ). Prin urmare, simbolul ceresc al crucii, adesea în rotire, simbolizată de runa cunoscută sub numele de zvastică, are rolul de a „mumifica” răul (există și semnul Lunii, pe unele vase, sub forma zvasticii cu rotație opusă celei a mișcării Soarelui pe Cer). Aceleași simboluri apar și pe altărașele (considerate de arheologii slavi machete ale unor case), în care înălțimea este marcată de simbolul Nedeii. Iar simbolul „logodnei” Soarelui și Lunii, deci al împletirii binelui cu răul, este redat de spirala cu capete opuse (Foto 23), sugestia fiind întărită de împletirea celor două rune, a Soarelui și a Lunii, într-un desen al ceramicii tracice de mai târziu (Foto 24), deși simbolistica veche, în întregul ei, este, așa cum se va vedea, o moștenire europeană comună, pe care, în vremurile noastre, o mai păstrează, fără să o și conștientizeze, arta populară a

românilor, prin desenele de pe veșminte, de pe ceramică, de pe cusături, de pe ouă încondeiate și de pe cioplituri în lemn.

Fără să conștientizeze, românii care se prind, și azi, în horă, îmbrăcați în costumele strămoșești, „înveliți”, aidoma idolului de la Circea, într-o simbolică a reprezentărilor cerești, contribuie la victoria binelui solar asupra maleficelor forțe lunare, pe care le „mumifică”, fie și numai pentru câteva zeci de minute.

De la „uriașii” Hyperborei la Daci

Cea mai teribilă civilizație boreală, confirmată de istoriografie, dar foarte puțin și de arheologie, ar fi cea boreală, numită hyperboree, datorată unor personaje legendare ale literaturii istorice grecești, Hyperboreu și Boreas.

Pindar îi menționează „pe țărmurile Istrului de Jos”, iar Strabon precizează că „cei de întâi care au deschis diferite părți ale lumii ne spun că Hyperboreii locuiau deasupra Pontului Euxin, a Istrului și a Adriei” (Geografia, XI, 6.2), dar nici un autor antic nu-i localizează și în timp, deși menționează ocupații agrare și pastorale, dar și existența unei capitale, „Piroboridava, pe Hieratus”, deci Tecuci, pe Siret. „Păstorii hyperborei, spune Pausaniae, au întemeiat Templul lui Apollo din Delphi; ei trimit, în tot anul, daruri la Delos din fructe și din prima lor recoltă”, iar Hecateu Abderida, citat de Strabon, susținea că „pe Apollo ei îl venerază mai mult decât pe oricare alt zeu”. De altfel Abaris, de pildă, celălalt inițiator, alături de Zalmose, pe care unii îl dau drept scit, este cunoscut ca fiind „originar din țara hyperboreilor și preot al lui Apollon” (Eliade, op.cit., pg. 45).

Boreas, care lasă după sine o dinastie ereditară, numită boreazi, beneficiază de numeroase reprezentări iconografice grecești, care permit ba sugestionări spre costumul bărbătesc „dacic”, ba spre cel grecesc. Într-o astfel de reprezentare, Boreas, plutind și suflând în scoică (Foto 1), pentru a slobozi crivățul asupra lumii (din scoică, dar și din sacul cu stihii), aproape că arată ca un dac, așa cum îl știm noi pe dac din reprezentările de pe Columna lui Traian, de pe Arcul lui Constantin cel Mare sau din colecțiile europene de statuete antice, reprezentând „nobili” daci.

În alte reprezentări, Boreas este cât se poate de grec (Foto 2), cum este și firesc, de altfel, din moment ce este de largă notorietate faptul că elinii personificau necunoscutul, doar pentru a se putea relaționa cu acel necunoscut. Dar este firesc să fie așa, cum firesc este să aflăm elemente comune între vestimentația diverselor populații vechi europene, iar pragmatismul grecilor a fost adus și dincoace de Dunăre, odată cu inițierile spirituale, de Zalmoxis. Herodot spune, în Cartea a IV-a (95-6) că, datorită faptului că „tracii duceau o viață de sărăcie cruntă și erau lipsiți de învățătură, Zalmoxis acesta, care cunoștea felul de viață ionian și moravurile mai alese decât cele din Tracia, ca unul ce trăise printre eleni și mai ales alături de omul cel mai înțelept al Eladei, Pitagora” i-ar fi inițiat pe ai săi și într-o cultură materială superioară. Nu contează dacă Herodot are sau nu dreptate în stabilirea unei anumite ierarhii (în fond, polarii ionieni, în migrațiune spre sud, au avut de împrumutat de la civilizația agrară boreală), dar ideea transferului

de valori materiale și spirituale de la o populație la alta, în cadrul unei Europe lipsită de statalități (orașele grecești erau doar sâmburii primei statalități europene), este cât se poate de credibilă, ba chiar mai mult decât probabilă.

„Popor care practică justiția”, cum consemna Hellenic, popor căruia Pindar îi inventaria calitățile (blânzi, ospitalieri, superstițioși, iubitori de profeții și descântece; la ceremonii religioase, ei cântă din fluier, cimpoi și din cobze; la hecatombele ce le dau în cinstea lui Apollo, cântă laude zeului cu o voce plăcută; de la echinoxul de primăvară, până la jumătatea lunii mai, în cinstea lui Apollo, ei joacă la hore până noaptea târziu), pare să fi lăsat după sine și niște vestigii arheologice, monumentele megalitice cunoscute, în antichitate, datorită lui Pindar, sub numele de Calea cea Demnă de Admirațiune, care „duce la locul principal de adorațiune al hyperboreilor”, iar în vremurile mai noi, sub numele de „Cheile Bâcului”.

Un indiciu indirect, pentru localizarea în timp a hyperboreilor, îl dă, în „Ode”, același Pindar, care susține că „atât dincolo de izvoarele Nilului, cât și în țara hyperboreilor, există o mulțime nenumărată de stâlpi itinerari, din piatră tăiată, înalți de câte 100 de picioare și așezați în șir, drept monumente ale unor fapte glorioase”.

Monumentele megalitice, înșirate de la Tecuci, până la Don, prin sudul Chișinăului, au fost menționate, cu descrieri sumare, și de Quint Curtius Ruff, și de Herodot („columnele lui Sesostris”, adică Osiris), ba chiar și de Ovidius, în „Tristele, Cartea a III-a, unde menționează căile triumfale ale lui Bach sau Liber Pater prin Sciția.

Ținând cont de aceste informații, dar și de faptul că Osiris menționat de autorii vechi (Sesostris sau Ostrea Novac Jidovul, adică Uriașul, în folclorul nostru) a fost Ramses al II-lea, ultimul faraon numit Osiris (1304-1237 î. H.), îi putem localiza în timp și pe hyperborei, cam pe la jumătatea mileniului doi, începutul mileniului unu, înainte de Hristos, deci taman ca descendenți ai epocii precucuteniene, pe teritoriile surprinzătoarei și minunatei civilizații pașnice, dezvoltată, „deasupra Pontului Euxin, a Istrului și a Adriaticei” (Strabon).

Numai că populațiile epocii hyperboreice nu erau organizate statal, ci doar obștesc, iar justiția, despre care Mello și Helanic spun că ar fi cultivat-o, nu era decât una obștească; iar singurele formule de drept obștesc cunoscute din antichitatea europeană sunt cea încredințată de Hestia lui Zalmoxis, adică Legile Belasgine (nicidecum Belagine, cum vine informația de la Pitagora, legislație preluată, ulterior, de Licurg), și justiția similară a celților. De fapt, legile Belasgine sau Pelasgine sunt legile pelasgilor, alți mărturisiți ai antichității, dar care, ca și hyperboreii, nu pot fi certificați și de arheologie.

„Ce limbă vor fi vorbit pelasgii nu pot să spun fără greș”, scria Herodot, în Cartea I (LVII) a „Istoriilor” sale („Logoi”), apoi, amintindu-și de numeroșii pelasgi care, în vremea sa (cca 485-425 î. H.), populau ținuturile rurale grecești, „părintele istoriei” (cum l-a numit Cicero) continuă: „Pelasgii vorbesc o limbă barbară, vorbesc o limbă pe care o înțeleg numai ei, dovedind astfel că graiul ce-l păstrează este acela pe care l-au adus, când s-au strămutat pe aceste meleaguri”. Herodot știa că agricultorii și păstorii pelasgi, care populau și întreaga Peninsulă Balcanică, constituiau temelia societăților elenistice, și o și recunoaște, în aceeași Carte I (LVIII), printr-un superb elogiu disimulat: „Neamul elinilor, după câte mi se pare mie, de când s-a ivit, s-a folosit neconținut de aceeași limbă. Pornind de la începuturi modeste, puțin numeros,

s-a avântat spre locul cel mai înalt și s-a înmulțit până a atins numărul neamurilor din zilele noastre, mulțumită mai ales amestecului ce s-a făcut cu numeroșii pelasgi și cu multe alte neamuri barbare”.

Fără îndoială că „numeroșii pelasgi” ai lui Herodot și „divinii pelasgi” ai lui Homer formează populația de agricultori, cea căreia i se și adresează Hesiod, în „Munci și zile”, povățuind-o, printre altele, cum să-și dureze îmbrăcămintea, după ce „soarele însuși” părea că pleacă „spre țara și neamul bărbaților negri”, înspăimântat de venirea iernii. Atunci, când „nemărginita pădure mugește de vifor cuprinsă”,

„corpul atunci ți-l îmbracă, urmând povețele mele:
pune-ți o bundă de lână peste tunica cea lungă,
chiar dacă-i rară urzeala, fă-i bătătură mai deasă,
și-nveșmântează-te bine...

Pielea de bou, cu putere izbit între coarne, croiește-o
pentru ale tale picioare opinci și cu părul-nlăuntru,
iar când gerul e în toi, ferește-ți de ploaie spinarea,
pieile primilor iezi, haină făcând, iar pe umeri
prinde-o cu vine de bou, pe cap potrivește căciulă,
ca să păzească urechile tale de burnița rece,
căci dimineața-i geroasă, când Crivățul vine asupra-i”.

(Hesiod, Munci și zile, București, 1973, pp. 74, 75)

Noi, cititorii români de astăzi, recunoaștem în antica descriere caracteristicile costumului nostru popular contemporan, deși, în vremurile de demult, așa cum susține și Henri Hubert („The Greatness and Decline of the Celts, London, 1934), „aceleași tehnici de țesut și de decorat îmbrăcămintea au fost folosite în întreaga Europă”. O Europă dinamică, aflată în continuă mișcare, dar necunoscută mărturisitorilor greci, care preferă să numească populațiile de dincolo de Dunăre Keltoi, adică popoare aflate dincolo de nordicul oraș grecesc Keltoi (romanii aveau să-i numească Galatai, deci gali sau... daci; . Populația pe care tot grecii o numiseră pelasgă („locuitorii pământului negru”), continua să existe, dar, după obiceiul elen, toate populațiile de la nord de Dunăre sunt numite, într-un timp sau altul, după cel al tribului din imediata lor vecinătate sau al tribului cu care s-au confruntat.

Civilizația celtică, civilizație de tip Latene, s-a dezvoltat, în enclavă, pe mai tot cuprinsul Europei, protocelții fiind întâlniți pe continent, dar și în nordul Asiei, începând cu anul 1000 î.H. Între anii 700-500, ei dezvoltă cultura Hallstatt în Austria și se extind, pe la anul 600 î.H., spre Mediterana și spre coastele Angliei, pe care le numesc „Albion” (alb, albinos, în limba celtică).

În paranteză fie spus, supranumele Alba, dat Lunii („florile d’Albei, flori de măr”) este de origine celtică; la fel și cuvântul plug (aratru, la romani), la fel și toponimul Molda (Vale, în celtică) sau toponimele Cerna (de la Cernunos, aparentă zeitate celtică), precum și numele localităților dunărene Durostorum (Silistra) și Noviodunum (Isaccea).

Contactul celților cu civilizația elină datează din anul 335 î.H., când Alexandru Macedon le propune o alianță împotriva etruscilor din peninsula italică, pe care triburile celtice ale lui Brenus o pustiiseră, în 390, retrăgându-se abia după ce etruscii l-au plătit cu „greutatea lui în aur, fără sabie”, evenimentul respectiv consacrand dictonul „Vae Victus” („Vai de cei înfrânți!”).

La nord de Adriatică, de Dunăre și de Marea Neagră, celții au trăit în comunități obștești, răspândite într-un larg areal, ca agricultori sau ca fierari. Vestimentația lor, convenită de istorici precum Georges Dottin („The Civilization of the Celts”, New-York, 1970) sau John Patrick Parle („Story of the Celts: The Ancient Celts”), este comună populațiilor agrare europene: „Celții purtau pantaloni, o cămașă care ajungea până la coapse, o mantie și opinci sau cizme”

Costumul imaginat de istorici este masiv „irlandizat” („patriotismul” e același, pretutindeni), mai ales că bărbatul poartă vestimentație războinică. Dar scutul celtului din imagine are același simbol ca scuturile dacilor asediați de romani, de pe Columnă (semnul Cerului nordic, irisul stilizat, în prima imagine a capitolului întâi), probând, poate, interferența daco-celtică, dacă nu cumva o identitate Galatai-că, așa cum o consacrau, printr-un nume comun, romanii. Pentru că identitatea dintre Keltoi (în greacă) și Galatai (în latină, nume care înseamnă și dac) este sugerată și de scuturile galilor, care au același simbol astral, dar și costumații specifice populațiilor nord-europene (colorate, în cazul războinicilor, albe în cazul țăranilor).

Numai că identitatea dacilor cu alte populații europene nu se oprește doar la celți, ea fiind revendicată și de istoriografia germană, care vorbește despre dacii germanici, germanii și teutonii, cei amestecați, de-a lungul Rinului, cu racatai și cu alte populații dacice. Și cred că au dreptate istoricii irlandezi și germani, atunci când revendică un anume dacism și pentru străbunii lor, pentru că populațiile europene erau organizate, pe vremea elinilor, în obști libere, care aveau la cauza unui „rege”, dar care nu avea decât atribuțiuni și competențe limitate pentru cazuri de război. Iar populațiile acelea, care aveau și o religie asemănătoare, una extrem de elastică și de permisivă, foloseau și simboluri cerești identice, diferite doar prin tehnica reprezentării. Stindardul dacic, Șarpele cu Cap de Lup (și nicidecum Lupul cu trup de balaur), simbolizând Înghețul, deci Constelația Dragonului, este prezent și la Celți (Foto 6), după cum se vede și la al doilea luptător, care folosește o trâmbiță asemănătoare cu steagul dacic, din grupul de statuete (nici scutul cu semnul Cerului nordic nu lipsește).

Șarpele celtic, prezent și într-un simbol totemic, alături de semnul Cerului, Crucea, reproduce fidel conturul Constelației Dragonului, după modelul ceramicii cucuteniene. Variantele stilizate, de mai târziu, pe care le găsim și în modelele de pe costume, de pe ouă încondeiate sau de pe cioplituri în lemn, omagiază înghețul, pentru că „relația dintre șarpe și iarnă era de o mare importanță” (Hermann Wirth), cele două „lanțuri” ale înghețului, cu care era „ferecată lumea” (S. F. Marian) fiind, inițial, reprezentate de șarpe, prin cele două mari sărbători ale dacilor și ale celorlalte populații nord-europene, intrarea și ieșirea șarpelui din pământ. În „Vendidad” („Legile”), Ahura Mazda îi spune lui Spithama Zarathoustra că Angra Mainu ar fi creat „Șarpele-iarnă”, pentru a oropși luminile create, adică oamenii.

Simbolistica șarpe-iarnă, aleasă, după moda chaldeică, de pe Cer, pare să existe încă de la începuturile omenirii, din moment ce o găsim în toate religiile, inclusiv în „Biblie” și în „Coran”, cărți sfinte înrudite, în care se povestește că pe culegătorii de fructe Adam și Eva i-a izgonit din Paradesha înghețul.

Deși localizate în Europa la începutul mileniului I, înainte de Hristos, populațiile celtice au și alte simboluri străvechi, precum cele ale scrierii, alfabetul celtic fiind format din puncte (vocale) și din linii grupate pe o axă (Foto

9). Dar linii asemănătoare se regăsesc și în ceramica precucuteniană, precum și în amuleta incizată, datată în anul 3500 î. H., și descoperită la Mitoc, în județul Botoșani, o amuletă în care istoricul basarabean Andrei Vartic presupunea o anumită cunoaștere a relațiilor matematice dintre numere, dar care poate să disimuleze și o formulă sacră, menită să-l protejeze pe purtătorul ei. Între simbolurile vechi ale omenirii, indiferent de aria europeană de răspândire și de meșteșugul redării, există o unitate, cea a unei inițieri comune, o unitate care se distruge în timp, odată cu dobândirea „năravurilor celor rele”, cum zicea Pliniu cel Bătrân, de la civilizațiile mediteraniene, mult mai pragmatice și, de aceea, aparent superioare.

Celții aveau, ca și dacii, un sistem de drept privat, de răzbunare sau de compensare, bazat pe arbitraj. Este vorba de o justiție obștească, asemănătoare, dacă nu cumva identică, celei încredințată de Hestia lui Zalmoxis, în care principiul „dinte pentru dinte” putea fi anulat de o răscumpărare, cum avea să se întâmple, mult, mult mai târziu, în dreptul valah, moștenitor indiscutabil al Legilor Pelasgine.

În ceramică, celții folosesc un anume tip de spirală, și acesta prezent pe vasele cucuteniene, dar și pe... statui din Corint, unde nu doar spirala, ci și crucea celtică stau la loc de cinste.

Leul din Corint datează din anul 640 î. H., deci cu mult înainte ca dezvoltatorii culturii Hallstatt, din Austria să fi început migrațiile spre Mediterana și spre coastele albionice. Corintienii și elinii, în general, moșteniseră, de la protopărinții comuni ai populațiilor europene („Oameni și zei, un singur neam; căci dintr-o singură mamă / ne tragem răsuflarea”, spunea Pindar, în „Numeene” 6, I, 1), aceleași valori spirituale, pe care fie că le-au păstrat ca atare, fie că le-au adaptat vremurilor. Fără îndoială că și realizările artistice diferă, dar mesajul este același pretutindeni. Iar acest adevărat ecumen al începuturilor spirituale comune, cum ar zice Mircea Eliade, ne îndreptățește să ne revendicăm datini, tradiții, obiceiuri și preocupări comune tuturor neamurilor europene, unele păstrate de populații izolate și conservatoare, altele abandonate de populațiile dinamice, în favoarea pragmatismului. Iar cea mai conservatoare obște a fost, de-a lungul veacurilor, cea a muntenilor din Carpați (Riphae, adică râpoși), despre care Pliniu cel Bătrân scria, în „Naturalis Historia” (IV, 88-91): „Apoi sunt munții Riphae și regiunea numită Pterophoros, din pricina deselor căderi de zăpadă, o parte de lume condamnată de la natură la o obscuritate densă... În acești munți, un singur popor norocos (cum se crede el), care se numește Hyperboreu, trăiește ca în vechime, precum legendarii străbuni... Nu se pune la îndoială despre acest popor: toți autorii recunosc că ei au înviat, la Delos, pe Apollo”. Iar Vergilius, în „Georgicele” (3, 381-383), continuă: „toți acei oameni sălbatici, care sunt hyperborei Septentrioni, se apără de vântul riphaic, acoperindu-și corpul cu piei de animale”. Deslușirea finală vine de la Strabon, care, în „Geografia” (11, 6, 2) zice că „toate popoarele din nord, numite de istorici greci sciți sau celtosciți, s-au numit, pe timpurile scriitorilor mai vechi, Hyperborei, adică cei care locuiesc după Pontul Euxin, Istru și Adriatica”.

Costumele tradiționale ale acestor populații boreale au fost imaginate, în baza descrierilor și a iconografiei conștientizate, de istorici dornici să sublimeze noblețea popoarelor lor. În astfel de desene, celții, luptând cu un roman, au costumații similare cu cea a dacului (mai puțin, coiful și culoare primului veșmânt).

Asemănător veșmântului dac este și cel al germanilor din primii ani ai noii ere, veșmânt reprodus după o farfurie din acea vreme (Foto 14). Bărbații și copilul poară opinci, prinse cu nojițe, legate încrucișat, peste ȋtari albi, și cămăși până în coapse. Chiar și costumul femeii, cu altiță și catrință țesută în vârstre, amintește de costumul purtat de români, cu mândrie dacică, până în zilele de astăzi, deși costumul acesta e meșteșugit după „pilda strămoșilor” comuni ai popoarelor europene „sub domnia lui Saturn” (Horatius). Costumul acesta, spre deosebire de cele colorate ale războinicilor, erau albe, pentru că „preafericiți țaranii” (Horatius), „țaranii cei aspri, în cojoc” (Tibullus), de pe tot cuprinsul vechii Europe „nu-și boiesc albeața lânii cu asirianul purpur” (Vergilius). Dar și costumele războinicilor păstrează elementele portului țărănesc, un port asemănător, dacă nu chiar identic în întreg cuprinsul european. Germanii și teutonii, pe care istoriografia germană îi revendică drept daci, purtau, și în vreme de război, opincile, ȋtarii și cămașa lungă, elemente de port la care avea să se renunțe abia după profesionalizarea meșteșugului războiului, în vremurile feudalismului timpuriu.

Același costum al protopărinților neamurilor europene, care pot fi numiți hyperborei, dar și „uriași” (termen încetățenit de literatura elină), poate fi văzut și pe o urnă grecească, descoperită la Calyx și datată în anul 540 î. H (Foto 15)., alegoria prezentând înfățișarea pruncului, pe care o săvârșesc doi soți, în fața lui Zeus (obiceiul ridicării pruncului spre Cerul Zilei a supraviețuit, în Carpați, până de curând; iar Zeus al grecilor, împrumutat de la persianul Diaus, Cer al Zilei înseamnă).

Același costum, al unui țaran arând, este prezentat și de o statueta etruscă, una dintre puținele care ilustrează „viața la țară”, cea atât de cântată, cu glorificarea Timpului (Saturn), de poezii latini.

Și mai există, desigur, celebrul călăreț trac, din vecinătatea Pomului Vieții, pe trunchiul căruia, ca în sugestia biblică, stă înfășurat șarpele, amenințarea înghețului, precum și „Cavalerul trac”, datând din secolul I î. Hr..

Încă nu am ajuns în vremea lui Horatius (65-8 î. H.), când dacii stârnesc interesul lumilor mărturisitoare: „Oricine îmi iese în cale mă-ntreabă: Hei! bunule, / Tu trebuie să știi, pentru că ești în relații mai strânse cu zeii, / Ce-ai mai auzit despre daci?” (Satire, II, 6).

Urmașii lui Moș Timp

Chiar dacă exagerează mitic, autorii antici vehiculează numele unor șefi de triburi din largul areal al populațiilor boreale (Rudolf Steiner confirmă că doar două rase-rădăcină sunt acceptate de scrierile filosofice, polară și hyperboreană), cu rol de protopărinți, care împrumută sau nu numele lor unor triburi. Adrian susține că părintele tracilor ar fi fost Doloncos, fiul lui Cronos, care ar fi avut multe neveste și, drept consecință, foarte mulți copii. Herodian stabilește în Scythes și Agathyrsos, doi dintre feciorii lui Hercules, pe protopărinții sciților și ai agatârșilor.

Descendența din Cronos (Saturn), deci din Moș Timp, trăită nostalgic de mai toți poezii latini, dar și de Hesiod, care, în „Teogonia”, vorbește de „generația de aur”, cea de dinainte ca prima toporișcă aruncată de mâna unui

om să ucidă un alt om (La Voluspa), este descendența de dinainte de constituirea structurilor (orașele-cetate) primei statalități europene, cea elină, după migrarea spre sud a polarilor ionieni, care au de înfruntat, în drumul lor, populația agrară a civilizației hyperboreice, cea numită de arheologii noștri cucuteniană. Păstorii ionieni vor întemeia state, ca produse sociale, istorice și civilizatorii ale orașelor-cetate. Orașul, precum într-un poem al lui Constantin Berariu, este aidoma unui cuțit înfipt în identitatea spirituală a locurilor.

O superbă și esențializată istorie a începuturilor civilizației europene, „De Natura rerum”, datorată lui Titus Lucretius Carus (97-58 î.H.), marchează reperele evolutive ale civilizației pe continentul european:

„Și tot natura, urzitoarea lumii,
Ce-a arătat întâi și-ntâi la oameni
Cum pot sădi și altoi copacii,
Deoarece semințele și ghinda
Căzând pe jos, pe sub copaci, puzderie
De pui dădeau, la timpul lor, din ele.
Și oamenii s-au apucat atunce
Să-nfigă-n ramuri tinere mlădițe,
Butașii noi în țarină să-i îngroape,
Apoi, pe ogorașul lor cel dulce,
Ei au cercat și alte, alte roduri,
Și au văzut îndată că pământul
Își imblânzește roada pădureață,
Dacă-l răsfeți și-i porți cu drag de grijă.
Din zi în zi, ei tot mai mult siliră
Pădurea să se tragă mai la munte,
Lăsând în vale locul cel de hrană,
Pentru ca ei, pe câmpuri și pe dealuri,
Să aibă pajiști, iazuri și grânețe”.

Atmosfera aceasta este, în fond, cea hyperboreică, pelasgă, tracică, getică, dacică și valahă, pe care o regăsim, de-a lungul vremii, în descrierile reprezentanților neamurilor mărturisitoare: „Ei trăiesc pe creșetele munților, departe de orice civilizație și, de aceea, erau mai sălbatici... Ei nu erau obișnuiți să asculte nici măcar de regi, decât atunci când doreau... Aveau oricând curajul necesar pentru libertate sau moarte” (Tacitus, Istorie). „Apoi oile nu numai că-i satură prin belșugul brânzei și al laptelui... iar unor neamuri lipsite de grâu le procură toată hrana, de aceea cei mai mulți dintre nomazi și dintre geți se numeau băutori de lapte” (Columella, Despre agricultură).

Și pe teritoriul țării noastre existau, și în vechime, două culturi ocupaționale, cele menționate de Iorga, a păstorilor și a agricultorilor. Păstorii ocupau munții, coborând, precum în „Urătură”, în văile largi, pentru a ara, semăna și, la vremea potrivită, pentru a recolta. Agricultorii ocupau șesurile și dealurile domoale, devenind, încetul cu încetul, victimele organizărilor statale, ocazionale sau de durată, inclusiv prin contactul cu civilizația, în dezvoltare și, în egală măsură, în decădere. Păstorii trăiau izolați, iar datina, obiceiul și tradiția se conservă la ei mult mai bine și mai durabil. În fond, adevărații hyperborei, descriși de Pliniu cel Bătrân, dar și de ceilalți autori vechi, sunt ei, muntenii, chiar și în zilele de astăzi. Ei aveau să și conserve, subconștient,

memoria neamului pelasg, din care și ei se trag, prin dreptul obștesc și prin numele de valahi, pe care le păstrează aproape intacte, pe creștetele munților, din Balcani și până în Moravia, ba până și la văile Rhinului. Iar odată cu numele, muntenii, făcând „să nu-nceteze / Cântarea păstorească niciodată”, păstrează și vestimentația pelasgilor, și zestrea de simboluri, cunoscută, după desacralizare, sub numele de artizanat. În fond, în izolarea „lângă cer”, departe de bunele și relele civilizației dinamice, muntenii au o superioritate metafizică, moștenită de la legendarii „Blajini” și încredințată, pe cale orală („legile se cântau, ca să nu se uite”, ne încredința Aristotel), drept sistem de valori ale acelor comunități izolate:

„Minuni de-aceste și povești mai spun ei,
Țăranii, ca să nu cumva să credem
Că ei trăiesc în locuri părăsite
Chiar și de zei: de-aceea spun atâtea!
Sau poate că și altceva-i îndeamnă:
Tot omu-i doritor s-asculte basme!”
(Titus Lucretius Carus, Ecoul).

Mărturiile scrise și iconografice ignoră îmbrăcămintea purtată de populațiile europene agrare și păstorești, fie și din considerentul că relatările istorice scrise sau iconografice au de glorificat „ale luptelor valuri”, prin care „se smulgeau și ogoare și vite” (Lucretius), în eforturile nesăbuite ale omenirii de a fi aidoma zeilor pe care i-a născocit. Zei și semizeii care, precum în „Iliada” lui Homer”, încă nu au renunțat la toate ocupațiile străvechi, prințesele „pânză țesând la război” (Cântul I, versul 31), în vreme ce Atena „de pe sine desprinde / Dalbul ei strai împestrit și cu mâna-i țesut de ea însăși” (V, 721-2).

În literatura elină, referirile la îmbrăcămintea de fiecare zi sunt rare și ocazionale. Homer are o întreagă gamă de epitete elogioase la adresa fiecărei populații sau trib care intră în război („dumnezeieștii pelasgi”, de pildă, din versul 415 al Cântecului X), dar ignoră vestimentația, probabil pentru faptul că, în linii mari, era aceeași. În fond, fiecare bărbat, se îmbrăca, înainte de a porni la luptă, aidoma lui moș Nestor:

„Asta zicându-i, moș Nestor își pune cămașa pe dânsul,
Leagă pe dalbe picioare mândrețe de tălpi și îndoiaie
Haina deasupra-i cu sponci: mantaua cea porfirie,
Largă, mițoasă, țesută-ndoit” (X, 125-8).

Războinicii mai purtau, pe sub coif, „o căciulă din blană de taur, / cușmă ce apără capul voinicilor” (X, 245-6) sau „cușma din piele de dihor”, iar în locul mantalei țesute, „cojocul de lup” (X, 444-5).

Îmbrăcămintea femeii, lucrată de ea însăși, și pusă peste cămașă, este aceeași de milenii:

„Pune pe umăr și-o haină măiastră, țesută de însăși
Palas Atena cu mult meșteșug și cu multe podoabe;
Haina și-o-ncheie la sânu-i cu sponci lucitoare de aur,
Mijlocu-ncinge sub brâu dichisit” (XIV, 174-7),

iar

„Capul și-acopere apoi a zeitelor frunte cu vâlul
Mândru țesut de curând și alb ca lumina de soare” (XIV, 180-1).

La bătălie participă și oameni veniți „tocmai de la capătul pământului”, de dincolo de „Ocheanos, al zeilor tată, și-a mamei lor Tethys” (XIV, 295-6), oameni veniți „peste-nălțimile munților plini de ninsoare, din plaiul / tracilor, buni călăreți” (XIV, 222-3), dar Homer nu descrie îmbrăcămintea, ci virtutea luptătorilor dintr-un trib sau altul. În schimb, povestește pe larg despre meșteșuguri, inclusiv despre cel al tăbăcirii pieilor:

„un tăbăcar dând calfelor sale să-ntindă
Blana cea mare de bou, care fusese muiată-n unsoare,
Dânșii, primind-o, fac roată-mprejur și o trag de se-ntinde,
Și umezeala se duce pe loc și răzbește grăsimea
Dacă trag pielea mai mulți, de rămâne cu totul destinsă” (XVII, 369-73).

Nu lipsesc din descrierile lui Homer nici detaliile muncii într-o fierărie, nici nunta țărănească, la care „cântec de nuntă răsună / Tare, la horă se prind jucăușii”, nici procesul pentru răscumpărarea capului, conform dreptului pelasg, nici aratul încrucișat al ogorului, secerișul și coacerea pâinii (toate aidoma descrierii din „Plugușor”), nici culesul viei și prelucrarea mustului, nici păstoritul și vânătoare, nici hora țărănească (XIX, 457-594).

La horă, o horă precum cea făcută, cândva, de „vestitul Dedal”, în cinstea Ariadnei, la Cnosos,

„Tineri acolo și fete bogate în boi o mulțime
Joacă-mpreună în cerc și cu mâinile prinse deolaltă.
Fetele toate au gingașe rochii de in și flăcăii
Bine țesute veșminte ce scânteie blând ca oleiul
Ele au concieri pe cap, frumoasă podoabă de aur,
Dânșii au săbii de aur la chingă de-argint atârinate
Joacă ei toți. Și aici-ndemânatici și iute s-avântă
Hora-nvârtind ca o roată de-o-ncearcă cu mâna-i
Meșter olarul, aici în șiraguri se saltă-mpotrivă.
Lumea-ndesită înconjură hora cea plină de farmec
Și se desfată privind. De zei luminat cântărețul
Zice din liră-ntrei ei. Și-n vreme ce cântecul sună,
Se-nvârtesc doi ghiduși, se dau tumba în mijlocul gloatei”
(Iliada, XIX, 581-593).

Peste mai bine de două milenii, „hora lui Homer” nu se mai regăsește decât în cuprinsul munților de dincolo de „Ocheanos, al zeilor tată”, iar Dimitrie Cantemir, care cunoștea bine și spațiul cultural european, dar și cel balcanic, avea să scrie că „jocurile sunt la moldoveni cu totul altfel decât la celelalte neamuri. Ei nu joacă doi sau patru inși laolaltă, ca la franțuji și leși, ci mai mulți roată sau într-un șir lung. Altminteri ei nu joacă prea lesne decât la nunți. Când se prind unul de altul de mână și joacă roată, mergând de la

dreapta spre stânga cu aceiași pași potriviți, atunci zic că joacă hora” (Descrierea Moldovei, pg. 208).

Moștenirea datinilor inițiale ale populațiilor europene, pe atunci înrudite prin descendența din aceiași strămoși, dar și prin practicarea aceluiași ocupații (păstoritul, agricultura, țesutul pânzei, tăbăcitul pieilor, morăritul, fierăria, cioplitul lemnului și a pietrei), înseamnă și moștenirea îmbrăcăminte arhaice (opincile, cojocul și căciula, de la legendarul Pelasg; țesăturile, din practica „zeiască” a femeilor), cea de dinainte de epoca fierului, când s-a renunțat la „coasa de bronz, de-acum căzând în rușine” (Lucretius, Poemul naturii, 1297). Timpurile acelea, regretate cu nostalgie de Horațius („Fericit e acela ce pilda strămoșilor urmează”, Epode, Lauda vieții la țară), când „fericit trăia romanul sub domnia lui Saturn” (Tibullus, Dor de țară, I, 3), când „avea agricultorul numai din turmă / și vasele din casă, și cupa de băut” (Tibullus, Elegii, Viața la țară, I, 1), sunt căutate de poeții latini și în ruralitatea italică, dar și la populațiile din nordul Dunării:

„O viață mai bună duc scii din stepă...
la fel și geții cei aspri
cărora pământul nehotărnicit
le dă roade și cereale libere.
Nu le place să cultive același ogor mai mult de un an,
iar după ce au împlinit toate muncile, alții, care le urmează,
în aceleași condiții le iau locul” (Horațius, Ode, III, 24, 9-16).

Ca și „dacii cei aspri și scii rătăcitori” (Horațius, Ode, I, 35, 9), aspri din cauza gerului, în Italia lui Publius Vergilius Maro (70-19, î.H.),

„Pe plugar doar frigul iernii îl dedă odihnei. Numai
Iarna, de-obicei, țăranii se pot bucura de câte
Au fost strâns și pun la cale, veseli, praznice-ntre dânșii.
Iarna-i vreme de petreceri și-orice grijă risipește”
(Georgicele, I, 300-3).

Același Vergilius spune despre populațiile din Carpați că „locuitorii petrec în joc lungă noapte de iarnă” și „își duc viața liniștită și sigură în bordeie săpate adânc în pământ”. Dar, la fel ca „dacii cei aspri”, și „țăranii cei aspri, în cojoc” din vechea Romă, cei care „strângeau la adunare pe cetățeni cu un buciom” (Sextus Propertius, Elegii, IV, 1), sunt „preafericiți” în universul tradițiilor strămoșești și „nu-și boiesc albeața lânii cu asirianul purpur” (Vergilius, Georgicele, II, 474).

„Iarna, în țara geților”, povestește nefericitul Publius Ovidius Naso (48 î.H.-17 d.H), cel exilat „Cu barbarii din Tomis” („Chiar dacă nu te-ai teme, te-ai îngrozi văzându-i / Cu chica lor cea lungă și îmbrăcați în piei”),

„Atunci, de frig, barbarii își pun pe ei cojoace,
Își pun itari: nu-și lasă decât obrazul gol;
Iar țurțurii de gheață le zuruie în plete,
De alba promoroacă scânteie barba lor”.

Dovadă că, în epoca aceea tribală, când pământurile nu erau îngrădite și când omul nu era asuprit și învrăjbit de stătalități și de religii diversificate prin regionalizări („Să nu cumva să crezi că tu acuma / îmbrățișezi o impie doctrină / și mergi pe drumul crimei. Dimpotrivă, / Religia a fost aceea care / Urzi nelegiuiri și fapte impii”, Lucretius, Junghierea Ifigenei, I, 80-5), exista, cum ar zice Mircea Eliade, un ecumen ocupațional, spiritual și, indirect, vestimentar, păstrat ca atare de cea mai conservatoare populație europeană: păstorii pelasgi, cei risipiți prin munții Europei și cărora avea să li se spună, peste milenii, vlahi, pentru că, așa cum spun ei, se trag din legendarul Flaccus, care nu este nimeni altul decât moș-strămoșul Pelasg, a cărui memorie a fost păstrată, ca și ocupațiile, ca și datinile, ca și îmbrăcămintea, cu o subconștientă, dar benefică detașare.

Foamea de dacism și mărturiile românilor

Foamea de dacism a început târziu, nedrept de târziu și, tocmai de aceea, cumplit de exaltat. „Într-adevăr, din secolul al XVI-lea tema centrală a istoriografiei române a fost și principalul motiv al orgoliului național: descendența latină. Roma și ideea latinității ocupă primul loc în formarea culturii românești. Abia la mijlocul secolului trecut s-au „redescoperit” dacii prin studiul curajos în care Hașdeu se întreabă dacă acest popor a dispărut realmente” (Eliade, op.cit., pg. 82).

„Orgoliul național”, cultivat admirabil (era o necesitate) de vechii cronicari, de Școala Ardeleană, ba chiar și de Gheorghe Asachi, care izbutește performanța de a reboteza, pe la 1890, muntele Soarelui, Pionul sau Peonul, în care există, sub formă de vârfuri, prototipul celor trei tipuri de piramide egiptene (drepte, în trepte și strâmbe), drept Ceahlău (mai are Asachi niște invenții anihilatoare de identitate: BaBa, numele cuplului de moș-strămoși, se desacralizează; Troian, ca pion sau peon, deci troian balcanic, devine Traian, iar nevasta lui „d’ochioșică”, adică brunetă, devine Baba Dochia), orgoliul național, deci, ne agață, ne înlănțuiește pe clipă, spulberând moștenirea reală și semnificația ei, în favoarea unui lustru civilizatoriu. Prin latinism, noi am încercat o rupere de „epitetele-cliseu („îmbrăcați în blănuri”, „păroși”, „pletoși” etc.), care trec de la geți și sciți la goți” (Eliade, op.cit., pg. 80), dar am abandonat semnificațiile și patrimoniul folk-religiilor care supraviețuiau prin datinile, tradițiile și obiceiurile noastre, toate dibaci disimulate în cultura creștină a românilor. E drept că am păstrat „coloanele vieții”, „Miorița”, „Meșterul Manole” și Colindele, ca adeziuni subconștiente („câmpuri stilistice”, cum le numea Lucian Blaga) la „straturile de cultură mai arhaice decât cele reprezentate, de exemplu, de mitologiile „clasice” greacă și romană” (Eliade, op.cit., pg. 199), deși „adeziunea unui popor la unul sau la altul dintre scenariile mitice, la una sau alta dintre imaginile exemplare, spune mai multe despre sufletul lui profund decât un mare număr de întâmplări istorice” (Eliade, op.cit., pg. 200). Dar în cele trei dimensiuni ale identității noastre („Miorița”, „Meșterul Manole” și Colindele sau, mai exact, celelalte colinde, pentru că și „Miorița”, și „Meșterul Manole” par să fi fost, inițial, colinde), referirile la esența socială a preistoriei (miturile fiind însăși preistoria, în esența ei), satul, lipsesc

aproape cu desăvârșire. În fond, satul este o „matrice stilistică” (Blaga), veșnică și inalienabilă, cu structuri conservate cu mare fidelitate (construcția caselor, veșmintele, ritualurile ocupaționale), în baza unor notorietăți ancestrale („perspectivele epocii”, cum le-a numit Lucian Blaga), despre care nu mai este nimic de spus, precum în cazul nostalgiei vremii regelui Cronos, la latini, știut fiind faptul că, odată cu imperiul roman, satul occidental se istoricizează și, deși reprezintă o istorie întârziată, nu mai are nimic din preistorie. „Satul românesc este, în esență, preistoric” (Lucian Blaga, Ființă istorică, în „Trilogia cosmologică”, pg. 389), pentru că „satul românesc și-a însușit multe din motivele ce constituiesc patrimoniul mării culturi bizantine, care era istorie în sensul deplin al cuvântului; dar cultura aceasta istorică a fost asimilată stilului preistoric al satelor” (Blaga, op.cit., pg. 391). În satul românesc se constată, de-a lungul mileniilor și chiar în ziua de azi, „rezistența, continuarea preistoriei și contemporaneitatea ei cu istoria” (Blaga, op.cit., pg. 390), drept coordonate ale „răspântiei” și „conservatorismului” de care vorbea Mircea Eliade, cu efectul paradoxal că „înrâuririle de tot soiul au trecut, necurmat, din istoria ce avea loc în regiunea noastră, asupra vieții de sat, dar toate au fost potrivite unor moduri preistorice” (Blaga, op.cit., pg. 390).

Pentru noi, românii, mitologia este destinul poporului nostru, simbolizat de „mândrul ciobănaș, / din fluier doinaș” (Meșterul Manole), de „măicuță bătrână / cu brâul de lână”, de „soțioara lui, / floarea câmpului”, deci de grafii simbolice ale însemnelor cosmogonice, respectiv Luceafărul, Pământul și Luna. Singurul element de vestimentație, brâul purtat de „măicuța bătrână” (Pământul, Mama Natură), are și el o semnificație aparte, delimitând corpul fizic de corpul astral.

Cele două colinde ale preistoriei, ale duratei noastre în preistorie, „Miorița” (publicată, pentru prima dată, de Vasile Alecsandri, la Cernăuți, în gazeta „Bucovina”, Anul III, 1850, nr. 11, pp. 51, 52) și „Meșterul Manole”, nu „operează” cu vremelnicie ci, tridimensional, cu infinit, ceea ce nu este cazul și în celelalte colinde care s-au mai păstrat, multe dintre ele asimilatoare de „înraurinte” creștine sau istorice și, de aceea, operând cu durate și cu tipologii ale duratei, dar pe fondul unor „câmpuri stilistice” (Blaga) neafectate.

În colindele „înraurite” pătrund și elementele vremelnice, „cu nouă ciobani / și vâtaful zece, / toți au căciuli crețe / de pui de mistrețe” (G. Dem. Teodorescu, Poezii populare române, București, 1885), în astfel de „înrauriri”, „bine-i junele gătat / cu o haină de granat, / cu trei pene-n comănac” (Eugeniu Neșciuc, Călimdarii populului Bucovinean, 1898-1901), iar noi, cei aflați „la răspântii”, veșnic „cu jăratul ținut sub spuză” (Blaga, op.cit., pg. 417) și, uneori, ademeniți de istorie, ripostăm cu „orgoliul” preistoriei: „se-mbrăcau după puțință, / în cojoc, ițari, catrință; / în opinci purtau obiele, / nu ca azi, cizme de piele” (Plugușor cules de Vasilică Nisioi de la Victor Opincă).

Orgoliul strămoșesc, orgoliul portului și al obiceiurilor, se substituie orgoliului preistoric, în condițiile în care românul, rupt inițiativ de mit, dar nu și subconștient, trăiește sub „teroarea istoriei” (Eliade, op.cit, pg. 262) drama propriei sale înstrăinări. Preistoria devine, în astfel de condiții, doar o fudulire, o lustruire exterioară, o rupere de matricea stilistică prin atât de rarul, dar disperatul țipăt al înstrăinării „de la daci, de la romani”. Românul, fără a se mărturisi pe sine nici măcar în celelalte cântece ancestrale, orațiile de nuntă, în care el, românul, este „fiu de împărat” (al Împăratului Ceresc, desigur, deci creștin preistoricizat), se mândrește „cu cușmuță brumărie, / cu cunună

argintie”, cuşma sau căciula simbolizând muntele („Tinere, ține căciula cu evlavie, în același timp căciula te înalță, te saltă acolo”, se spune în „Jurământul tinerilor Blaki” din „Rohonczy Codex”, pg. 5), dar și maturitatea („Să trăiești cu plăcere primăvara maturității, să fiți uniți căciulei, luptați pentru căciulă”, pg. 7).

În orațiile de nuntă, în care mirii sunt sori, deci aștri cerești, sunt menționate doar „etapele” vestimentației femeii, care coboară de pe cer, odată cu măritișul, pierzând statutul cosmic, precum în orația bucovineană din 1882: „Mărioară, fătul meu, / nu-ți mai pare ție rău / După portișorul tău, / Portișor de copiliță, / Călcând, crește tămâiță, / Portișor de fată mare, / Unde calci, iarba răsare”.

Decosmicizarea femeii începe, precum într-un cântec bucovinean din 1881, prin dragoste, acea dragoste care poate aminti de mitul androgenului, deși mitul real al androgenului se referă la deslușit și nedeslușit, la etern și vremelnic, în tentativa deslușitului vremelnic de a-și regăsi eternitatea în cosmicitatea nedeslușitului: „De ți-i greu, bade, cu mine, / fă-mă brău pe lângă tine, / de ți-i greu de brăul meu, / fă-mă lumină de său / și mă pune-n sânul tău”.

În creația populară cu încărcătură inițiatică, elementele vremelniciei, inclusiv cele ale portului, lipsesc, ele fiind prezente doar în satirele populare de mai târziu, din perioada conviețuirii preistoriei subconștiente cu un început de istorie la fel de subconștient trăit. La horă, deci într-un sacru ritual preistoric, fata urâtă, dar bogată, încearcă să se impună („în ungherele tainice ale ființei sale, orice făptură omenească se vrea centrul existenței”, spunea Blaga, în pg. 176 a operei citate) prin vestimentație cu dichis făcută, „cu cămeșa cea mai mândră, / ce-i cusută de-o vecină / pentr-un căuș de făină / și-o felie de slănină; / ba i-o dat curechi și moare / să-i facă și „pui” la poale, / și cu hrișcă și cârnat / i-o-ncreți-o la grumaz”, cum se cânta, la Marginea, și după anul 1900.

Neam nemărturisitor fiind, neam fără memorie (la noi lipsește chiar și „mumificarea sonoră”, cum zicea Blaga, prin memoria numelor străbunilor), trăind după regula lui „așa am apucat”, noi, românii, nu putem afla mai nimic despre trecutul nostru, deci nici despre veșmântul ancestral, pe care îl purtăm cu atâta mândrie, datorită unei „lenevii spirituale” incredibile, dar definită ca atare, pentru prima dată, de Dimitrie Cantemir, în „Descrierea Moldovei”, prototip al monografiei românești, dar în care nu se scrie nici un rând despre portul românilor, ci doar despre obiceiuri și superstiții, și asta, fără îndoială, în cazul unui filosof precum Cantemir, din simplul motiv că portul moldovenilor făcea parte din ansamblul acela de obiceiuri și de superstiții, din matricea stilistică a preistoriei europene. Tocmai de asta, în creația lirică populară nu sunt menționați dacii, ci doar uriașii, novacii (Ostrea Novac Jidovul, adică Osiris), deci populațiile din care, după mărturia lui Orfeu sau a lui Proclus din Lycia, se trag „oameni și zei”.

Satul românesc a fost și este preistorie, iar patrimoniul lui mitologic, inclusiv costumul popular, aparțin moș-strămoșilor tuturor popoarelor europene, „omului pelasg”, cum îl numise L. Klages pe omul preistoric, reținând, desigur, că „în faza aurorară a omenirii” (Blaga, op.cit., pg. 383), considerațiile lui Schelling rămân caracterizante, adică „timpul preistoric s-ar caracteriza prin procese specifice, adânci și lăuntrice, aparținând conștiinței umane”, mitul fiind apanaj al preistoriei ca „fapt primar”, ca tendință

nemărturisită de „uzurpare a Marelui Anonim” prin „încercările omenești de a organiza viața individuală și socială pe pământ, potrivit unei viziuni absolute” (Blaga, op.cit., pg. 176). Iar vestimentația satisfăcea, în contextul unor astfel de încercări uzurpatoare, și necesități de viață socială, în context geografic („existența omului în orizontul lumii date și în vederea conservării sale”), dar și nevoia de a sugesiona „felul specific de a exista în orizontul misterului și pentru relevare” (Blaga, op.cit., pg. 176) al populațiilor europene străvechi (și nu numai). Tocmai de aceea, povățuia același Lucian Blaga, „nu e prea recomandabil, când încercăm să examinăm și să definim mentalitatea popoarelor sau spiritul unei anumite culturi, să pornim la drum cu noțiuni prea condiționate de perspectivele epocii noastre” (pg. 392).

Fără îndoială că scurtele perioade istorice din povestea veche a acestor pământuri ale noastre, cele ale statalităților geto-dacice („Cale victorioasă, calea geților”, „Strigăt de șoim luptător să brăzdeze pentru Dacia ta!”, se spunea în jurământul tinerilor Blaki, după anul 1015), au lăsat semne, odată cu asimilarea lor în matricea stilistică preistorică, dar dacismul nu însemna o identitate națională, în sensul celei convenite astăzi, ci una istoricizantă, prin care populațiile atentau la istorie, dacismul fiind regăsit, ca tentativă istoricizantă surprinzătoare, și la scandinavi, și la germanici, și la spanioli, revendicat în epoci târzii, odată cu panteonul (nu și matricea) prelins din matricea stilistică originală asupra populațiilor europene, odată cu inițierile săvârșite de Zalmoxe sau Deceneu, dar și de Burebista și Decebal, inițiatori în istoricitate, prin stat.

Datina, tradiția și obiceiul nu țin de dacism, ci de preistorie, deși dacismul s-a manifestat la granița dintre preistorie și istorie, îmbinând elementele celor două culturi, dar fără a le uni definitiv. Prin urmare, îndrăznesc să susțin că, în ciuda aparențelor, nu există un port al dacilor, ci un port al populațiilor europene preistorice, consacrat prin dacism și încredințat, prin acel zvâcnet istoric, acestor munți, în care luptătorii întemeietori de statalitate boreală și-au zis sau li s-a zis daci. Drept dovadă, toți călătorii străini, care ne-au mărturisit, de-a lungul istoriei lor, au consacrat acea încremenire pe falia dintre preistorie și istorie drept dacism („se îmbracă precum strămoșii lor daci”), dacismul devenind el însuși falie împietrită, la Roma, pe Columna lui Traian și pe Arcul lui Constantin cel Mare, într-o încredințare de memorie, de istorie a romanilor, și, indirect, a dacilor, dar numai ca scapăr, ca străfulgerare în preistorie.

Dacii nu au fost un neam, ci un timp, un Cronos, prin care populațiile carpatice, populațiile de dincolo de Ocheanos, au încercat să evadeze din preistorie. Poate că de asta reînvie dacismul, în vremile noastre, cu atâta vigoare (uneori, aproape violentă), pentru că am ostenit cu atâta preistorie în cârcă și ne tot agățăm, neîndemânatec, de poalele cămășii bătrânului Cronos, cerând intrarea în istorie, pe „calea geților”, după exemplul, la fel de disperat, al dacilor-timp, al dacilor-destin. Numai că timpul și destinul cer o nouă construcție mitologică, o altă matrice stilistică, aproape imposibil de asumat. Dacă dacismul ar fi însemnat altceva decât un fenomen, adică o structură etnică bine definită, el s-ar fi înrădăcinat în balade și în legende, expresii ale unei conștiințe publice a identității unui neam. Numai că dacii nu supraviețuiesc în folclor („calea geților” sau „calea dacilor” definește fenomenul, nu rădăcina), iar legenda („tradiția”), culeasă de Simion Florea Marian, despre „îmbrăcămintea Dacilor (care) era mai toată roșie, adecă: comănac roșu, suman

roșu și cioareci sau berneveci roșii”, nu reprezintă decât o contrafacere târzie, de după „revelația” lui Hașdeu, săvârșită, probabil, după intrarea în funcțiune a celebrelor „cabinete de leptură” bucovinene, în care „taica părinte” săvârșea, pe baza lecturilor din gazete și cărți, noi inițieri într-o ideologie incipientă, cea a naționalismului milenarist. Drept dovadă, în „tradiția” aceasta lipsește elementul fundamental al „tradițiilor” românești, bătrânul schimnic sau zâna (Uța, la bucovineni, Zeița Pământului, adică Spiritul matriarhal al Pământului), construcția fiind simplă, de relatare a unei narațiuni culte, auzită de curând, o narațiune „zvâcnet de istorie”, cum ar zice Blaga.

„Cu un port aproape întocmai al străbunilor săi”

Vreme de peste un mileniu, despre populațiile din Carpați nu se mai povestește nimic, apoi, odată cu apariția statalităților românești, care fac să inceteze starea de „loc pustiu”, se ivesc și mărturiile, prima, din punctul de interes al acestei cărți, fiind celebra „Chronicon Pictum Vindobonense”, în care apar, ilustrându-se bătălia de la Posada (Fotografia 1), și oștenii lui Basarab I, care poartă căciulile înalte, de care s-a ocupat, cu atâta temeinicie, Ion Maiorescu, dar și saricile păstorești, precum și clasicele cămăși albe, lungi până la genunchi. Dar cronica pictată nu poate fi suspectată de prea multă fidelitate în redarea costumației vlahilor, așa cum se întâmplă, de pildă, într-o narațiune iconografică târzie despre expedițiile regelui maghiar Arpad (Foto 2), în care se zăresc, în planul întâi al tabloului, doi români uciși, îmbrăcați în cămăși, ițari și opinci, prinse pe picior cu nojițe, dar și câțiva călăreți români, foarte asemănători dacilor din reprezentările cunoscute, care călăresc, în dreapta tabloului, alături de oștirile cuceritorilor, semn că prin strașnica artă a deznaționalizării prin înnobilare, ungerii, precum anticii ionieni, își „sporiseră” numărul, „pe seama numeroșilor pelasgi”.

Călătorii străini prin țările române, surprinși de contactul cu preistoria europeană, lasă prin arhivele cancelariilor bisericii catolice mărturii interesante despre viața și credințele strămoșilor noștri. Iar una dintre aceste mărturii, datorată lui Marco Bandini (1593-1650), călugăr italian care a vizitat Moldova în două rânduri, în octombrie 1644 și în octombrie 1646, cuprinde, pe lângă interesantele opinii despre frumusețea și bogăția țării, despre datini și credințe ciudate, o afirmație șocantă, care, dacă n-ar fi fost făcută, ulterior, și de Dimitrie Cantemir, ar putea fi socotită drept răuvoitoare. Din nefericire, Marco Bandini are dreptate, ca și Cantemir, mai târziu, atunci când susține că, la români, „originea, virtutea și gloria strămoșilor nu se bucură de nici o prețuire. Ei prețuiesc doar situația prezentă” (Călători străini prin Țările Române, vol. V, pg. 344).

Dacă n-ar fi fost acest egoism, dublat de suficiență, care ne caracterizează cu adevărat, probabil că am fi scăpat definitiv de veșnica anonimizare în preistorie, cu mult prea rare și nesemnificative tentative de acces la istorie, iar regăsirile, ca temelii ale unor noi începuturi, nu ar mai trebui căutate prin notițele unor pelerini prin spațiu și timp.

Johann Schiltberger (1381-1438), care vizitează cele trei țări române în 1396, numind Moldova „Valahia Mică” (der clainen Walachei), spune că „poporul de aici este primitiv și rustic... și își lasă barba să crească și nu o taie niciodată”. „Poporul moldovean, cu un port întocmai al străbunilor săi, purcede după datina și rânduiala acestora”. Schiltberger nu dă alte amănunte, referitoare la identitatea străbunilor și la componentele datinii și ale rânduiei. O face, însă, dar cu un secol mai târziu, Anton Verancsics (1504-1543), cel care descrie cele trei țări române, pe care le vizitase în 1535, după documentări temeinice prin literatura vremii sale.

„Scriu mulți autori... că valahii sunt numiți după un oarecare bărbat roman Flaccus, sub conducerea căruia a fost adusă în aceste regiuni o colonie romană, ca să-i supună pe daci, și că ei ar fi numiți oarecum flacci. Căci ei spun că mai apoi, după trecerea a multă vreme și prin tot felul de legături cu neamuri și limbi felurite, s-a ajuns că din stricarea numelui de flacci să se formeze cel al vlahilor (valacchi), care ar fi al flaccilor...”

Obiceiurile lor sunt barbare. La îmbrăcăminte nu se aseamănă, căci muntenii au căzut aproape de tot și la obiceiuri, și la portul turcilor, pe când moldovenii țin morțiș la portul lor și acela dintre ei care ar adopta de la turci sau de la orice alt neam vreo parte a portului sau a armelor lor sau orice alt lucru de acest fel e pedepsit cu moartea” (Călători străini despre Țările Române, vol. I, pg. 405).

Informațiile lui Anton Verancsics reprezintă jumătăți de adevăruri, în sensul „minciunii grecești”, așa cum a denumit-o Lucian Blaga, drept abandon al adevărului, în favoarea semnificativului. Verancsics, surprins de „latinismul” limbii auzite în cele trei țări române, nu vede în Flaccus memoria subconștientă a lui Pelasg, ci numele unei căpetenii oarecare, neconfirmată de istorie. Pe de altă parte, diferențele de vestimentație, în defavoarea muntenilor, care împrumutaseră „de la turci”, adică de la vlahii balcanici, cu care se aflau, prin negoț și păstorit, într-o continuă legătură, diverse elemente pragmatice de port, șochează mai curând prin conservatorismul excesiv al moldovenilor, care, precum hyperboreii descriși de Pliniu cel Bătrân, manifestă izolarea „înțeleaptă” față de „năravurile cele rele” ale noutății, ale dinamicii dezvoltării societății umane.

Informația că moldovenii ar fi pedepsit cu moartea pe cei care își abandonau portul nu are nici o credibilitate, în condițiile în care, în 1527, o cronică anonimă confirmă un adevărat ecumenism al etniilor și religiilor din Moldova: „Poporul de aici este primitiv și rustic, totuși este destul de deprins cu treburile războiului, după obiceiul lui. Ei au păstrat, de la început, până acum, cu foarte mare evlavie, credința Sfântului Pavel. Ci aici sunt deosebite credințe și secte, precum a rutenilor, a sârbilor și a armenilor, a bulgarilor și a tătarilor și chiar un număr destul de mare de sași catolici locuiesc risipiți în această țară. Toți sunt supuși voievodului Moldovei. Fiecare națiune, însă, se folosește și se slujește de legile și obiceiurile ei, după voia sa” (Călători străini despre Țările Române, vol. I, pg.192).

Locuind în case de lemn sau în bordeie, românii erau adevărați fanatici ai legii ospetiei („să dea mâncare și adăpost tuturor străinilor, fără nici o plată... mai obișnuiesc, de asemenea, ca, în timpul sărbătorilor, să dea de mâncare și de băut, fără plată, oricui, fie străin, fie localnic”, cum nota Niccolo Barsi di Luca, în 1633), obișnuind, „la nunți, să întindă mese, timp de trei zile și trei nopți în șir, în care timp nu fac altceva decât să bea, să joace, să cânte din

instrumente și din gură”, iar la hore, „când vor să joace, își pun cizme cu un fel de potcoave de fier în picioare și, atât bărbații, cât și femeile, le poară în diferite culori. Femeile, însă, au potcoave de acestea mai înalte decât bărbații și, când vor să înceapă jocul, se cântă, mai întâi, din diferite instrumente, ca viori, cimpoaie, fluier, tobe, lăută cu coarde. Apoi se prind de mână, tot câte un bărbat și o femeie, într-un șir lung, săltând mereu, strigând și bătându-și picioarele unul de altul. După ce au săltat câtăva vreme, se strâng cu toții, împreună, într-un cerc și saltă ca mai înainte”, desfășurând hora, pe care Niccolo Barsi di Luca, în relatarea din 1633, o descrie, dar fără a înțelege prea multe. Pentru călătorul străin, jocurile cu comenzi și horele înseamnă doar o „săltare” ciudată și zgomotoasă.

Interesantă este mărturia că, în plină epocă a iobăgiei, vechile principii ale devălmășiei obștești încă se mai aplicau în Moldova anulului 1633: „La vremea semănatului, toți ies la câmp, iar șoltuzul, ceea ce înseamnă judele, împreună cu pângarii, care înseamnă cei aleși ca sfinți, împart ogoarele și, după cât este numărul sufletelor într-o casă, dau și ogoarele: dacă sunt opt suflete, dau opt ogoare; dacă sunt zece, dau același număr de ogoare. Acestea sunt atât de multe, încât niciodată nu pot fi semănate toate, ci doi ani se seamănă într-o parte și doi ani se schimbă ogorul într-alta”.

Niccolo Barsi vorbește și despre nesfârșitele posturi pascale, „în care nu mănâncă altceva decât pâine și legume, fără untdelemn” („suprema umilință mistică”, menită naiv „unirii cu Dumnezeu”, cum scria Blaga), și despre obiceiurile de înmormântare, în care, timp de trei zile „ei nu fac altceva decât să dea de mâncare săracilor și călătorilor, cântând mereu din instrumente în jurul năsaliei sau sicriului celui mort”, despre praznicele de după înmormântare, precum și despre sărbătorirea Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, care „se face de Rusalii, când, pe lângă deschiderea unui iarmaroc foarte bogat, care ține opt zile în șir, la care vine lume din toată țara și la care tinerii, ca să câștige bani, fac fel de fel de lupte cu spada”, iarmarocurile favorizând, în acea vreme, și schimburi culturale (cântece, dansuri, modele de cusături și de țesături).

În satele din ținutul Sucevei, în 12 octombrie 1641, când Petru Bogdan Baksik poposește prin aceste locuri, „oamenii sunt mai șlefuiți, deoarece au mai dese legături cu polonii și ungurii”, capitala Moldovei având un potențial asimilatoriu deosebit, datorită compoziției etnice (3.000 români, 1.600 armeni, 40 catolici).

Marco Bandini, iezuitul care provoacă, în rândurile filosofilor culturii din Europa, o amplă dispută despre șamantismul românilor, dispută în care avea să se angajeze și Mircea Eliade, a vizitat Țările Române în 1646. În 1646, moldovenii „dau bucuroși drumeților pâine, brânză, ceapă, lapte și altele de acest fel, ce se găsesc în casa lor. Numai doar străinul să se poarte liniștit, căci, de nu, capătă mai ușor pumni zdraveni și ciomege, decât mâncare. / Isteți din fire, viori, ei se bucură de o minte pătrunzătoare, au aplecare spre furt, sunt ostași foarte răbdători la frig și la arșiță, rabdă de foame și de sete două și trei zile, rămânând teferi... / Se obișnuiesc, încă de mici, să îndure vremea rea, căci de mici copiii se joacă, cu picioarele goale și doar cu o cămașă de pânză, prin gheață și zăpada înaltă, ceea ce noi, nu o dată, îmbrăcat în haină bine căptușită și putând abia răbda gerul puternic, am văzut cu uimire”.

Bandini vorbește și despre „felul de a ține sărbătorile la moldoveni” („de a se abține de la muncă și a se deda plăcerilor, petrecând ziua cu băutura, cu

mese și cu joc”), despre mulțimea sărbătorilor de origine precreștină („Ziua de vineri din fiecare săptămână ei o sărbătoresc în cinstea sfintei Vineri, pe care pretind ei că ar fi sfânta ce stă, neîncetat, în genunchi, înaintea tronului lui Dumnezeu, rugându-se cu lacrimi pentru aceia care o cinstesc. Și de aceea, foarte mulți cred, în orbirea lor, că e mai mic rău să-l superi pe Dumnezeu, decât pe sfânta Vineri... Ei socotesc că fiecare zi în parte, din toată săptămâna, este o sfântă sau un sfânt”), și despre miturile moldovenești, cultivate fanatic, în dauna cunoștințelor elementare „despre Dumnezeu”, precum și despre frumusețea și bogăția luminoasei văi a Moldovei.

Paul de Alep, secretarul Patriarhiei din Constantinopole, a călătorit prin Moldova în aprilie 1654 și în septembrie 1656, de fiecare dată dezamăgit de „oamenii țării”, care „nici nu postesc, nici nu se roagă, nu au nici un fel de religie; sunt creștini doar cu numele. Preoții lor sunt cei dintâi care își încep ziua la crâșmă. E ceea ce am văzut în țara Moldovei”. Dar Paul de Alep lasă o descriere a costumului purtat de femeile bogate din Moldova, veșmintele respective păstrând, totuși, și elemente străvechi, dar fiind puternic influențate de moda nobilimii poloneze:

„Femeile din Moldova se îmbracă cu veșminte asemănătoare cu cele ale europenelor. Ele poartă părul împletit, răsucit pe capul lor cu un colan și acoperit cu un concii alb, iar la cele bogate, cu un concii trandafiriu, și pe deasupra cu maramă, tot albă. Toate poartă șaluri albastre de Alep, iar cele bogate șaluri de Bursa, din mătase neagră...

Fetele lor poartă, de asemenea, părul împletit și încolăcit pe cap, dar fără concii, și aceasta pentru a face deosebire între fete și femei” (Călători străini prin Țările Române, VI, pp. 27, 28).

De Rusalii, fetele și femeile împleteau „cununi de flori și de busuioc pentru a și le pune pe cap”. Țăranii arau pământul „cu cinci sau șase perechi de boi, însoțiți de cinci sau șase oameni, care mergeau pe jos”. Casele țărănești aveau „acoperișuri în povârniș, făcute din șindrilă, și aceasta s-a născocit din pricina ninsorilor mari, pentru ca zăpada să nu se poată așeza pe ele”.

Odată cu a doua călătorie a lui Paul de Alep în Moldova, cea din 1656, un alt călător apusean, Conrad Iacob Hildebrandt (1629-1679), se ivește, dinspre Ardeal, în dulcele târg al Sucevei, unde, cu ocazia Anului Nou, vede și descrie obiceiul Jocului Cerbului. „Era un cerb, în care se ascundea un om. Un ștregar dănțuia cu el și apoi culca cerbul la pământ cu o săgeată. Cu aceasta s-a terminat jocul, pentru care cei care au jucat au primit bacșiș” (Călători, V, 396-7).

Hildebrandt descrie și niște românce torcând: „Româncele torc și țes haine pentru toți ai casei. Româncele torc din mers, au furca cu caierul înfiptă în brâu și torc cu fusul, fie că stau de vorbă între ele, fie că se așază undeva la umbră” (op.cit., pg. 386).

Descrierea costumului țărănesc al bărbatului și al femeii sunt succinte, dar precise:

„Cămășile bărbaților atârnă peste cioareci, sunt scurte și ajung de-abia peste coapse. Cioarecii și ciorapii într-una, încălțăminte este o bucată de piele, pe care o leagă pe picior cu sfori lungi și o numesc opinci” (pg. 386).

„Femeile poartă haine de stofă, țesută de ele. Își ung părul cu unt. Fetele umblă cu capul gol. Cămășile lor sunt cusute cu mii de înflorituri. Nevestele poartă pe cap o legătură mare, împletită dintr-o pânză de bumbac străvezie și

pe care pot să o scoată când vor. Ele mănâncă multă mămăligă, coc colaci pe spuză, fac cozonaci din făină” (pp. 386-7).

Potcoavele de la cizmele femeiești, purtate la horă, sunt menționate și de Hiltdebrandt: „Ele poartă cizme cu un fel de potcoave groase și o năframă albă în jurul capului, atârând până pe spate” (pg. 395).

Vreme de veacuri, țărani români, singurii tezaurizatori ai moștenirilor străvechi, au trăit într-o sărăcie cumplită, sărăcia accentuând conservatorismul tradițional. În 1712, când Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel călătorește prin Moldova, „țărani au niște colibe proaste; cei mai mulți dintre aceștia, când vor să-și clădească o casă, bat câțiva pari în pământ, îi împletesc, apoi, cu nuiele ca un gard și ung acea împletitură cu lut, pe dinăuntru și pe dinafară, iar pe deasupra pun niște câpriori proști, învelesc acoperișul cu iarbă sau cu stuf și, astfel, casa e alcătuită, numai într-o odaie și o polată, care slujește și de cămară. Totul este însă curat și văruit, deși are o temelie atât de șubredă și s-au folosit procedee învechite. Mai au în odaie, în loc de sobe, cuptoare, întocmai ca în Rusia, iar deasupra este un hogeag, prin care iese îndată fumul de la flacăra și se poate foarte bine coace în cameră și găti bucate.

Și măcar că țăranul șade în pădure, unde, ca și celorlalți locuitori din toată țara, lemnul îi stă la îndemână fără nici un ban, el are, totuși, o colibă sărăcăcioasă și, când le este cu puțință, ei locuiesc cu toții prin păduri ca, atunci când se așează dările sau când sunt luați oameni la oaste, să se poată ascunde cât mai repede sau să o ia la sănătoasa, căci el, țăranul, se sinchisește prea puțin de casa lui și se mută în alt loc, clădindu-și din nou o alta, cu mâna lui, fără nici o piedică și fără mari cheltuieli, acolo unde vrea și când vrea...

Nici un țăran nu are pământul lui propriu și bine hotărnicit, ci acolo unde vrea și când vrea se apucă de arat. El înjugă cinci, ba chiar șase perechi de boi la plug, apoi merge cu ei la câmp și încearcă, mai întâi, unde este pământul mai bun și, după aceea, el ară și seamănă (căci nu se ară decât o dată) cât îi place. Și acesta este, apoi, pământul lui, cât timp stau bucatele pe el; peste un an, el poate să are iar alt pământ, mai bun, într-un alt loc mai bun și, fie că ară câmpii sau fânețe, ei pot semăna orz sau grâu, porumb, mei etc., chiar dacă, mai înainte, iarba fusese aici de înălțimea omului...

Țăranul nu strânge fân sau strânge prea puțin, cu toate că ar putea face o mie de stoguri, căci la munca câmpului, atât la arat, cât și la cosit, se spune că cel care ajunge primul la moară, acela macină mai întâi; totuși, ei sunt la fel cu toții și munca este dușmanul lor”.

E lungă și temeinică „descrierea Moldovei”, pe care o face Weismantel, fără să negligeze nici un aspect al vieții țărănești, și tocmai de aceea am reprodus citate lungi din relatarea suedezului în acea bază de date, pe care o numisem „Bucovina faptului divers”, în intenția de a supune atenției detaliile istoriei vieții obștești din acest nord de țară românească. Nu voi relua, în această carte, decât paragrafele din volumul VIII al lucrării „Călători străini prin Țările Române” care se referă la portul țărănesc și la manifestările sărbătorești, în care portul strămoșesc este pus în valoare.

„Fetele poartă pe cap doar părul lor împletit, ca să se deosebească de neveste sau de femeile stricate. Când ies din casă, pe frig sau pe soare arzător, își leagă un tulpă cu cusături pe cap și peste față, aproape ca turcoacele, încât abia dacă li se văd ochii și nasul; însă, când ajung acolo unde se duc, își scot tulpă ca să se vadă că sunt fete.

Dacă o fată greșește și este dovedită ca desfrânată sau chiar are un copil din flori, atunci este tunsă sau trebuie să umble ca femeile, cu capul acoperit.

Chiar din ziua nunții, femeile nu-și mai lasă, niciodată, părul sau cozile să fie văzute de vreun bărbat și, când se împletesc sau se despletesc, se ascund într-un loc mai retras și mai singuratic, ca să nu le vadă nimeni; dacă ar veni, cumva, în grabă, vreun bărbat și ele nu ar avea timp să și-l împletească, atunci se acoperă cu o broboadă și se rușinează mult că au fost văzute pe neașteptate. Ele spun că nu se cade, acum, când nu mai sunt fecioare, să-și mai arate părul, care trebuie să fie acoperit cu broboada.

În toate celelalte privințe, portul este la gel la femei și la fete.

La gât, poartă mărgearn roșu și de tot felul, iar în urechi poartă niște cercei mari.

Pe trup, au o cămașă subțire, cusută, pe o lățime de un deget și mai bine, cu tot felul de mătăsuri și cu aur și argint, în patru dungi, în față și în spate, de sus și până jos, la tivul care ajunge la picioare. Mânecele sunt largi de câțiva coți și cusute; și ele le înfășoară și le întorc înauntru și în sus, pe braț.

Pe trup, în loc de cingătoare, poartă un brâu de mătase, uneori lucrat cu aur, numit în limba lor „brâu”. Nu poartă fustă sau „camelocă” (mantie), ci, în locul acestora, se înfășoară, de jur împrejur, cu o țesătură de mătase care se cheamă „fotă”. Această „fotă” este albastră sau roșie, cu dungi mari, altele sunt țesute cu aur și nu trec de trei coți în lungime și lățime; ele o înfășoară, pe jumătate sau pe de-a-ntregul îndoită sau și neîndoită, în jurul lor, așa cum pun la noi (în Germania) femeile șortul, dar o trag de la spate în față și în sus, în brâu, una peste alta și atât de întinsă cât e cu putință, pe șolduri și pe picioare (câci, cu cât este mai întinsă, cu atât li se pare că le stă mai frumos, ca să se poată recunoaște bine coapsele), iar în față este, așa cum am arătat, deschisă ca un șort. Iar cămașa, ba chiar trupul de sub ea, când cămașa este subțire, cum e obiceiul, poate fi văzut foarte bine când bate vântul și depărtează marginile fotei.

O asemenea priveliște nu poate să nu încălzească tot sângele tinerilor, căci ele, femeile și fetele, mai au și o figură lipsită de sfială, dar, de cele mai multe ori, frumoasă la înfățișare.

În picioare, nu poară ciorapi, ci numai cizme galbene, cu tocuri înalte și ascuțite, potcovite cu fier, și, câteodată, pantofi de safian (marochin); multe umblă cu picioarele goale în papuci turcești (opinci), care se poartă fără tocuri.

Pieptul este slobod sub cămașă, la ele nu veți afla polcuțe; rareori, o bundă, care ajunge numai până la genunchi și pe care o aruncă cu nepăsare unde le e cheful, peste umeri; și, adesea, într-o casă întreagă femeile și fetele din casă nu au decât una și cea care iese din casă și-o cere și aruncă peste umeri...

Toate femeile urmează obiceiul de-a nu trece drumul, tăind calea unui bărbat, chiar dacă acela ar fi la o depărtare de bătaia unei puști sau dacă ar fi un cerșetor, ci ele stau pe loc până ce trece, dând ca motiv că sunt datoare să arate bărbaților toată cinstea, respectul și atenția.

Femeile de rând umblă, iarna, cu picioarele goale prin zăpadă; e drept că nu merg prea mult pe afară când este frig. Păzesc curățenia și, măcar că nu au rufe prea multe, le țin curate și, chiar dacă nu au decât o cămașă, o spală și o calcă în taină, ca să nu ajungă niciodată murdară...

În toată țara, femeile sunt peste măsură de frumoase, au părul negru cum e cărbunele, ochii și sprâncenele la fel de negre, iar fața lor este ca laptele

și sângele, și ochii lor ca rubinele. Pielea de pe tot corpul lor este albă și subțire, și la multe din ele află cele mai frumoase mâini. La țară, și chiar la țărani, găsești fete și femei atât de desăvârșit de frumoase cum nu se află nicidecum la noi, în Germania... Și nu sunt puține fetele de țăran în stare a face de rușine, prin înfățișarea și frumusețea lor din cap până în picioare, pe cele mai alese dintre boieroaice. Acest dar îl au de la naștere” (op.cit., pp. 356-358).

Frumusețea neasemuită a româncelor și a portului lor minunat în toate timpurile capătă strălucire, cu ocazia sărbătorilor obștești, și, în primul rând, la nunți, nunțile fiind, întotdeauna, adevărate spectacole folclorice, pe care Weismantel le-a prețuit și descris:

„La țară, când mirele și mireasa se duc la biserică, îi urmează tot alaiul, cu muzica alcătuită din unul-doi sau mai mulți țigani, după starea lor materială, cu niște viori, făcute dintr-un băț și o scândură proastă, căci altfel de lăutari nu sunt de găsit în toată țara; aceștia cântă din vioară și din gură și joacă, totodată, și ei împreună cu nuntașii, și atunci nuntașii joacă în fața bisericii tot timpul cât face preotul slujba cununiei.

Înainte altarului, se află un covor, pe care vin să-și ia locul mirele și mireasa, pe lângă încă un bărbat și o femeie, care trebuie să le fie martori (nași); mireasa are fața întreagă acoperită cu niște pânze subțiri. După aceea, preotul ia un șnur de mătase, îi leagă împreună pe toți patru și pune câte o cununie pe capul mirelui și al miresei, iar la acei care au mai fost căsătoriți le pune o coroană de paie și, după aceasta, își începe ceremoniile de citirea evangheliei despre nunta de la Cana, în limba rusă (slavonă), îl întreabă pe mire dacă vrea să ia, să păstreze, să cinstească și să hrănească pe această mireasă, întrebare care se pune și miresei, în ceea ce privește partea dintâi, la care trebuie să răspundă „Da”...

După săvârșirea cununiei religioase și cât în biserică se sărută mirele și mireasa cu nașii lor, se duc apoi la altar și sărută icoanele, și, în același timp, așa cum s-a arătat, nuntașii joacă în fața bisericii, și după terminarea slujbei joacă toți nuntașii împreună și cu mireasa, mergând de la casa ei la casa mirelui, și tot alaiul e rânduit într-un șir: în frunte, un vătaf merge (de cele mai multe ori, un om bătrân, cu un toiag mare, împodobit cu basmale cusute); după el, urmează mireasa și, apoi, toți ceilalți nuntași, după rang, în general tot tineretul, care se ține de mână, tot câte unul și câte una, și, chiar dacă ar umbla un sfert de milă, ei tot joacă cu toții pe un rând, ceea ce nu se obișnuiește nici în țara noastră (Germania) și în nici o altă țară. Apoi, mai au obiceiul, și după aceea, și la petreceri, să facă un cerc mare (hora) și toți câți sunt să se țină de mână; țiganii stau în mijlocul cercului, cântă din strună și din glas tot felul de cântece înfocate și mai joacă și ei, după cum le este obiceiul, încât pământul se cutremură și, dacă aș fi silit să joc cu ei și să rabd mult așa ceva, aș vrea mai bine să fac orice altă muncă grea, decât să mai joc înainte cu ei. Dar ei o pot duce ceasuri întregi și pot răbda chiar o jumătate de zi, fără să simtă oboseala”.

Cred că e cazul să reiau, aici, descriere nunții, făcută de Homer, în secolul al VII-lea înainte de Hristos:

„Tineri acolo și fete bogate în boi o mulțime
Joacă-mpreună în cerc și cu mâinile prinse deolaltă.
Fetele toate au gingașe rochii de in și flăcăii
Bine țesute veșminte ce scânteie blând ca oleiul

Ele au conciuri pe cap, frumoasă podoabă de aur,
Dânșii au săbii de aur la chingă de-argint atârnată
Joacă ei toți. Și aici-ndemânatici și iute s-avântă
Hora-nvârtind ca o roată de-o-ncearcă cu mâna-i
Meșter olarul, aici în șiraguri se saltă-mpotrivă.
Lumea-ndesită înconjură hora cea plină de farmec
Și se desfată privind. De zei luminat cântărețul
Zice din liră-ntrei ei. Și-n vreme ce cântecul sună,
Se-nvârtesc doi ghiduși, se dau tumba în mijlocul gloatei”

Există vreo diferență între hora și veșmintele tinerilor prinși în horă, din descrierea lui Homer, din Cântul XIX al „Iliadei”, și hora și veșmintele tinerilor din relatarea lui Weismantel, de la 1712? Au trecut, între timp, aproape trei milenii peste pelasgii-vlahii din Carpați?

De la Țara de Sus a Moldovei, la Bucovina

Un cronicar anonim scria, în 1527 (Călători străini prin Țările Române, I, pg. 192), despre Țara de Sus, că „ținutul acesta al Moldovei este deosebit de frumos și foarte șes, și nespus de bogat în văi și orașe și sate, fără de întărituri și cetăți, afară de una singură, numită Suceava (Czyczowe), înconjurată de ziduri, și e întărită oarecum de la natură de râuri potrivite. În această regiune se vede că nimic nu lipsește din cele trebuincioase omului pentru nevoile sau plăcerile sale, întrucât sunt dealuri cu vii și, de asemenea, în orice loc țara e binecuvântată și foarte îmbelșugată în roade și ogoare și în toate cele folositoare traiului; este și foarte bogată și în iazuri, și bălți, și heleștee, într-atâta încât omul nu poate dori nimic mai mult de la natură pentru nevoile vieții.

Apoi, în această parte a Moldovei, sunt munți foarte bogați în mine de aur și de argint, care, printr-o muncă necurmată, aduc din zi în zi un câștig și un folos tot mai mare”.

Dintotdeauna și pentru încă multă vreme, frumusețea și bogăția naturală a Țării de Sus a Moldovei rămân neschimbate. Și totuși, din această gură de rai fugeau oamenii, de-a lungul vremii, pentru a se așeza în sudul Poloniei sau în Ardeal, obligând statele, în cadrul tratatelor de bună vecinătate, de tipul jurământului de vasalitate, semnat de Alexandru Lăpușneanu și de solii regelui Poloniei, la Hârlău, în 22 iunie 1553, să convină că „fugarii de ambele părți să nu fie primiți, ci să fie predați fiecare aceluia de la care fuge”.

În 1597, când „din toate părțile țara aceasta au fost încungiurată de războaie... s-au puseit acest oraș Suceava, înpreșteindu-să norodul, unii în țara lișască, alții în Ardeal, și așe au rămas târgul mulți ani pustiit; și pe urmă, după ce s-au împăciuit, au început a se aduna câte puțini oameni din toate părțile, dar norodul era rari” (Stefanelli, Documente, pg. 440).

Sunt dese și aproape ciclice perioadele când în pădurile dintre Carpați și Nistru „se găesc goluri mari, odinioară foarte bogate și bine lucrate. Se văd multe livezi sădite cu pomi, care fac poame minunate. Primăvara, când acești pomi sunt încărcăți de flori, culoarea albă a florilor, amestecată cu verdeța celorlalți copaci, oferă o priveliște încântătoare, mai ales când se află pe coastă,

de unde pot fi mai bine văzuți. Și așa este în toate pădurile de la aceste hotare. Se cunosc locurile pe care le ocupaseră, odinioară, satele și celelalte locuințe, după poamele sau plantele care se găsesc acolo... care se înmulțesc prin semințele lor”, scria, în 1685, Philippe le Masdon du Pont, după o călătorie prin „marele codru al Bucovinei”.

În octombrie 1686, însoțind oștile polone, prin Țara de Sus a Moldovei, în dese confruntări cu tătarii, Iacob Sobiecki scria că se teme „că această țară va rămâne pustie”, oamenii fiind „fugiți în Polonia și în Transilvania”. În anul următor, 1687, Vito Piluzzi scrie că toate orașele Moldovei de Sus sunt pustii, oamenii fugind înspre țările megieșe. În 1689, Philippe Avril întâlnește, în nordul Moldovei, o „fioroasă singurătate”. În 1700, Rafael Leszczynski întâlnește un „loc nespus de frumos”, din care, „din pricina apăsărilor, locuitorii, unul după altul, izbutesc să fugă în Polonia sau trebuie să moară de foame. Mă tem foarte mult că, atunci când mă voi întoarce, vor fi pierit cu toții și, dacă această țară va rămâne pustie, Doamne ferește!, se vor întinde aici hoardele tătare, spre marea primejdie a țărilor noastre”.

În această Țară de Sus a Moldovei, parcă ursită depopulării, pătrund huțanii, începând cu 20 mai 1702, când egumenul Putnei, Calistru, le dă „în arândă, pe timp nedeterminat, munții mănăstirești, făcând un contract în scris, care-l dădu în mâna Huțanilor din Putila”, „munții huțânești” (Ostafi Ilciuc și Ivan Uță, pe Bobeica, Velicico Chisăliță, Ștefan Jonaciu și Fedor Zuben, la Lucina, Ivan Uță și Nichita Haleț, la Moldova-Sulița), huțulii devenind, în viitor, un puternic factor de contaminare folclorică, mai ales în privința vestimentației femeilor din acest nord de țară românească. În 1832, „în munții arândați se află 376 de familii, care se deosebesc atât prin limbă (un dialect propriu rusniac), cât și în privința îmbrăcăminte și felului de a trăi” (George Bogdan-Duică, Bucovina. Notițe politice asupra situației, Sibiu, 1895, pg. 146).

Între 1740 și 1779, peste șase mii și cinci sute de țărani ardeleni, mai ales grăniceri năsăudeni de sub comanda lui Cossimelli, se stabilesc în nordul moldav, cu predilecție în satele montane și în cele de pe dealurile subcarpatice, de la poala Obcinei Mari. În deceniile următoare, alte mii de ardeleni urmează pilda celor înregistrați în consignațiunile lui Enzenberg și se stabilesc în Bucovina, ademeniți, poate, și de reforma agrară din 1785, când, odată cu secularizarea averilor mănăstirești, s-au constituit domeniile obștești (păduri, imașuri, fânețe, care vor face parte din patrimoniul comunelor), iar țăranii au fost împrăștiți cu cât aveau în lucru.

Ardelenii, la rândul lor, vin, ca și huțanii, cu un anumit patrimoniu folcloric, care va fi asimilat, în Bucovina, prin crearea unei anumite specificități cu rădăcină transilvăneană. În privința vestimentației, lucrul acesta se poate constata ușor, datorită acuarelelor pictorului silezian Franz Jaschke, care vizitează Bucovina de două ori, în 1808, ca însoțitor al arhiducelui Ludovic, și în 1810, ca însoțitor al arhiducelui Rainer.

Pictorul Franz Iaschke (Jaschke sau Jaschky, în fapt), născut la Rosenthal, în Silezia prusiană, în 1775 (mort, la Viena, în 6 noiembrie 1842), a realizat nouă acuarele cu imagini din Bucovina, care au fost incluse într-un album cu peisaje din țările estice ale imperiului austriac. Acuarelele cu tematică bucovineană au fost dăruite, ulterior, arhiducelui Frederic, iar acesta le-a vândut cernăuțeanului A. Zaloziecki. În 1934, când Eugen I. Păunel scrie despre pictorul silezian în revista „Codrul Cosminului” (VIII, 1933-1934), mai

existau copiile după doar șase din cele nouă acuarele, descrise, inclusiv în românește, de profesorul și poetul german din Rădăuți Neumann.

„Pentelei Ungurian, un moșneag de 105 ani din Iacobeni” (Foto 1), care se stabilise, inițial, în Ciocănești, era un fost plugar din Rebrîșoara, grănicer în Regimentul 2 Românesc din Năsăud, și emigrase în Bucovina în 1764, împreună cu soția. Bătrânul, încă „verde” la 105 ani, purta, în 1810, opinci, cioareci, un suman lung și o căciulă de miel, pe care o ținea, respectuos, în mână.

„Fata din Iacobeni” (Foto 2), și ea cu același tip de opinci în picioare, poartă catrință strânsă pe trup, precum în descrierea lui Weismantel, o cămașă bogat înflorată cu cusături, în zona umerilor, iar Eugen I. Păunel, care văzuse acuarelele în original, plusează descriptiv: „Femeilor de rând le place să se gătească; de îmbrăcăminte lor se țin numaidecât broderii bogate și găteli cu mărgene, monede și cruciulițe, iar vara, flori sau verdeață în păr. La acestea se mai adaugă un brâu roș și o catrință în dungi. Picioarele sunt îmbrăcate în opinci” (pg. 427).

„Femei din Sucevița” (Foto 3), cea de-a treia acuarelă a lui Iaschke, beneficiază și de descrierea lui Păunel: „Capul îl poartă aceste țărance învălit în ștergare țuguiate. Ele poartă și bundițe înflorite” (pg. 427).

„Femei din Iacobeni” (Foto 4): „Îmbrăcăminte lor este aproape fără podoabe și fără gust. Cămașa e înfrumusețată prin cusături modeste, o catrință destul de simplă, cu dungi albastre, pe deasupra; la vreme rea, o cațaveică largă, de culoare cafenie, în picioare opinci”.

„Un om din Bucovina” (Foto 5), iar Păunel ne previne că este vorba de portretul unui „Huțan din Țibău, de lângă Cârlibaba”, care huțan e îmbrăcat, de obicei, „cu nădrași albi sau roșii; deasupra cămeșei, ale cărei mâneci largi sunt împodobite pe lângă tivitură cu cusături; dânsul mai poartă o blăniță îmblănită”.

Franz Iaschke mărturisește, prin acuarelele sale, o Bucovină rurală încă neconturată ca spațiu cultural distinct, deși, peste doar câteva decenii, identitatea bucovineană avea să fie lesne descifrată în ilustratele lui I. Schumirsz pentru monografia „Bucovina”, scrisă, la 1845, de Teofil Bendella și rescrisă, la 1890, de Dimitrie Dan, cu ilustrații de Julius Zuber și M.A. Charlemont, precum și în colecția de stampe „Bucovina ilustrată” (1857) ale lui Franz Xavier Knapp.

Desenele unor artiști evrei, precum cele ale pictorului Bernt Rudolf (1844-1914), îndeobște vag cunoscute prin Bucovina, vehiculează siluete omenești, parcă din dorința de a subluma starea de închinăciune pe care o reprezintă veșmântul tradițional în sfânta catedrală a naturii bucovinene.

Dar oricât de idilică ar fi imaginația noastră despre țărani, oricât ne-ar fermeca frumusețea de astăzi a costumelor populare (ciudată și această optică a noologilor, de parcă târgoveții sau boierii nu ar face parte din popor), nu putem ignora condițiile care au conservat și ne-au conservat drept preistorie.

Moldova cunoscuse, după primul veac și jumătate de după Descălecat, o sărăcie cumplită și o instabilitate politică parcă vrăjmașă oricărei tentative de a pune piatră pe piatră. „Obiceiurile strămoșești și tradițiile naționale se pierdură”, scria Constantin Negruzzi, în „Păcatele tinereților” (București, 1872, pg. 278), iar Vasile Alecsandri, autorul prefetei cărții lui Negruzzi, mărturisea (pg. XI) că, de câteva veacuri, „se perdea în umbră, în părăsire, în ignoranță, poporul!... Poporul șerbit boierescului, poporul pe capul căruia toți erau

stăpâni, toți: vatavi, arendași, proprietari, slujitori, cenușeri, țârcovnici, revizori, sameși, ispravnici, judecători, Directori, Miniștri, Domn, Sultan și împărat!... Poporul supus la beilicuri, supus la dare de flăcăi la oaste, supus la bătaie cu biciul, supus la supliciuul fumului prin temnițe, expus la toate capriciile crude ale soartei, la toate mizeriile morale și fizice, plecat la toți, fie indigeni sau străini, sărăcit, înjosit, cuprins de groază din copilărie până la moarte și neapărat de lege nici măcar în contra crimelor”.

În 1780, alcătuind raportul despre „Bucovina și starea ei lăuntrică”, boierul Vasile Balș avea să-i zugrăvească pe țăranii bucovineni în culorile cenușii, în care-i descrisese, cândva, și Dimitrie Cantemir: „Țăranii din Bucovina sunt, mai întotdeauna, o populație leneșă, mincinoasă și obraznică față de stăpânii lor, obișnuită să-și împlinească micile lor munci fie în urma înjurătorilor, fie în urma bătăii. Casele sunt colibe mici și împrăștiate care pe unde, cele mai adeseori lipsite de grădină, de curte și de fântână. Agricultură este în cea mai proastă stare, deoarece țăranul obișnuiește să samene doar atât cât are nevoie până la începutul anului următor. Dar cauza acestui fel de comportare este îndoiala sa dacă va putea păstra în anul următor mica sa colibă, care, după spusa lui, nu-l costă nimic, sau va trebui să se mute în altă parte. Avera sa constă în dobitoacele sale, pe care le ia cu sine la noul său domiciliu, după ce-și părăsește coliba. În Moldova, găsește oricând moșii, ceea ce este urmarea unei guvernări zgârcite, căci principele, atât timp cât se bucură de dreptul guvernării, nu face decât să stoarcă bani și acordă oricărui țăran, ba și unor sate întregi, învoirea de a se muta de la un loc la altul, cu singura condiție ca să i se achite, în oricare ocol s-ar afla, aceleași dări cuvenite. Din același motiv, țăranul nu mai este dator să muncească mai mult de 12 ore pentru stăpânul său și să-i livreze neînsemnata zeciuială a roadelor sale” (Descrierea Bucovinei și a stării ei lăuntrice, al. 34).

Nici Dimitrie Cantemir nu avea o părere mai bună despre soarta țăranilor vremii sale: „Eu i-aș socoti, desigur, pe țăranii moldoveni că sunt cei mai nenorociți țărani din lume” (Descrierea Moldovei, pg. 201), deși ține să sublinieze o diferență, de altfel, reală, între țăranii din Moldova și cei din ocoalele Câmpulungului, Vrancei și Tigheciului, fiecare ocol, „un fel de republică”, cu libertăți aparte.

Ocolul Câmpulungului cuprindea „cam 15 sate, toate cu obiceiurile și judecățile lor deosebite. Uneori primesc și doi vornici trimiși de la domnie; însă, de multe ori, îi gonesc afară din ținut, la câmpie, când aceștia întărată cugetele locuitorilor și se bizuie pe întăriturile ce le-a dat lor firea” (Cantemir, op.cit., pg. 202).

Câmpulungenii erau, încă de la întemeierea statului moldav, străjeri, cu privilegii bine stabilite și întărite, periodic, de-a lungul veacurilor („dacă vor merge la țara ungurească sau în alt târg cu vitele lor de vânzare, să nu plătească vama pentru vitele lor”; „dacă vor merge la ori care târg ca să vândă sau să cumpere ceva, nu vor plăti mortasipie nici pentru brânză, nici pentru pânza de sumane, nici pentru alte cele”; „pentru strânsul banilor și pentru goștină (zeciuiala oilor) să nu se atingă zapcii, nici slugile vornicilor de bani și să nu-i strângă prin sate, ci numai vatamanul din sat să strângă și să-i dea vornicului, dar la un galbăn vor mai adaoge 5 bani pentru cheltueala zapciilor și mai mult nu”; „pentru iernatul oilor ce le trimit, după obiceiul vechiu, iarna, la țară, să fie volnici a le paște pe a oricui moșie, și să nu fie supărați sau oprîți de nimene, ori de vor paște pe braniște sau în pădure”; „pentru vinul ce-l vor

aduce din gios, dela Odobești, cu vitele lor, să n-aibă a plăti vamă, nici pârcaľăbie”).

Munții puși la dispoziția câmpulungenilor aparțineau Domniei, dar îndelungata folosință gratuită a creat iluzia unei proprietăți obștești, manifestată și cu ocazia abuzului lui Grigorie Ioan Callimah, din 29 iunie 1761, care, constatând că mătușa lui, Maria jitnicereasa, „se află strămtorată”, a înzestrat-o cu câteva dintre „moșiile ce sunt domnești și se află în partea Câmpulungului moldovenesc, adică muntele Cucoșul, muntele Găina, valea Porșescul, muntele Petrișul, muntele Mestecăniș, moșia Botăș din Fundu Moldovei, muntele Muncelul Străjii și munții ce se cheamă Fața Câmpulungului (Deea)”, dar și cu ocazia secularizării averilor mănăstirești, în 1785, când moșiile domnești devin proprietate Camerală (în subordinea fiseului).

Viața răzeșească, atât de dur sancționată, începând din 1803, de Ioan Budai-Deleanu, prin tentativa de a o satiriza într-o nouă epopee, „Trei viteji”, dar și prin „Scurte observații asupra Bucovinei” („aceștia sunt dintre cei mai necivilizați; pe teritoriul lor, lat de 5 coți, ei sunt mai mândri decât aiurea un domn al unei provincii întregi; nimic nu-i mai firesc decât ca, zi de zi, să se ivească certuri pentru pământ între dânșii; fiecare trece în posesiunea celui alt și asta-i un izvor vecinic de discordii; la acestea ei nu apucă o cale blândă, ci se poartă cu violență și îndârjire și se despart, mai adeseori, cu capetele sparte”), viața răzeșească, deci, a permis o superbă continuitate a datinii, dar și spectaculoase depășiri de condiție, precum cea povestită de bătrânii câmpulungeni, în scrisoarea din 23 august 1800, Mitropolitului Kievului, Gavril Bănulescu: „Din Câmpulung se trag Călmășenii (Callimah), Bănuleștii și Erhăneștii; acele trii neamuri dintru on bătrân sânt neamuri vechi din patria aceasta, în care Măriea Sa Ioan Vodă Călmașu (Callimah) și pre osfinția sa kiriu kir răpăusatul Gavriil (Callimah) Mitropolit a Moldovii, frate Mării sale Ioan, tot de aice au fost, din neamul acela mai sus numit... după cum au eșit dela noi o samă din Bănulești și din Erhănești la țara Ardealului și din Calmășești la țara Leșească... iar o parte au rămas până astăzi duși în părțile acelea”.

Obștea câmpulungeană, organizată după modelul vechimii, cu instanță judecătorească proprie (sfatul celor 12 bătrâni), care se pronunțau conform dreptului valah, păstra cu sfințenie „legea” (cea despre care Aristotel spunea că, în vechime, „se cânta, ca să nu se uite”), portul și obiceiul arendării de suprafețe arabile în ținutul Sucevei: „Pentru a obține fructul necesar pentru pâne, mai multe comune din acest teritoriu iau, din vremi nemaipomenite, în arândă pământurile foarte productive din ținutul Sucevei, departe de 8 până la 10 mile, scria, la 1872, Mikulicz. Muntenii vin la acest lucru la șes, formând caravane întregi... / Mai în toate comunele este încă în vigoare vechiul obicei că, toamna, îndată după culesul cucuruzului, câmpurile sunt deschise ca pășune pentru toate soiurile de vite” (Bogdan-Duică, op.cit., pp. 24-26).

Liber și, drept consecință, prosper, „Câmpulungul cuprinde multe case, încheiate cu măiestrie din lemn de brad, și are mulți negustori ruteni ce aduc aici tot felul de mărfuri din Polonia și Transilvania” (august 1709, Daniel Krman, Călători, VIII, pg. 261), deși „nu se deosebește cu nimic de vreun sat” (august 1709, Johann Wendel Bardili, Călători, VIII, pg. 280), dar nu se deosebea doar de un sat câmpulungean din vremea aceea, meșteșugul acesta, al întemeierii de case durabile „din lemn verde”, cu umbra unui om zidită în colț de temelie, având tradiție în munții străjerești, inclusiv prin încredințarea

numelui lui Ursu Mănăilă, pe la anul 1600, unui munte de pe valea Moldovei, pe care Mănăilă își durase o casă.

În munții câmpulungenilor, adică de la Stulpicani, la Vama, iar de acolo la Măgura, din coasta satului Breaza, întreaga vale a Bistriței și până în hotarul cu Ardealul, vornicul celor 15 sate înfrățite și 12 „oameni buni, bătrâni și înțelepți” judecau pricinile dintre aprigii răzeși, după principiile dreptului valah, inclusiv acel „jure vicinitas”, care avea să determine obiceiul zecilor de perechi de nași la botez sau la cununie, întâlnit doar în satele câmpulungene. Conform principiului numit, un membru al obștii nu putea vinde nimic din bunurile sale imobiliare decât „neamului celui mai apropiat”, iar dacă fratele, vărul sau unchiul erau zgârșiți la pungă, vânzătorul, aflat la nevoie, era obligat să-și vândă o moșioară sau o casă pe mai nimic. Cum nașii sunt recunoscuți drept părinți spirituali ai pruncului botezat sau ai mirilor cununați, câmpulungenii au început să angajeze zeci de perechi de nași (până la 50 de perechi), înrudindu-se, astfel, cu toți obștenii și putând să vândă, la nevoie, un bun imobiliar printr-o adevărată licitație publică, în care să se obțină prețul cel mai bun.

Dar cel mai interesant principiu al dreptului valah este cel al „răscumpărării capului”, după omor, prin plata unei sume de bani. Un prim exemplu de aplicare a dreptului privat de răzbunare sau compensare, pe seama arbitrajului, specific și celților, dar și Legilor încredințate lui Zalmoxe de Hestia, s-a petrecut la Curtea domnească din Suceava, în 14 octombrie 1473, când Ica, fata lui Petru Ponici, moștenind vinovăția tatălui său, „nu a tăgăduit această moarte a lui Andriță, pe care l-a ucis Petru Ponici, tatăl Ilcăi, ci s-a ridicat... și a plătit în mâinile slugii noastre, pan Petrea stolnic, moarta lui Andriță” și, astfel, „prin tocmeală bună și înțelegere și pace veșnică”, omorul a fost dat definitiv uitării, Petrea stolnic beneficiind de compensarea bănească, plătită de fata ucigașului.

Același tip de compensare, prin arbitraj, se săvârșește și în satele câmpulungene, cel mai sugestiv caz fiind cel judecat în 7 august 1696 și în 10 mai 1724. În 1695, pentru un „loc după Straje, în fața Măgurii di cătră satul Pojorâta, care acel loc au fostu a Petrii Tolovanului celui bătrân, care întro vreme au fost giurat Toloveanul cel bătrân cu brazda în cap pentru dânsul” și „având Tolovanul cel bătrân doi nepoți, veri primari, și vrând ei să-ș împărtaşcă acel loc și neputându-să ei învoi, s-au prelejit di au ucis și au omorât pe Simion Boza vărul său, tocma pe acel loc, iar cealaltu au pribegit în țara ungurească”.

Deci, pentru un fânaț din Pojorâta, pe care îl moșteneau de la bunicul lor, răposatul Petrea Toloveanu (care jurase „cu brazda în cap”), doi veri se iau la harță, iar unul dintre ei este ucis. Celălalt fuge în Ardeal. Omorul trebuia răzbunat sau compensat și, cum nu mai exista vreun Tolovan, care să răspundă pentru crimă, vinovăția este atribuită obștii satești din Pojorâta, din simplul motiv că pe teritoriul satului ei se săvârșise acel omor cu autor cunoscut. Atunci, în 7 august 1696, pentru că „pentru ace moarte au plătit satul județului”, Toader Filimon întoarce banii obștii și obține hotarnică, proprietatea astfel obținută putând fi contestată de vreun Tolovan, dar acesta „fără nici un cuvânt să aibă a da gloabă care se chiamă „hultamo” județului, 30 ughi (ducați ungurești) și 12 oi negre breză cu 12 mei negri breji”.

Cu două milenii și jumătate înainte de această tragică întâmplare, Homer avea să descrie... Procesul de la Câmpulung (judecat în baza Legilor Pelasgine, din care, ulterior, se va inspira și Licurg), în felul următor:

„Gloata s-adună-ntr-un loc în sobor, între doi e o sfadă,
dânșii se judecă pentru răsplata cu care să fie
răscumpărat un omor. I-asigură unul că dase
plata, o spune-n vileag; celălalt, că nimic nu primise;
de-asta ei vor amândoi ca județul s-aleagă ce crede.
Oamenii strigă, fac gură, fiind pentru unul sau altul,
crainicii însă-i opresc și fac liniște. Judecătorii
șed la județul lor sfânt, pe trepte de netedă piatră;
ia fiecare în mână toiagul strigacilor crainici
și se ridică-n picioare și judecă după olaltă.
Stau între dânșii talanții, doi bulgări de aur, răsplata
judelui, care, rostind judecata, mai drept o să fie”
(Iliada, XVIII, pp. 360, 361).

Ținutul străjeresc al Câmpulungului, numit de Dimitrie Cantemir „republică” (o republică fusese proclamată de câmpulungeni, pe vremea lui Ieremia Movilă) reprezintă, aidoma altor zone asemănătoare din Balcani și din Carpați, o insulă de civilizație străveche, în care se conservă, peste milenii, dreptul obștesc al populațiilor boreale, modul de viață ancestral, incluzând în acest mod de viață casa din lemn verde, vestimentația, ocupațiile, sărbătorile și miturile precreștine.

Un nume des întâlnit în documentele câmpulungene, dar și în legendele despre prima invazie a tătarilor, Floci sau Flocea (chiar și Dodul se revendica din Flocea), face trimitere directă la flacii lui Flacea sau Flaccus, moș-strămoșul care, la nivelul memoriei subconștiente, este, de fapt, Pelasg.

Obștea liberă a muntenilor câmpulungeni este aceea care a păstrat aproape intact patrimoniul preistoriei, oamenii „trăind Calea, / Puternici mergând la Rarău”, pentru că Rarăul însemna și înseamnă „un strigăt de șoim”, care „să fie sprijin Daciei unite” („Jurământul tinerilor Blaki”, în „Rohonczy Codex”, pg. 11), Dacia unită fiind, în fond, ora astrală a gloatelor care încă mai suntem, dar prin care am pășit, din păcate, cu mult prea multă indiferență, rătăcind Calea pentru totdeauna.

După ocuparea Bucovinei, o legislație modernă, europeană, ia locul vechilor legi valahe, iar modelul ancestral de viață suferă modificări, prin racordarea străvechii provincii românești la un proces dinamic de modernizare. „Bucovina a fost ocupată de Austria cătră sfârșitul anului 1774. Capitala țerii, Cernăuții, se aflau, la 31 August, în mâna maiorului Mieg” (Bogdan-Duică), iar „moldovenii se împăcară îndată cu stăpânirea cea nouă, deși nu puteau pricepe cum de au venit sub cârma împărăției austriece, căci nici învălmășeală de oști n-au văzut, nici sânge să curgă ori măcar pârjol să se plimbe, ca alte dăți, pustiitor prin țară” (Ion Grămadă, Jurământul țării la 1777, pg. 1). Câmpulungenii, lăsați fără privilegiile de odinioară, dar împroprietăriți prin reforma din 1785 și deja prosperi, grație ocupației lor multisekulare, încep să arendeze sau să cumpere terenuri și case prin ținutul Sucevei, cu intenția de a produce singuri cerealele necesare și de a avea proprietăți în care să-și aducă oile la iernat. Se întâmplă adesea ca unul dintre membrii familiei să se stabilească fie în Suceava, fie într-unul din satele din jurul târgului, pentru a se ocupa de noua proprietate funciară, deși, în fiecare primăvară, vin și ceilalți

membri ai familiilor, cu care și unelte, să ajute la întemeierea culturilor agricole.

„Sătenii de la munte, din părțile Câmpulungului, obicinuiau, înainte vreme, să închirieze pământuri de la moșierii de pe lângă Suceava, numite de ei Seliște.

Primăvara, muntenii încărcau pe care mari, trase de boi chilavi, unelte agricole, nutreț pentru vite și hrană pentru ei; coborau, apoi, la țară, în Seliște, să-și are și să-și semene ogoarele. Toamna, aceleași convoaie de care și oameni transportau recolta acasă. Vara, însă, la prășit, la plivit și la supravegheat porumbul semănat în Seliște, cărduri de feciori și fete, cu sapele în spinare, neocolind băhnrurile, pantele povârnite și orice obstacol, treceau pe Cărarea Muntenilor, care venea dinspre Capucodrului, ducea peste Izvoarele Bârcaciului, înzestrate cu un pod, numit Văduț, apoi peste podul lui Hasniș, clădit peste pârâul Runcului, și ajungeau până la Poarta Corlății. Cărarea era cu mult mai scurtă decât întortocheata șosea care mergea spre Suceava”, mărturisea cărturarul și folcloristul Procopie Jitariu, fost prefect de Câmpulung, în vremurile Bucovinei istorice, pe când alcătuia monografia satului său natal, *Berchișeștii*” (pg. 97). Iar Iraclie Porumbescu, rememorând poznașa poveste de dragoste, trăită în a doua parte a anului 1841 („Numai însurat nu fusesem”), povestește despre averile pe care avea să le moștenească de la vornicul Brezei, Mihalachi Macovei, după ce s-ar fi însurat cu Măriuța: „Căpătaiu așadar cuvântul și de la copilă și de la părinții ei și, a doua zi, un uric de la Mihalachi că eu am să fiu clironomul averii sale, constătătoare din mai trei sute de fâlcii de munți și fânațe, sute de oi, zeci de vaci și boi, erghelia de cai și, pe râul Moldovei, o moară cu trei pietre”, ba chiar și moșia „Roșia, seliștea lui Mihalachi de lângă Bosancea, aproape de Suceava”.

Iraclie Porumbescu avea să și descrie portul fetei de la munte, la anul 1841, cu har de povestitor și cu nostalgia celui care a ratat o dragoste mare: „Pe ușă intră o copilă, vai, ce copilă! frumoasă ca o zână. Păr mănos, blond, împletit în două coșițe și date, peste umere, înainte, pe pept, de pe care sclipea o salbă de mai multe șiraguri și fel de monete, albe și galbine, mari și mici.

O cămeșă cu altițe, de pe care fluturii sclipicioși îți luau ochii, nu alta!

Catrință în colori oacheșe și cu dungii de chir (petea) și brânețe de asemenea fel, ba și mai sclipicioase decât chirul cu care erau întreșesute”.

Fenomenul seliștei muntenești la deal și câmpie a contribuit decisiv la conservarea unui folclor bucovinean unitar, inclusiv în configurația costumului și a elementelor simbolice de pe cusături. Diferențele aveau să apară doar în piesele de vestimentație care nu se produceau în gospodăria individuală, ci în atelierele unor meșteri sumănari, cojocari, cizmari sau pălărieri, care aveau să impună, regional, stiluri distincte ale produselor lor, cel mai exemplificativ caz fiind cel al bundițelor lucrate de un evreu cojocar din Colacu, de lângă Fundu Moldovei, venit din Cernăuți și care a făcut primele bundițe cu blană de dihor, devenite, peste timp, un adevărat simbol al portului popular câmpulungean.

Pelerinajele bianuale ale câmpulungenilor, pe Drumul Muntenilor, înspre seliștile lor din ținutul Sucevei, însemnau și adevărate parade ale portului muntenească, dar și revărsări de cântec străvechi asupra plaiurilor întâlnite în cale. Și mai erau și zilele de sărbătoare, petrecute la seliști, cu cântec și joc, dar și cu tradiții de alții uitate, la care țăraniii locului cătau cu jind și cu luare aminte, reluând, peste iarnă („Pe plugar doar frigul iernii îl dedă odihnei... / Iarna-i vreme de petreceri și-orice grijă risipește”, spunea Vergilius),

fragmentele pe care și le mai aminteau din cântecele auzite, în primăvară și în toamnă, dinspre seliștile muntenilor.

În inima Bucovinei, acolo unde se află gura de rai numită ținutul Rădăuților, revigorarea satului românesc s-a produs datorită confruntării cu modelele coloniilor nemțești și ungurești și, mai ales, datorită înființării instituției hergheliilor împărătești, țărani rădăuțeni, „pe lângă pilda cea bună ce o aveau pururi sub ochi, de a-și îndrepta și ei vitele și felul gospodăritului, mai câștigau și din munca cu ziua. Ba trebuie să mărturisim fără încunjur că starea bună a sătenilor învecinați cu gospodăriile stăpânirii, cum o găsim, azi, în ținutul Rădăuțului, și mai ales bogăția lor de cai aleși și vite cornute de soiu cam se datorește acestei împrejurări și indemnului viu și statornic de un veac întreg și mai bine ce-l avea țărănimea noastră în fața ei” (Em. Grigorovitz, Cum a fost odată, București, 1911, pg. 7).

Pentru țărani și muntenii din ținutul Rădăuților centrul pământului era iarmarocul săptămânal, ținut vinerea, vreme de veacuri, pe tăpșanul din spatele bisericii episcopoești Bogdania: „Cât e piața de mare și întinsă, abia cuprinde norodul ce vine din satele ținutului. Mă uit, mai ales cu sufletul plin de mulțămire, la roiurile de săteni, veniți din comunele bogate românești. Îi văd sosind pe voinicii noștri Români cu carul cu boi frumoși ori în cărucioara trasă de cai sprinteni de soiu, încunjurați de nevestele lor curat îmbrăcate și de copilașii rumeni, înșirându-se în piață unii lângă alții. Privesc mișcat și cu drag la aceste cete de popor harnic, ce-și aduce, în ziua de Vineri, munca gospodărească și rodul câmpului, strâns în sudoarea feței... Mă uit cu sufletul înviorat și cu nesaț la acest norod neprihănit, ce se tot înmulțește la număr și sporește văzând cu ochii în avuția sa, ținându-se curat și neschimbat în graiu, în deprinderi și în năravuri” (Grigorovitz, op.cit., pg. 38).

Acolo, la iarmaroc, se făceau schimburile cele mari, de produse, dar și de datini, iar românii din târgul Rădăuților, adevărați patriarhi ai locurilor, țineau să-și arate, uneori, vrednicia de a petrece, care nu era cu nimic mai prejos decât cea a nemților încetățeniți în urbea lor. „La casa cea mare și frumoasă a bogătașului Larionescu, câteodată și în grădina bătrânului Buculei, se făcea horă mare. În ceardacul din jurul casei ședeau, așezați la mese întinse, bătrânii și sfātuiau, indulcindu-și necazurile cu vin de Odobești, adus de jupânul Barber. Flecăii și fetele se cinsteau cu rachiu dulce trandafiriu, zis „rozoglio”, sau de cel gălbui, făcut din coajă de portocale, băuturi cumpărate de la băcanul, jupânul Reichman. Alții se îndopau cu turtă dulce și beau must vechiu de pere, ce-l vindea lipovanul Ivanușca la o tejgheluță, lângă porțiță. Și lăutarii țigani, aduși înadins de la pădurea Ulevei, trăgeau din cobză, naiu și țimbal niște arcanе și căzăcești de se ridica numai cât colbul ogrăzii. Și jucau fetișcanele Moldovenilor noștri cu cosățele în vânt, de le scăpărau salbele de sorcoveți de la gât. Iar flecăii sminteau pământul tropăind, până o schimba scripcarul cărunt Bușan, deodată, mai pe domol și se lăntuiau cu toții, tineri și bătrâni, în horă legănată și molatică.

Astfel petreceau Rădăuțenii la zile mari și sărbători” (Grigorovitz, op.cit., pg. 32) și, în general, așa petreceau românii din mai toate târgurile și satele Bucovinei, până pe la anul 1844.

„Norodul este foarte plecat spre eres”

Anul revoluționar 1848, vestit, în Bucovina, de încăierările imperialilor cu maghiarii, care ocupaseră Vatra Dornei și încercau să treacă Mestecănișul, dar și de vesela pribegie la Cernăuți a revoluționarilor moldoveni (Alecsandri, Negruzzi, Kogălniceanu, Arune Pumnul, Gheorghe Bariț, George Sion etc., „surghiuniți” care, cum scrie și Iraclie Porumbescu, și Ion Grămadă, „petreceau foarte bine... numai în banchete și petreceri, de s-au fost speriat Cernăuțenii de galantonia boierilor valahi”), anul revoluționar 1848, deci, a adus în viața satelor bucovinene, începând cu data de 7 septembrie, „desrădicarea clăcii”, emanciparea țăranilor fiind votată în prima cameră constituantă austriacă, inaugurată, la Viena, în 22 iulie 1848.

„În 1848, ca urmare a legii din 31 august a împrumutării țăranilor, se iau de la Fondul bisericesc 80.500 hectare, țăranii fiind datori să plătească proprietarului „o sumă de desdăunare, care trecu ca ipotecă asupra proprietății” lor (Ion Nistor, Istoria fondului bisericesc din Bucovina, pg. 45). Proaspăt împrumutat, țăranului bucovinean nu i-a mai păsat că „munca lui, acum deplin liberă, poate să-i aducă un folos real; el a refuzat lucrul, deși i s-a oferit plată...”

Precum nu i-a prea păsat boerului de țeran, așa nu i-a păsat, la nevoie, acestuia de boer; refusându-și dragostea, refusându-și ajutorul, și-au făcut unii altora mari pagube” (Bogdan-Duică, op.cit., pg. 177), așa că boierii, după ce „i-au mâncat și i-au muncit ca pe niște robi” pe țăranii, cum scrie în plângerea stupcanilor din 10 august 1849, au început să-și colonizeze moșiile cu străini, transformând și Bucovina rurală într-un mozaic multietnic.

În vremea scurtei lui domnii, Dimitrie Cantemir constata că, în Moldova, „norodul este foarte plecat spre eres și încă nu s-a curățat desăvârșit de necurăția cea veche, încât se mai închină și acum, în poezii și cântece, la nunți, îngropăciuni și alte întâmplări știute, la câțiva zei necunoscuți și care se vede că se trag din idolii cei vechi ai dacilor” (op.cit., pg. 221). Prințul cărturar povestește că, în cinstea lui **Lado** și **Mano**, babele spun versuri pe la nunți („de aceea se poate presupune că prin ele trebuie să se înțeleagă Venus și Cupido, ca păzitori ai dragostei de nuntă”), parabola Soarelui și Lunii fiind veșnic prezentă în orațiile românești de nuntă.

Se mai sărbătoreau și **Zânele** („niște fecioare frumoase, care dăruiesc frumusețe”), pe care Cantemir le „desface” din Diana, și **Drăgaica** („prin ea o înțeleg pe Ceres”, ne lămurește el, „căci în acea vreme a anului, când încep să se coacă semănăturile, toate fetele țăranilor din satele învecinate se adună și o aleg pe cea mai frumoasă dintre ele, căreia îi dau numele de Drăgaica. O petrec pe ogoare cu mare alai, o găsesc cu o cunună împletită din spice și cu multe basmale colorate și-i pun la mâini cheile de la jitnițe. Drăgaica aceasta, împodobită în acest chip, se întoarce de la câmp spre casă cu mâinile întinse și cu basmalele fluturând în vânt, de parcă ar zbura, și cutreieră toate satele din care s-a adunat lume s-o petreacă, cântând și jucând laolaltă cu toate tovarășele ei de joc, care o numesc foarte des sora și mai-marea lor, în cântece alcătuite cu destulă iscusință. Fetele din Moldova doresc din toată inima să aibă parte de această cinstire sătească, deși în cântecele lor spun mereu, după datină, că fata care a întruchipat Drăgaica nu se poate mărita decât abia după trei ani”).

Cântecele „războinice” de la începutul secolului al XVIII-lea, deci baladele, aveau o introducere lirică, numită **Doină**, iar Cantemir concluzionează că Doina „a fost numele obișnuit la daci al lui Marte sau al Belonei”. Cantemir nu a înțeles, întotdeauna, în ce constă „eresul” datinii românești (în fond, el a fost un fel de erudit călător străin prin spiritualitatea rurală din Moldova), dar inventarierea unui presupus panteon de „idoli vechi”, prima inventariere de acest tip, este extrem de importantă. În mod sigur, nu a existat o zeiță cu numele Heiole („acest nume îl folosesc de obicei în cântece de jale, dar nu ca o strigare, ci în așa chip că s-ar părea că vor să arate prin el o ființă știută”); **Heiole**, în cântecele auzite, poate îngloba, precum în cazul lui „Leru-i Ler”, două reminiscențe lingvistice, „hei” și „ole”, ale „legilor care se cântau ca să nu se uite”, cum povestea Aristotel, în secolul IV, înainte de Hristos.

Fără a însemna o tradiție, ci un eres, **Stahia** era închipuită drept „o femeie uriașă, care străjuiește și e stăpâna caselor vechi și părăsite, mai cu seamă a celor zidite sub pământ și, de aceea, a comorilor”, iar **Dracul din tău** simboliza duhurile rele, care își au lăcașul în apă.

Despre **Ursite**, două la număr, românii își închipuiau că sunt „fecioare ce se află de față la nașterea oricărui copil și care îi dăruiesc, după voia lor, însușiri sufletești și trupești și îi hotărăsc, de la început, toată norocirea și toată năpasta ce va întâmpina în viață”.

Frumoasele, cum se numeau, pe atunci, Rusaliile, erau „nimfe ale văzduhului, care îndrăgesc adesea pe feciorii cei tineri și frumoși. Când pe un flăcău îl lovește deodată slăbănogirea sau damblaua, ei dau vina pentru boalele astea pe Frumoase și zic că în chipul acesta ele se răzbună atunci când dragostea li s-a schimbat în ură și furie, fiindcă cel ce le era drag nu le-a dat ascultare”.

Sânzienile, pe care Cantemir le confundă cu Sfântul Ioan Botezătorul, prilejuiau reluarea unei sărbători ancestrale: „Toți țărani moldoveni se scoală, în acea zi, înaintea zorilor și privesc cu ochi mari răsăritul soarelui și, cum ochiul nu suportă prea mult această lumină și, din pricina ei, începe să se zdruncine și să tremure, ei pun pe seama soarelui tremurătura pe care o simt în ochi și se întorc voioși acasă, după ce au făcut această încercare”.

Joimărițele umblau, în Joia Verde, „dis-de-dimineată, și, dacă dau de o femeie dormind... o pedepsesc să fie, de atunci încolo, trândavă la tot lucrul de peste an”, iar similitudinea dintre Joimărițe și Malanca (colindătorul travestit în femeie, în cadrul jocurilor cu măști) le apropie pe Joimărițe de Hestia, cea din sărbătorile solare a primului an nou al omenirii, care, așa cum povestește Polibios, se sărbătorea în mai, odată cu răsăritul Pleiadelor.

Paparudele se jucau și în Moldova lui Dimitrie Cantemir, „în vremea verii, când semănăturile sunt primejduite de secetă; oamenii de la țară îmbracă o copilă mai mică de zece ani cu o cămașă făcută din frunze de copaci și buruieni. Toate celelalte copile și copii de aceeași vârstă o urmează și se duc, jucând și cântând, prin împrejurimi; iar oriunde sosesc, babele de obicei le toarnă apă rece în cap”. Iar întreg grupul cânta versurile atât de cunoscute pe întreg teritoriul românesc.

Chiraleisa, care se striga, în ajunul Bobotezei, de cetele de copii, care îl însoțeau pe preot, încă se mai practică drept vestire a biruinței luminii asupra întunericului.

Colinda, pe care Cantemir o identifică derivând din „Calendis ale romanilor”, deși era un imn închinat Lunii, „se prăznuiește îndeobște la

începutul fiecărui an nou, atât de către oamenii de rând, cât și de boieri, cu datini deosebite”.

Turca, spune Cantemir, încurcând jocurile cu măști, dedicate Ursei Mari (dar Hildebrandt descrisese și numise corect, în 1656, Jocul Cerbului) , „este un joc închipuit în vremuri vechi din ură împotriva turcilor. În ziua de Crăciun se pune o căpățână de cerb cu coarne mari, de care se leagă o mască făcută din fâșii de pânză colorată și atât de lungă încât acoperă și picioarele celui care o poartă. Peste acesta se așază altul, care se face un bătrân ghebos, și așa străbat toate ulițele și casele, jucând și cântând, cu o mulțime de lume după ei”.

Celelalte eresuri nu țin de o viață obștească într-o „geografie agrară”, cum ar spune Blaga, dar Cantemir le-a notat și explicat sânguincios: **Zburătorul** („om tânăr frumos, care vine noaptea la fete mari, mai ales la femeile de curând măritate... unii bărbați însurați mai inimoși au prins asemenea zburători și, când au aflat că sunt făpturi cu trup ca și alții, i-au pedepsit cum li se cădea”), **Miază-noapte** (năluca de la răspântii, care bântuia „de la asfințitul soarelui și până la miezul nopții, luând înfățișare de animale”, după aceea), **Străga** („vrăjitoare bătrână care omoară copii noi născuți”), **Tricolici** (omul-lup), **Legătura** (vrăjirea), **Dezlegătura** (ruperea vrăjii), **Farmecul** (vraja femeilor, ademenind bărbații), **Descântecul** („alt fel de vrajă, cu care ar trebui să se vindece toate bolile ce nu sunt de moarte”) și **Vergelat** („un fel de ghicire, prin care moldovenii, punând niște nuiele, într-un chip știut, în noaptea dinspre întâi ianuarie, se încumetă să ghicească toată norocirea și năpasta pe care le va aduce anul întreg. La aceasta mai au trebuință și de linte, fasole și oale, pe care le așază una sub alta, cu o rânduială știută”).

Satul românesc nu i s-a dezvăluit lui Dimitrie Cantemir în toată splendoarea tradițiilor sale, așa cum nu i se va dezvălui, peste vreun secol și jumătate, nici lui Ion a lui Gheorghe Sbiera, deși cărturarul din Horodnic de Jos a depus eforturi întru inițieri străvechi. Datina, ba interzisă, ba cosmetizată de biserică, supraviețuia în intimitatea satului, în „eresul” lui profund și atemporal. Din această pricină, despre superba datină a Nedeilor, săvârșită pe parcursul nopții, în scopul mumificării energiilor negative ale Lunii, prin deplasarea focurilor solare, în sensul rotirii Soarelui pe Cer, nu vorbește nici Cantemir, cum nu vorbește nici Sbiera, ba, peste o altă jumătate de secol, nu vorbește nici măcar Simion Florea Marian.

Relatările vizează mituri preistorice deja acceptate de biserica vremii și îngrămădite brutal în aparențe de sărbători creștine, cum este exemplul Sânzienelor, înjghebate, în epocă, drept sărbătoare, ba chiar și nume autohton, a Sfântului Ioan Botezătorul.

În vremea copilăriei și adolescenței lui I. G. Sbiera (anii 1840-1850), numărul „eresurilor” populare s-a restrâns, iar practicile ancestrale deja s-au vulgarizat, fiind cuprinse în cadrul limitat, dar acceptat, al petrecerilor populare îndătinat.

„Românii bucovineni nu aveau alte petreceri naționale decât nunțile, cumătriile, colocăriile, hramurile sau rugile, zilele onomastice, vergelurile și horele sătești.

Vergelurile (de la verigă, verigel, verigel) erau niște strânsuri de flăcăi și fete mari, făcute toamna și pe la începutul cășlegilor de iarnă, în case private, cu scopul de a deprinde tinerii în danțuri, în cântatul colindelor și în urări la

nunți. La unele din aceste vergeluri, aduceau participanții mâncare și băuturi” (Amintiri din viața autorului, pg. 194).

Precum se observă, vergelurile descrise de Sbiera diferă total de cele povestite de Cantemir, și prin etimologie, și prin desfășurare. La Cantemir, ca și la Simion Florea Marian, care întâlnește vergeluri oraculare prin partea Dornelor, accentul mistic pică pe tentativa sau vocația de a descifra viitorul (la Marian, fetele ascundeau, sub oale, câni sau tigăi, diverse obiecte, pentru a afla dacă se vor mărita în acel an, iar la Cantemir, așa cum s-a putut citi, se încerca descifrarea „norocirilor” noului an, cu ajutorul vergelelor, deci al unor nuiele, cu bobii și cu fasole). Dar și afirmația lui Sbiera are susținere, din partea primarului din Fundu Moldovei, Ioniță Mercheș, care scria, în 10 octombrie 1886, că „tineretul nu joacă, la noi, în crâșme, ci la case de gospodari, sub priveghiare”. Prin urmare, cum nici partea oraculară a obiceiului nu poate fi ignorată, dar nici partea „petrecăreață” a cântatului și jucatului, trebuie presupus că, inițial, datina îngloba și predicția, și dansul ritualic, ruperea făcându-se în timp, prin alterarea memoriei sau din simplă comoditate a spiritului.

„**Horele** sătești erau curate strânsuri de joc, făcute de către tineret, mai ales vara și toamna, înaintea bisericii, la fântâna publică din sat, la crâșmă și, mai rareori, la vreo casă privată. La acestea veniau și bătrâni, dar mai mult ca priveghetori ai copiilor, decât spre a petrece ei înșiși”. Sbiera uită să menționeze „steagul” de strânsură, dus de unul dintre cei doi vatamani, cum uită și de ritualul strânsurilor, păstrat până în zilele de astăzi la Horodnic și, mai ales, la Călugărița.

„**Hramurile** sau rugăciunile erau, la poporul de jos, curate ospete în amintirea familianților răposați; la clasele mai superioare, însă, se introduse și petrecerea cu muzică și jocuri.

Curate petreceri familiare, împreunate numai cu ospete, erau **cumătriile** și **colocăriile**. La serbarea **zilelor onomastice** și la **nunți** întâmpinai de toate: ospăț, muzică, cântece și jocuri” (op.cit., pg. 194).

Petrecerile și datinile românilor bucovineni, întotdeauna ciudate și pitorești pentru un european, au fascinat și încă mai fascinează, așa că graficieni cu faimă, precum I. Schumirsz, Julius Zuber (1867-1918), Mattias Adolf Charlemont (născut la Brno, în 23 noiembrie 1820, mort, la Viena, în 20 aprilie 1871), Franz Xavier Knapp (3.IX.1809, Tachau / 1883, Cernăuți) sau Rudolf Bernt (pictor și arhitect austriac, născut la Neunkirchen, în 21 februarie 1844, mort la Pottenstein, în 24 august sau în 17 noiembrie 1914), au realizat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o adevărată cronică ilustrată a vieții din Bucovina, Iulius Zuber insistând și în redarea unor tradiții mai noi sau mai vechi ale românilor, dar și în portretizarea cât mai precisă a tipologiilor etnice din Bucovina, desenele lui fiind destinate volumului opt, „Bucovina”, al lucrării monumentale „Monarhia Austro-Ungară”, volum scris de preotul din Lujeni și, apoi, din Straja, suceveanul Dimitrie Dan.

Zuber surprinde și o datină străveche, sâmbra plugului (Foto 1), în care unul dintre sâmbriași stropește boii cu aghiazmă, iar o nevastă, purtând în mâini hârbul cu tămâie aprinsă, întregește străvechea purificare ritualică prin apă și foc. Personajele acestei străvechi datini românești poartă, însă, vestimentații amestecate, și românești, și slovacă, și huțule, și lipovenești, intenția lui Iulius Zuber fiind, probabil, aceea de a afirma o conviețuire interetnică exemplară, reală, de altfel, la nivelul satelor din Bucovina, dar nu în

această formă. Există năravul împrumutului de animale de muncă, în zilele în care o etnie sărbătorea Paștele, iar altele încă nu, dar acest nărav însemna doar în parte o sâmbură, adică o întovărășire pentru un arat mai eficient. Doar în anii în care Paștele ortodocșilor coincidea cu cel al catolicilor animalele de povară și ale unora, și ale celorlalți rămăneau în grajduri, iar odihna asta rară a bietelor dobitoace fusese poreclită, hâtru, ca însemnând „Paștele Cailor”. Zuber mai are un desen „multietnic”, numit „Petrecere românească” (Foto 2), în care, alături de românii din planul întâi, apar și huțani, și slovaci, și unguri, fiecare costum etnic fiind detaliat, ulterior, în scene separate.

Celelalte petreceri ale românilor, prezentate de Iulius Zuber, sunt, de fapt, ritualuri creștine, precum „Boboteaza, la Suceava” (Foto 3), în care apar preoți în sobor, dar și târgoveți români, inclusiv un reprezentant al „poporului de jos”, cum îi numea preotul George Mihută pe țărani din Cut, Hărbărie și Șeptilici, care, spre deosebire de „cetățenii de viță veche”, în bună parte armenizați la port, foloseau un „costum național românesc”, precum cel al purtătorului de prapur din dreapta imaginii, îmbrăcat în suman, cioareci și cizme.

Ritualul sfințirii apei de Bobotează a fost descris în versuri de Teoctist Blajevici (Tudor Șoimul, 1807-1879), sub titlul „Iordania 1841 în Cernăuți”, ritualul începând la Fântâna Turcească, și aceasta desenată de Zuber (Foto 4) și continuând cu o procesiune prin târg, la care episcopul și alaiul de preoți și enoriași, „cântând imn de bucurie”, pășește „iroic”, „într-o mână ținând cruce, cu alta stropind / tuturor binecuvântarea aghiazmei împărtășind”.

Deosebit de important pentru ortodocșii români și slavi din Bucovina, ritualul scoaterii moaștelor Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava (Foto. 5) din biserica cu hramul Sfântul Gheorghe, ctitorită de Bogdan cel Orb și de fiul său, Ștefăniță Vodă, are, în prim-plan, și bărbați și femei, îmbrăcați în veșminte românești tradiționale: bărbatul poartă cizme (niciodată nu se purtau opinci la petreceri sau la biserică), ȋțari largi, cămașă albă, fără cusături înflorate la tivuri, brău de lână și bundiță albă, cu primuri negre din blană de miel; femeia poartă ie cu alțițe bogat ornamentate, minișterg, catrință vârstată, încinsă cu bârneață. Încă nu se inventase costumul popular studentesc și nici contaminările huțule nu plasau cusături colorate pe albul imaculat al costumului țărănesc al românilor, rămas, și la 1841, fidel modelului preistoric al vestimentației țărănești europene.

Un alt obicei, bocirea mortului la scoaterea din casă (Foto 6), cu masa de praznic, în plan îndepărtat, și cu năsălia, preotul, dascălul și bocitoarele în prim plan (într-o vreme, bocitoarele li se spuneau Malănci), pune în evidență aceleași costume bogat ornamentate ale româncelor și costumele simple și sobre ale bărbaților.

Portretele lui Iulius Zuber (se mai numea și Zalatay) încearcă o „geografie folclorică” (termenul îi aparține lui Mircea Eliade), cu personaje tipologice, înveșmântate după moda ținutului în care locuiesc. În regiunea Ceremușului (Foto 7), de pildă, influențele slave sunt vizibile doar la costumația bărbaților, care adoptaseră pălăria și mundirele înflorate din portul huțanilor și al ucrainenilor galițieni; fata, însă, poartă superbul costum moldovenesc, descris cu atâta acuratețe, la 1712, de Weismantel.

Portul româncei bucovinene rămâne așa cum a fost dintotdeauna, adică o capodoperă vestimentară, care pune în valoare și sublimează frumusețea femeii, și în regiunea Nistrului (Foto 8), și în cea a Prutului (Foto 9), diferind

doar modul de a purta basmaua sau miniștergul, mai cochet la românele din ținutul Cernăuților, care făceau nodul la spate, sub cununa cosițelor împletite. Bărbații, aidoma celor din părțile Ceremușului, adoptă, încet, încet, elemente de vestimentație slavă.

Primele elementele de contaminare folclorică a vestimentației românești din Bucovina au fost sesizate, încă din 1882, de suceveanul George Tămăiaș, care publică, în nr. 3 al gazetei „Aurora Română” (pp. 42, 43), un amplu studiu despre costumul bucovinean din zona Cernăuților (în principal, Mahala, Cotul Ostriței și Sadagura), despre obiceiul și despre orațiile de nuntă, toate comparate cu vestimentația și obiceiurile respective din zona Sucevei.

Ca și în desenele lui Julius Zuber, „bărbații poartă sumane și cojoace ca și pe la Suceava, numai de altă croială, cușme de asemenea, iar vara, pălării de pae, lucrate de dâșii, și numai puțini pălării de lână ca prin celelalte părți ale Bucovinei. Cioricii încă-s de altă culoare: negri, nu albi, chiar negriți anume, care datină nu este românească și se pare a fi luată de la slavoni, precum și pălăriile de pae.

Portul holteilor se deosebește puțin de cel al însuraților, și anume: holteii poartă de regulă mintean (cojoc scurt) și pălării înfrumusețate cu gherdan și pene de păun. Croiala botinelor este cea de pe la noi, numai că, pe aici, le poartă toți suflicate și gătite cu ciucuri de pele (o datină, cum se vede, luată iarăși de la slavoni).

Cămeșile-s de in și cu mâneci mai strâmte decât pe la noi. Cămeși de bumbac sunt rare. Unii poartă și basmale de mătăasă la gât, mai ales holteii, și se-ncing cu un brâu lat de lână, pe care îl numesc chingă; curele nu există mai mult, nici late, nici înguste, cu toate că mai nainte purtau”.

„Copilele de 7-8 ani poartă mâne-ștergure, nu tulpane ca pe la noi. Acest port îl întrebuințează ele până la 15-16 ani, până ce ies la joc. Dacă mai este o soră mai mare, înaintea celei ieșite la joc, care încă e fată, apoi cea mică încă mai poartă ștergariul prin câțiva ani, tot ca în copilărie, numindu-se „codeancă”, purtând părul în coadă simplă și ștergariul simplu legat. Măritându-se cea de naintea ei sau fiind numai unica la părinți, apoi după 16-17 ani își schimbă portul capului, purtând părul capului împletit în gățe (coc) și ștergariul legat peste gățe altfel, nu ca la codence; ba, la hramuri și în sărbători mari, îmblă numai în gățe pe vârful capului, care gățe le înfrumusețează cu păuni și cu felurite flori de târg.

Portul straelor e foarte deosebit de cel de la noi. Atât codencele, cât și fetele în gățe, ba chiar și nevestele, poartă vara catrințe întunecate și cămeși, parte cu altițe cusute și înfrumusețate pe ele, parte cămeșoae fără pui, toate din pânză de in; pe deasupra, însă, poartă ele un fel de zobon, de mătăasă și cu pelcele de dihor și de mâțe negre și albe, care costă peste 20, până la 25 florini. Această îmbrăcăminte o poartă toate fetele de prin jurul acestui sat (Mahala), chiar și prin satele rusești. Numai puține poartă la grumaz mărele și, mai ales, cele sărace, iar cele avute, atât fetele, cât și nevestele tinere, poartă salbe de argint, făcute din bani de cei mari de argint, de pe timpul Mariei Teresiei, pre care ei îi numesc ruble, sorcoveți sau irmilici. La unele li e alb tot peptul de bani de argint și, de s-ar aduna numai câți bani de argint se află în Mahala întrebuințați în salbe, s-ar strânge câteva pătrări.

Încălțămintele-s, de asemenea, diferite de portul de la noi. Fetele cele mari și nevestele tinere poartă, atât vara, cât și iarna, botine galbene de săftian moale și croite ca călțunii, și, după ce le trag pe picioare, vără picioarele în niște pantofle, numite talpări, cu călcăie înalte și roșii, și, mergând pe drum sau la biserică, clămpănesc ca și cum ar clămpăni niște Zipzeri (mineri nemți) cu papuci de lemn.

Portul de iarnă este, iarăși, foarte departe de cel de prin părțile noastre.

Fetele poartă ștergare, deosebindu-se de neveste și de bătrâne, că îmbrobod ștergarele peste găte (cocuri). Atât fetele, cât și nevestele tinere leagă peste ștergariu, pe vârful capului, o basma de mătăasă vârstată cu felurite culori și, mai ales, când este vreo sărbătoare mare sau vreo nuntă în sat.

Și cojocelule-s felurite: cele mai avute poartă așanumitele ilice, care-s lungi mai până la pământ, largi și pe margini cusute cu piele de dihor; de asemenea, pe la mâneci și pe la brâu, iar pe la poale împestrite cu niște postav roșu ca fesurile turcești. Aceste ilice au adus încă multă sărăcie și nevoie în sat, deoarece fiecare econom ce vrea să-și mărite fata este silit să-i cumpere ilic, care ilic costează, cum am văzut cu ochii mei, cel mai slab, 25, și cel mai de frunte până, ba și peste 30 florini.

Fata care n-are ilic se numără printre cele mai sărace, ba și cele mai sărace se opintesc să aibă, că altfel nu se dau duse la cununie. Astfel, se vără bieții oameni în datorii până în grumaz. Ilicul acesta, împistrit cu atâtea petece roșii, pare încă a fi port împrumutat de la ruteni.

Femeile bătrâne și fetele mai sărace îmblă în cojoace cusute simplu, numai mai lungi și nu crețe ca pe la noi. Aceste cojoace par a fi numai dintr-o piele de berbec și nu cu brăe frumoase și rotunde ca în părțile noastre.

Miresele vin la cununie îmbrăcate în ilice. Poartă pe cap o cunună, făcută din barbanoc, înfrumusețată cu felurite flori de târg artificioase sau și cu alte flori naturale, ba unele și cu mirtă. Această cunună o așează pe găța (cocul) făcută din păr propriu și împodobită cu păuni și cu gherdane, și-i slobozită cam pe ochi, spre simbol de întristăciune că iese din mijlocul tinerilor.

La gât, salbă, chiar împrumutată. Pe sub ilic, zobon (anteriu) și, încinsă peste zobon, cu brâu colorat, ales de dănele, și unele și de târg. În mână ține o năframă, pe care i-o întinde mirelui, la „Isaia dăntuiește”, spre a nu da mâna goală unul cu altul. Această năframă a purtat-o și înainte de cununie, acasă, și în tot decursul nunții, și cu care a primit paharul oridelacine a închinat cu ea, spre închipuire că să-i meargă toate din plin. În picioare, poartă mireasa botine în pantofle”.

Costumul românilor din Bucovina, curat și același vreme de veacuri, cunoaște îmbunătățiri calitative și estetice, după anul 1860, datorită născocirii, la Viena, a costumului popular studentesc, datorită industrializării rapide a provinciei și datorită contactului direct cu diverse culturi europene străvechi, reprezentate de obștile compacte ale etnicilor care se stabilesc în Bucovina.

Vestimentația etnicilor din Bucovina

Dezrădăcinarea, ca efect al parvenitismului, s-a produs, mai întâi, în cadrul elitelor românilor bucovineni și, mai ales, în rândul preoților, care, la 1856, când I. G. Sbiera, Partenie Popescu și Artemie Ieremievici-Berariu fac o călătorie prin ținutul Sucevei și prin cel al Câmpulungului, nu mai știau românește, iar portul lor preoțesc era împetritat cu petice roșii, după cum avea să mărturisească și să acuze, mai târziu, și Iraclie Porumbescu. Mare i-a fost mirarea lui Sbiera să costate „că pretutindenea se vorbea, în familie, mai mult nemțiște și, ici, colea, chiar rusește. Începurăm a vorbi cu căldură și însuflețire pentru românism, pentru o cultură curat națională a copiilor și pentru necesitatea imperioasă de a se folosi, în familie, numai graiul propriu. Ne ascultau, oriunde, căsenii cu plăcere; aprobau din inimă ideile noastre; preuții se bucurau de avântul ce îl căpătase, acum, cultura națională” (Sbiera, op.cit., pg. 107).

Numai că, dincolo de vorbe, parvenitismul tocmai încetățenea proverbul „haina face pe om“, iar elitele bucovinene erau aidoma cu „Cucoșu curcănit“, dintr-o fabulă scrisă și publicată, în 1864, de Samuil Andrievici, viitorul mitropolit de luminoasă amintire Silvestru Morariu. Comentariul acestei fabule, scris de Constantin Loghin, într-o epocă în care parvenitismul românilor devenise molimă, cuprinzând și lumea satelor, descifrează corect contextul în care începe alienarea elitelor bucovinene:

„Poetul ne descrie pe „prințul paserilor“, un cucoș „mândru și frumos“, „cu coada încordată în șapte vâpșele ca un curcubău“ și cu glasul său puternic, care noaptea este un „oarnic bun“. Dar acest cucoș ambițios, văzând pe curcani „rotindu-se și urlucând“, s-a însoțit cu ei. Și atunci curcanii au început a-l prefaca pe noul tovarăș după chipul și asemănarea lor. „Curcanii-ndată creasta i-au ciupit / Penele i-au smuls și... l-au păclișit“ de au făcut dintr-însul o simplă „caricatură“. Iar naivul cucoș se bucura că s-a ușurat „de straiul cel vechiu“. Și, ca să placă și mai mult curcilor, strângea pene ce cădeau de pe curci și curcani și și le înfigea pe trup. Dar ce folos? „... când să răschira / El în pene ca curcanii, penele pica“. Ba chiar și-a pierdut și glasul. Și poetul continuă: „În acest chip cucoșul cel mărit, / Vrând a fi curcan, s-au păclișit. / Smult, ciupit și amorțit între curcani umbla / Și cine îl videa râdea și să mira“.

Iar morala acestei fabule? „Soiul tău păzește, nu te fă curcan, / Limba ta cinstește, de ești moldovan! / Nu te urî însuși, nu te depărta / De obiceiul tău și de limba ta; // Că nici german, nici francez vei fi / Alt național nu vei dobândi. / Și, de lași aice, pre ai tăi strămoși, / Te prefaci în altul ca acel cucoș“.

Este această dojană foarte caracteristică, pentru că o aruncă un preot mai ales colegilor săi, pe atunci singura categorie de intelectuali români, cărora le plăcea să se umfle în penele împrumutate ale culturii germane și care preferau să fie preoți internaționali ortodocși, un tip creat de episcopul de tristă memorie Eugeniu Hacman“ (Loghin, op.cit., pp. 60, 61).

„Curcănirea” elitelor românești avea un precedent în imitarea portului „Armenilor pașnici, care aveau casa cu cerdac dinainte și fete oacheșe și frumoase”, cum scria Ion Grămadă despre Suceava anilor 1848-1849, „cu care românii s-au înțeles atât de bine”, de-a lungul istoriei.

Confirmați în Moldova încă din 30 iunie 1401, când Ohanes, episcopul armenesc, recomandat de patriarhul ecumenic al Constantinopolului, Antonie,

și de cneazul lituanian Vitovt, a fost împuternicit de Alexandru cel Bun să stăpânească „bisericele armenesti și pe popii lor”, după ce i s-a „dat scaun la Suceava, în cetatea noastră”, armenii, „negustori chiaburi și isteți, mai ales băcani, cu prăvălii în vatra târgului... mai păstrează vechiul port al işlicelor mari cât o baniță, de aveau de ce face haz târgoveții români; se îmbrăcau cu ciubea și anterior și se încălțau cu târlaci, iar Armencele mai țineau în modă neîndemănosul crinolin, ce-nfoia rochia ca o turlă de biserică” (Ion Grămadă, Cartea sângelui, pg. 227).

Negustorul armean din Siret, pictat de Franz Iaschke în 1810 (Foto 1), menționat în unele publicații românești superficiale drept „Boier român din Siret”, este aidoma cu „Negustorul armean în costum oriental” (Foto 2), desenat de Julius Zuber. Modelul armenesc de îmbrăcăminte, „afară de işlice” (Grămadă), fusese adoptat și de românii „cetățeni de viță veche” ai târgurilor bucovinene. „Bărbații purtau zobonul, o haină lungă colorată, în forma stiharului preoțesc, peste care încingeau un brâu vărgat, galbeni cu albastru. Peste zobon, îmbrăcau anteriorul, o haină dintr-un material mai gros și lungă până la glezne... Tinerii purtau, în loc de anterior, o cațaveică, adică o scurtă, iarna îmblănită cu vulpe, strânsă în talie și având drept încheietori brandenburguri (fîreturi) sau paftale. Pantalonii erau largi, numiți șalvari... Încălțăminte o formau sau cizmele, de cele mai multe ori din piele de iuft, sau papuci gurgueți (cu gurghiul, cu vârful încârligat în sus). Peste întreaga îmbrăcăminte purtau giubeaua, o manta lungă până la pământ, îmblănită cu vulpe. Se acopereau cu fes sau fes grecesc (potcap vărgat, de mătasă), pălărie sau căciulă” (George Mihuță, Însoțirea orașenilor români din Suceava, pp. 59, 60).

Armenii însemnaseră un model de bunăstare, numai bun de imitat, pentru târgoveții fruntași din Bucovina, dar, la nivelul elitelor românești, modelul lor începe să decadă, odată cu creșterea autorității elitelor nemțești, omul nou simțind nevoia unei haine noi, care să-l „facă”, să-i confere o aparentă noblețe sau măcar distincție.

În lumea satelor, adoptarea de elemente culturale străine s-a făcut mult mai selectiv, cu mai multă fudulie, dar o fudulie „națională”, care permitea și încuraja adoptarea frumosului, dar cu îmbunătățiri care să sublimeze un specific românesc. Cel mai sugestiv exemplu este cel al caselor și gospodăriilor românești, care respectă modelul german, impus, de altfel, și prin legislația vremii, dar românii înfrumusețază acest model cu brâie la ferestre și cu ornamente la acoperiș, care valorifică simboluri ancestrale. La fel se întâmplă și în cazul vestimentației, împrumutându-se, mai întâi, decorațiuni ale unor vestimentații oarecum asemănătoare și, mai ales, cele huțanești.

Huțului, popor enigmatic, dar distinct, menționat ca atare, în relatarea cronicarului anonim de la 1527 („Rutenii, astăzi, sunt așezați între moldoveni, poloni, tătari și locuitorii munților Carpați”, deci o populație distinctă), apoi la 1541, în ediția vieneză a lui I. Singrenius a „Chorografiei Moldovei”, drept „locuitorii munților Carpați”, care nu sunt nici galițieni, nici moldoveni, nici poloni, au luat în arendă, pe termen nelimitat, obcinile bucovinene, în 20 mai 1702, înființând sate pe valea Moldovei, iar în următorul secol, și pe valea Bistriței, și pe cea a Moldoviței. În 1832, „în munții arândați se află 376 de familii care se deosebesc atât prin limbă (un dialect propriu rusniac), cât și în privința îmbrăcăminte și felului de a trăi de toți supușii acestei moșii (a Rădăușilor) și se numesc Huțuli.

Deosebirea între Huțuli și Ruteni este și fisionomică. Ruteanul de la șes are o statură mijlocie, e blond, cu ochi albaștri, nu-i frumos la față și-i nătâng; Huțulul este înalt, svelt, sprinten, brunet, tare și bun călăreț pe micii cai huțuli, care pasc iarna pe sub zăpadă; cu o vorbă, „sunt un neam interesant, deși inferior” (Asboth).

Fiker îi clasează natural la populația slavă, zicând: „Rutenii din munți se țin de neamul Huțulilor”.

Istoricul polon Szuijski zice despre Huțulii Galiției: „Din multe părți li s-a atribuit Huțulilor o origine daco-romană: Diymboronia, Baltagul, Rotundul se numesc unele înălțimi din teritoriul lor și spiritele pădurilor le numesc silvaticzi.” (Bogdan-Duică, op.cit, pg. 145).

E posibil și probabil ca huțulii să fie urmași ai carpilor, foștii aliați ai goților în incursiunile militare din balcani și, în această calitate, fiind porecliți goțani, guțani sau guțuli, cu pronunția ucraineană de hoțani, huțani sau huțuli (de altfel, numele Carp, Carpiuc, Carpov, sugerând o descendență etnică, sunt foarte răspândite în rândul huțulilor). Dar în mod cert și huțanii sunt o populație preistorică bine conservată în inexpugnabila cetate a munților, portul huțanilor, asemănător cu al muntenilor români, certificând un multimilenarism ocupațional, huțulii fiind și meșteșugari înzestrați (feroneria lor este identică cu a goților, cum o pot proba colecțiile și studiile suceveanului Călin Ciornei), și buni crescători de animale, nu numai tâlhari, cum se fălise, la 1790, în fața lui Hacquet, vatamanul din Putila: „Înainte vreme, noi, cei din munții aceștia, eram ucigași și tâlhari, dar acum ne-am deprins la muncă și ne-am făcut mai buni”.

Ecourile, dacă nu cumva străfulgerările riturilor preistorice au fost surprinse de Julius Zalatay Zuber, într-un „Joc huțănesc” (Foto 3), în care baltagele, focul aprins, dinamica mișcării și extazul păgân dau fiori privitorului. În celelalte desene, descifrăm un neam puternic atașat datinei și surprinzător de asemănător, mai ales în vestimentația feminină (Foto 4), care va influența estetic portul popular din ținuturile Câmpulungului, Cernăuților și al Rădăuților.

În vremurile vechi, huțanii purtau cioareci largi, roșii sau albi, precum și pălărioare de inspirație slovaco-polonă (Foto 5), în vreme ce stâlpii scurți ai cerdacului casei păstrează sugestiile neolitice „Venus de la Circea” (fotografia 13 a primului capitol), de paznic mitic, de Lar al casei. Alte două desene ale lui Julius Zuber, „Huțani în îmbrăcăminte de vară” (Foto 6), în care se disting alțițele înflorate de pe cămășile femeilor și catrințele vârstate, precum și desenul „Huțani” (Foto 7), în care siluetele cuplului din căruța pot fi considerate oricând ale unor români câmpulungeni.

La fel, ba poate chiar mai enigmatici decât huțulii, țiganii sunt întâlniți pe meleagurile noastre încă din vremea ocupației tătare, însemnând poate o descendență din legendarii cyngari indieni, ajunși robi ai tătarilor, precum cele cinci „curți” din Tamârtașăuți (Șoldănești), dăruite, în 22 septembrie 1411, de Petru Șoldan mănăstirii Pobrata (Probota) sau poate o descendență din „resturile cumanice”, care dispar din istorie, odată cu întemeierea voievodatelor românești. Oricum, cei mai mulți dintre ei sunt cumpărați din Valahia, de către Domn sau de către boieri, și dăruți, cu jurământ neclintit, episcopilor și mănăstirilor, cum s-a întâmplat, pentru prima dată, după știința mea, în 13 noiembrie 1487, când Ștefan cel Mare dăruiește și întărește „țiganii anume Pandrea cu sălașul, și Radul cu sălașul, și Buțcat cu sălașul, să fie sfintele noastre episcopii de la Rădăuți uric cu tot venitul și copiii lor și nepoții lor, și

strănepoții lor, și răstrănepoții lor, neclintit în veci”. În relatarea cronicarului anonim din 1527, țiganii nu sunt menționați, probabil datorită numărului mic, pe atunci, când robii din Moldova erau reprezentați de cele „cinci sute de gospodării” tătărești, dar numărul lor crește considerabil după domnia lui Alexandru Lăpușneanu, cel care lansează moda cumpărării de robi din Valahia, pentru înzestrarea mănăstirilor, care nu puteau prospera doar pe baza muncii iobagilor români, ajunși la acest statut în mod indirect, după închinarea bisericilor din satele lor, începând cu 11 iulie 1428, mănăstirilor și episcopiilor.

„Iar după acel popor Român, în fundul tabloului, rătăcea un neam de origine străină, căzut în robie, gol, nomad, batjocorit, disprețuit: Țiganii numărați pe suflete, proprietate monstruoasă a statului, a boierilor și chiar a sfintei Biserici, îngenunchiați sub biciul plumbuit al Nazirului, vânduți la mezat ca vitele, despărțiți cu violență de părinții și copiii lor, schingiuți crunt de unii proprietari ce se intitulau creștini cu frica lui Dumnezeu, puși în obezi, în zgarde de fier, cu coarne purtând zurgălăi!... Țiganii, asupra cărora puternicii zilei exercitau dreptul arbitrar de viață și de moarte; Țiganii care reprezentau spectacolul înfiorător al sclaviei negre, precum țărani Români reprezentau șerbirea albă” (Alecsandri, op.cit., pp. VII-XII).

Împărtășind, practic, aceeași soartă, până la secularizarea averilor mănăstirești, în 1785, reprezentanții „șerbirei albe” și ai „sclaviei negre” s-au privit, reciproc, cu compasiune, dovadă stând mulțimea snoavelor despre „finul țigan și nașul lui român”, precum și documentele care atestă asumarea robiei de câte un țăran român pentru a se putea căsători cu o țigancă frumoasă. Iar compasiunea aceea seculară avea să se manifeste în Bucovina și prin adoptarea portului românesc de mulți dintre țiganii care munciseră, cot la cot, cu iobagii români, pe moșiile călugărești sau boierești. Categorie, nu s-a comis nici un afront la adresa românilor, atunci când Julius Zuber a desenat o „Țigancă, ghicind în palmă” (Foto 8), îmbrăcată în catrință vârstată, în cămașă cu alțițe frumoase, purtând salbe la gât ca româncele bogate și purtând capul înfășurat în mini-șterg, aidoma româncelor, legat după cap, semn că ghicitoarea era fată nemăritată. Într-un alt desen, „Țigani din Bulea” (Foto 9), bărbații poartă pălării și cioareci huțanești, în vreme ce femeia și copiii sunt îmbrăcați românește. La fel se întâmplă și cu personajul din „Țigan, vânzând coveți” (Foto 10), care poartă o îmbrăcăminte parțial română, parțial huțanească, dar, ca și românul cu care neguțează (din ținutul Cernăuților, cum o demonstrează cioarecii vopsiți), țiganul umblă desculț, într-o vreme destul de capricioasă, care impune îmbrăcarea bundițelor.

Desenele acelea caracterizează portul unei etnii extrem de adaptabilă la vremuri într-o anumită epocă, ulterior țiganii urmând să adopte modele vestimentare nemțești sau lipovene, pe care le-au adaptat până la a crea un specific vestimentar țigănesc.

Prima colonizare cu slovaci s-a făcut, în Bucovina, în 1803, când Kriegshaber, arendaș din Crasna a adus, pentru fabrica de sticlă din Huta Veche, câteva sute de slovaci din comitatul Trencin. În vara aceluiași an, 11 familii slovace (67 suflete) s-au așezat la Tereblecea, în ținutul Rădăuților, iar în 1814, alte 14 familii slovace. Tot în 1803, 10 familii, cu 60 suflete, s-au așezat la Ludi Homora (Comănești). În 1834, primind loturi de colonizare, sute de slovaci sau de poloni, sosiți în Bucovina, prin Slovacia (cazul Solonețului Nou), se stabilesc în Hliboca, Storojineț, Poiana Mărului, Crasna, Clocucica, Caliceanca sau Bănila, dar, de cele mai multe ori, fără a se izola în enclavă, ci

integrându-se în satul românesc tradițional, de la care împrumută elemente de port și de datină, dar și cedează (Foto 11).

Ceilalți etnici din perioada Bucovinei istorice nu determină și nu asimilează elemente folclorice în vestimentația autohtonilor, datorită enclavelor în care au înțeles să trăiască. Lipovenii (Foto 12) și în spațiul românesc conservă o Rusie veche și mistică. Germanii, fie agricultori, precum colonistul din Ițcani (Foto 13) sau țărâncile din Cernăuți (Foto 14), fie minieri, precum cei din Iacobeni (Foto 15), trăiau izolați, în cadrul unor localități românești, dar cu primari aleși din rândurile lor, necultivând relații decât cu românii bogăți și predispuși germanizării. La fel de izolați trăiau și ungurii din Țibeni, Vorniceni sau Dornești (Foto 16), veniți în nordul Moldovei cu mult înainte de ocupația austriacă, dar deschiși spre multiculturalitate abia după întoarcerea spășită, de pe la 1890, din Ungaria care-i ademenise cu promisiuni și-i abandonase într-o mlaștină a Tisei.

Evreii, prezenți, în număr mic, de veacuri în Bucovina, apoi, o dată cu „deschiderea cu plată a frontierelor” Moldovei, în număr mare, nu adoptau modele străine, dar impuneau, prin meșteșuguri și, mai ales, prin cojocărie și croitorie, elemente de port, de cele mai multe ori noi, născocite din rațiuni de eficientizare a afacerii.

Ucrainenii, care aparțineau, ca și românii, „aceleiași legi”, fără să facă, inițial, iarăși ca și românii, vreo diferență între naționalități, au avut vestimentații asemănătoare, fără șalvari roșii căzăcești, care au fost născociți în această provincie abia în epoca naționalismelor otrăvite.

În 1845, când ilustra monografia „Bucovina”, scrisă de Teofil Bendella, I. Schubirsz prezenta o alegorie a etnicilor bucovineni (Foto 17), deși cea mai autentică zugrăvire a costumelor din Bucovina vremii o găsim în desenul aceluiași Julius Zuber, „Iarmarocul din Rădăuți” (Foto 18), străvechiul târg săptămânal din vecinătatea bisericii episcopale Bogdania, mereu același, de-a lungul veacurilor, adunând, în fiecare vineri, o populație la fel de veșnică precum frunzișul codrilor bucovineni, întotdeauna altul, deși același.

Emanciparea Bucovinei și inventarea costumului popular studentesc

Bucovina însemna pentru austrieci, încă din 1773, când Iosif al II-lea o vizitase parțial, sub pretextul unei vânători, un teritoriu fabulos, „o adevărată pustietate, acoperit cu cei mai frumoși arbori”, care adăpostesc la rădăcină bogății incredibile.

După ocuparea provinciei, în paralel cu demararea unei organizări administrative, inclusiv prin secularizarea averilor mănăstirești și prin împrăștierea țăranilor și a obștilor sătești, începe prospectarea geologică a munților și dealurilor, în căutarea de materii prime pentru o posibilă industrie. Resursele de cupru, fier și argint de la Fundu Moldovei, Pojorâta și Iacobeni erau identificate încă din 16 august 1783, când Franz von Kollowrat propune Consiliului Aulic de Război înființarea unei corporații particulare, care să exploateze și să valorifice acele resurse. În 7 iulie 1807, inspectorul Domeniilor Bucovinene, Franz Schubert, evaluează potențialul economic al izvoarelor

minerale de la Dorna Candreni, descoperite, din întâmplare, de medicul districtual Plusch pe fânașul poștașului, iar câțiva ani mai târziu, Adolf Marin, fiul primarului neamț din Rădăuți, inginer ținutal în Cernăuți, întocmește planul și antecalculația pentru „o baie cu camere de locuit, cu grajd, remiză pentru trăsuri și o ospătărie”. Cu sau fără voie, „pustietatea” capătă viață, se integrează, cu ritm accelerat, în Europa vremii, iar pictorul evreu Bernt Rudolf, excelent cotate pe piața artei chiar și astăzi, și graficianul M. A. Charlemont lasă mărturie entuziaste despre cele două caracteristici principale ale Bucovinei, noul și vechiul, istoria și preistoria.

La Iacobeni, mina (Foto 1) începe să funcționeze, dar vagonetele sunt trase, cu caii, de români și românce, îmbrăcați în costumele preistoriei lor. Exista și o stație de flotare (Foto 2), pe malul drept al Bistriței Aurii, satul urcând, încet, pe coastele muntelui Arșița (Foto 3).

La Cacica (Foto 4), urma să se construiască o fabrică de prelucrare a sării, deasupra minei, și, în vecinătate, o superbă catedrală catolică, fără ca expansiunea Pârteștilor de Sus să-i deranjeze pe țăranii români, care se simt bine, în costumele lor ancestrale, pe drumurile largi și îngrijite, care asigură accesul spre eficienta fabrică austriacă.

La Cârlibaba, unde se va stabili, din 1844, investitorul în minerit Andreas Figura, dar nu înainte de a fi construit drumul spre Iacobeni, în 1847, de antreprenorul Maței Tonigar, din Fundu Moldovei, timpul pare încă înțepenit, pe urmele turmelor care trec pe ulița mare (Foto 5).

În colonia nemțească de la Prisaca Dornei (Eisenau), ridicată în coasta Vamei, apar fabrici de cherestea (Foto 6), dar și un nou mod de viață, care își va pune amprenta și asupra satelor românești din vecinătate (Foto 7).

Pe Bistrița Aurie (Foto 8) și pe Ceremuș (Foto 9), curg plutele, iar țăpınarii (Foto 10), aleși dintre muntenii români și huțuli, își pregătesc ascensiunea în folclorul nou al acelor vremi.

La Putna, dincolo de atmosfera idilică (Foto 11), apar fabrici de cherestea (Foto 12), care fac necesară prezența, prin aceste locuri străvechi (Foto 13), a „mocăniței” (Foto 14), „monstrul care scoate fum pe nări”, dar cu care bucovinenii se vor obișnui destul de rapid, calea ferată venind dinspre Viena, prin Lemberg, și poposind la Cernăuți, în 15 septembrie 1866, apoi la Ițcani, în 28 octombrie 1869, și-abia târziu, în 1 februarie 1888, prin Hatna, la Cacica, Gura Humorului, Frasin, Vama, și Câmpulung Moldovenesc.

Peste Mestecăniș (Foto 15), se tăiase drum împărătesc, ca să ajungă mai lesne bogații, cu trăsurile, de la Câmpulung, la băile din Iacobeni și din Vatra Dornei (Foto 16), pe atunci un sat nou și frumos, dar deja dotat cu o stațiune, în jurul izvorului lui Otto Brunnen (Foto 17).

Și orașele Bucovinei începuseră să pășească spre contemporaneitatea europeană, Siretul (Foto 18) căpătând contururile unui orașel cochet, Cernăuții devenind, deja, „Micul Paris” (Foto 19), Rădăuții căpătând amploare (Foto 20), iar Suceava așteptând, plină de pitoresc (Foto 21), anii în care Franz cavaler Des Loges avea să-i desăvârșească liniile modernității.

Odată cu emanciparea Bucovinei și cu introducerea învățământului obligatoriu, apare și o elită culturală bucovineană, dornică de reafirmarea spiritului național. Tonul renașterii naționale pare să-l fi dat Ion al lui Gheorghe Sbiera, cel care, împreună cu Eudoxiu și Alecu Hurmuzachi, pune temelia primelor societăți studențești românești la Viena și, tot la Viena, în același an 1860, inventează costumul popular studentesc (Foto 22), „ca să vadă și să

înțealăgă oricine cum am să vorbesc și în ce direcție am să lucr. După modelul pieptarului, cojocului, sumanului, bernevecilor (ițarilor), ciubotei, cușmei și pălăriei românești din Bucovina, mi-am dat la făcut, în Viena, un port întreg. Am înduplecat chiar și pe Iancu cavaler de Zota, carele venise atunci la studii juridice la Viena, ca să-și facă și el un atare îmbrăcământ... Portul nostru fu îmbrățișat de unii tineri și chiar de vreo trei-patru boieri din familiile Costin, Popovici și Vasilco, dară nu se putu generaliza, nici susține timp îndelungat; dete însă unor copile îndemnul de a se îmbrăca și ele în port național” (Sbiera, op.cit., pg. 140).

Fără a se generaliza, portul popular născocit de Sbiera avea să aibă în Bucovina și efecte benefice, dar și pastișări lamentabile.

Datorită acestui costum, dar și prin contaminare folclorică huțulă, cămașa albă a românului bucovinean începe să fie înflorată, mai întâi la gât, apoi la mâneci și, în cele din urmă, și la poale, prin aplicare de bentițe cusute sau prin aplicarea directă de ornamente.

Costumul lui Sbiera, preluat de unele „copile”, pentru petrecerile românești, cele atât de costisitoare și, drept consecință, atât de stigmatizate de Constantin Morariu în „Piramida cu pigmei”, era o contrafacere, iar elitele bucovinene tot cu contrafaceri vor înfăoșa, la petreceri, „portul național”.

Lumea satului, însă, singura care contează în acest domeniu, deși a acceptat greu ornamentarea cămășii, a ajuns să o facă, în cele din urmă, într-un mod desăvârșit. Primii care au purtat cămăși ornamentate au fost studenții gimnaziști (și Vasile Posteucă, și Iulian Vesper, și E. Ar. Zaharia, și Mihai Horodnic, și Ion Roșca debutează ca poeți, însoțind biografiile cu fotografii în care poartă astfel de costume), iar după exemplul gimnaziștilor, feciorii de gospodari din fiecare sat au început să-și facă numai costume înflorate.

Portul tradițional al românului bucovinean, descris de Procopie Jitariu, arăta cam așa: „Bărbații îmbracă cămăși de fuior ori de călți... cămașa bărbaților, de regulă fără nici o înfloritură, ajunge până la genunchi”, „feciorii poartă ițari lungi și strâmți, țesuți din lână albă, numai din păr, fără canuri”; „opinca e încălțăminte ce de toate zilele a bărbaților, la orice vreme... Ațele negre, toarse din păr tuns din coada calului, de Sfântul Toader, care leagă opinca și înfăoară ciorapul, dau piciorului un aspect plăcut. De sărbători, feciorii încălță bocanci sau ciobote policești crețe”; „bărbații se încing cu brăie alese în mai multe culori, întocmai ca scoarțele. O seamă de inși se încing, peste brău, cu o curea, înfrumusețată cu bumbi de tumbac, de aramă, cositor și alte metale lucitoare. Oamenii care lucrează în pădure poartă chiseie de curea lată de o palmă, un fel de șerpar cu cătărămi de aramă”; „iarna, ei poartă în cap cușme, căciuli de miel, lungi și ascuțite, cu vârful plesnit într-o parte, numite „cușme țurcânești”; poartă și cușme albe, mai rotunde, cu partea de jos vârgată cu piele neagră, tot de miel. Copiii au comănace de pănură, ascuțite ca și căciulile țurcânești. Vara, bărbații au pălării vârtoase, cu boruri înguste”; „mai demult, iarna, cojocul cu poale era haina de sărbătoare. El avea talia înfrumusețată cu cusături negre. Poalele largi coborau până sub genunchi. În față, haina se încheia cu cheotori de piele. La guler, la mâneci, la piept și la marginea de jos a poalelor, cojocul era tivit cu prim negru și creț”; „pieptărelul, numit și bundiță, ajunge numai până la brău, fără mâneci, confecționat din piele de miel, despicat dinainte și tivit la toate marginile cu prim, înflorat în față cu câteva cusături, e haina de sărbătoare în timpul verii, atât pentru bărbați, cât și pentru femei. Bundița cu piept, făcută de asemenea din piei de miel, se

îmbracă peste cap și se încheie la umăr. Ea este haina de toate zilele a săteanului: iarna îi ține cald, vara îi ține răcoare”; „vara, pe vreme rea, se poartă sumanul. El are forma cojocului cu poale, fiind confecționat, însă, din pânură neagră sau laie. Pe margini, la guler și în jurul buzunărilor, sumanul e tivit cu sărad, un fel de găitan împletit din lână. Tot din sărad se fac diferite înflorituri la guler și pe pieptul hainei. Se cos sumane și din horă, scama rezultată din bătutul pânurii în piuă. Acestea sunt ieftine, dar șubrede”; „pentru drumuri lungi, ploi și viscole, unii săteni își croiesc mantale cu glugă, niște sumane largi și lungi până în pământ, pe care le îmbracă peste cojoc, căciulă și cioareci”; „portul descris pe scurt aparține trecutului. Se perpetuă, însă, neștirbită predilecția pentru simplitatea în îmbrăcăminte și nu se dezmente gustul pentru alb și negru”.

Portul tradițional al femeii din Bucovina, descris de același Procopie Jitariu, începe cu „cămăși de bumbac, împodobite cu pui de mătase, la piept, la mâneci și peste umeri. Alțița și încrețeala sunt podoaba cea mai de preț a unei cămăși. Prima are forma unui pătrat, a doua forma unui dreptunghi îngust. Ele sunt cusute alături, pe mânecă, la partea de sus a brațului, alțița deasupra, încrețeala dedesubt. Alțița și încrețeala sunt lucrate în motive și culori deosebite, însă astfel încât una să pună în lumină frumusețea celeilalte. Croiul și puii cămășilor femeiești sunt destul de variate. Sunt cămăși din doi lați, cu placă, cu bizărău etc... Poalele sunt prinse de cămașa scurtă numai până la brâu și sunt, de regulă, dintr-o pânză mai groasă, iar cămășile lor sunt de bumbac sau de in. Cămașa femeiască fără pui se numește cămășoi”; „când își pun catrința, se încing peste poale, mai întâi, cu brăul, apoi îmbracă catrința peste brâu și o strâng pe corp cu bârnețe”; „nevestele poartă ciobote cu tureac, fetele păpuci cu călcâie înalte, zugrumate, și cu potcoave galbene. În bocanci și în ciobotele cu tureac se încălță obiele de lână, în păpuci, colțuni”; „gospodinele mai înstărite purtau, chiar și vara, pieptare. Ele nu erau alta decât cojoace cu poale, dar fără mâneci” sau „mintean, cojoc și el, dar fără poale; e scurt numai până la brâu, e călduros și, mai ales, costă puține parale”; „femeile, de multe ori și fetele, se poartă îmbrobodite cu tulpan, innodat la spate, sub concii. La joc sau la alte petreceri, fetele se gătesc cu capul gol, împodobindu-și părul și cu flori de târg. În vechime, femeile măritate se îmbrobodeau cu ștergare de in, țesute în fel de fel de desene”.

Când mai simple, când mai înflorate, acestea au fost veșmintele cu care s-au îmbrăcat populațiile europene de dincoace de Dunăre, cu vreo două-trei mii de ani înainte de nașterea lui Hristos, veșminte păstrate, cu un fel de evlavie, până de curând, doar în cuprinderile munților Carpați, în toată simplitatea croiului și a deplinei armonii dintre alb și negru.

Din mulțimea de fotografii, care confirmă portul veșmintelor strămoșești și în perioada Bucovinei istorice, cea mai sugestivă și mai conformă cu descrierea făcută de Procopie Jitariu mi se pare a fi cea a părinților lui Iancu Nistor (Foto 23), țărani din cătunul Bivolărie al Vicovului de Sus, cătun în care tribunul unionist al Bucovinei va începe împroprietărirea țăranilor, în 21 septembrie 1924 (Foto 24).

Fotografiile, cronici mute ale unor epoci apropiate, nu mai au nevoie de comentarii, ci doar de suflete care, frământate fiind de căutarea de sine, se pot regăsi în tinerețea fără de bătrânețe și în viața fără de moarte pe care le consacră aceste încifrări de clipite din veșnicia civilizației omenești.

Bibliografie

- Academia Română, Călători străini prin Țările Române, Ed. Științifică, 1971
- Academia Română, Documente privind istoria României, I-VII
- Academia Ș.S.P. a României, Documenta Romaniae Historica, I.-IX
- Alecsandri, prefața cărții „Păcatele tinereții”, de C. Negruzzi, București, 1872
- Balș, Vasile, Bucovina și starea ei lăuntrică, 1780
- Bernard, Alexandre, Arheologie celtică și galeză, New-York, 1954
- Blaa, Lucian, Trilogia cosmologică, Ed. Minerva, 1988
- Bogdan-Duică, George, Bucovina. Notițe politice asupra situației, Sibiu, 1895
- Brătianu, Gheorghe I., Tradiția istorică despre întemeierea satelor românești, 1978
- Budai Deleanu, Ion, Scurte observații asupra Bucovinei, 1803
- Cantemir, Dimitrie, Descrierea Moldovei, Editura Tineretului, București, 1967
- Dottin, Georges, The Civilization of the Celts, New-Zork, 1970
- Eliade, Mircea, De la Zalmoxis, la Gingis Han, Humanitas, 1995
- Enăchiuc, Viorica, Rochonzy Codex, Alcor-Edimpex, București, 2002
- Grămadă, Ion, Cartea Sângelui, Ed. Mușatinii, 2002
- Grigorovitz, Em., Cum a fost odată, București, 1911
- Hașdeu, B. P., Istoria critică a românilor, București, 1967
- Herodot, Istorii I-II, Ed. Științifică, 1961, 1964
- Hesiod, Munci și zile, București, 1973
- Homer, Iliada, Editura pentru Literatură Universală, 1967
- Horatius, Quintus Flaccus, Ode, Satire, Antologia poeziei Latine, Ed. Albatros, 1968
- Hubert, Henri The Greatness and Decline of the Celts, London, 1934
- Iorga, Nicolae, Materiale pentru o istoriologie umană, Editura Academiei RSR, 1968
- Jitariu, Procopie, Monografia folclorică a satului Berchisesti, Lidana, 2007
- Kriza, Janos, Trandafir sălbatic, Cluj, 1863
- Lucretius, Titus Carus, De Natura rerum, Antologia poeziei Latine, Ed. Albatros, 1968
- Marian, Simion Florea, Tradiții Poporane Române din Bucovina, București, 1895
- Mihuță, George, Însoțirea orășenilor români din Suceava, Suceava, 1935
- Negruzzi, Constantin, Păcatele tinereților, București, 1872
- Neșciuc, Eugeniu, Călimdariiul poporului Bucovinean, 1898-1901, Cernăuți, 1901
- Nistor, Iancu, Cehoslovacii și Români, Codrul Cosminului, VI, 1921

Ovidius, Publius Naso, Tristele, Antologia poeziei Latine, Ed. Albatros, 1968

Parle, John Patrick, Story of the Celts: The Ancient Celts, New-York, 1960

Păunel, Eugen I., Franz Iaschke, în „Codrul Cosminului”, VIII, 1933-1934

Pliniu cel Bătrân, Naturalis Historia, Biblioteca „Gallica”, 1952

Polibios, Istorii I-II, Ed. Științifică, 1966, 1988

Porumbescu, Iraclie, Scrierile lui Iraclie Porumbescu...”, Cernăuți, 1898

Propertius, Sextus, Elegii, Antologia poeziei Latine, Ed. Albatros, 1968

Sbiera, I. G., Amintiri din viața autorului, Cernăuți, 1899

Spleny, Gabriel baron, Raport preliminar, 1775

Stefanelli, Tudor V., Documente, București, 1915

Steiner, Rudolf, Timpul lemurian, înainte și după ieșirea lunii din pământ, Berlin, 1906

Strabon, Geografia, Ed. Științifică, 1962

Tacitus, Publius Cornelius, Istorii, Ed. Științifică, 1961

Tămăiașă, George, Aurora Română, nr. 3/1882

Teodorescu, G. Dem., Poezii populare române, București, 1885

Tibullus, Albius, Dor de țară, Antologia poeziei Latine, Ed. Albatros, 1968

Vartic, Andrei, O istorie geometrică a lui Homo Sapiens, Chișinău, 2000

Vergilius, Publius Maro, Georgicele, Antologia poeziei Latine, Ed. Albatros, 1968

Zaharia, Florica, Textile tradiționale din Transilvania, CMB, 2008

Xenopol, A.D., „Cuvântarea festivă” de la Putna, Iași, 1871

Wirth, Hermann, La patria primitive de la race nordic, Paris, 1982